

Zorgleerlingen en de PCL

***Een onderzoek naar het functioneren van de PCL
en de kenmerken van zorgleerlingen***

CLU
december 2003

Wim van Dijk
Ineke Verheul
Marjolein Klompe

INHOUDSOPGAVE ALGEMEEN

1. INLEIDING	3
2. LEESWIJZER	5
SAMENVATTING VAN DE 3 DEELONDERZOEKEN	6
DEELONDERZOEK 1: ENQUETE PCL	19
DEELONDERZOEK 2: SAMENVATTING ENQUETE ZORGLEERLINGEN	52
DEELONDERZOEK 3: SAMENVATTING DOSSIERANALYSE	72

1. INLEIDING

In het kader van Weer Samen Naar School zijn samenwerkingsverbanden van basisscholen en scholen voor speciaal basisonderwijs opgericht. Het beleid van elk samenwerkingsverband - er zijn er in totaal 248 (Van der Pluym, 2001) - is er op gericht om zoveel mogelijk leerlingen zolang mogelijk de benodigde zorg te bieden binnen het reguliere basisonderwijs. Wanneer een individuele school niet kan voorzien in de zorgbehoefte van een leerling, beschikt het samenwerkingsverband over faciliteiten die variëren van ambulante vormen van begeleiding tot (tijdelijke) plaatsing op een school voor speciaal basisonderwijs (sbo).

Of het belang van een leerling is gediend met plaatsing op het sbo, wordt sinds augustus 1998 bepaald door de Permanente Commissie Leerlingenzorg (PCL). Voor de genoemde datum lag de besluitvorming over de toelaatbaarheid tot het speciaal onderwijs bij 56 Regionale Verwijzingscommissies die niet gelieerd waren aan een samenwerkingsverband. Met de komst van de PCL's die optreden als uitvoerend orgaan van een samenwerkingsverband, is de besluitvorming over verwijzing van leerlingen dus weer dichterbij de scholen gekomen.

Samenwerkingsverbanden hebben veel vrijheid om de PCL naar eigen inzicht in te richten. De beoordelingsfunctie van de PCL is wettelijk vastgesteld, maar over de wijze waarop deze commissie - al dan niet aan de hand van heldere criteria - tot haar oordeel komt, heeft de overheid geen enkele bemoeienis. De consequentie van deze beleidskeuze is dat de samenstelling van PCL's, hun taakstelling, de instrumenten die zij gebruiken, hun wijze van op toelaatbaarheid tot het sbo (slagboom-functie); zij kan echter ook kiezen voor een bredere taak invulling. Balthussen en Beckers (1999) omschrijven 4 mogelijke functies van de PCL:

- een beoordelingsfunctie: de PCL beoordeelt of een leerling toelaatbaar is tot het sbo
- een onderzoeksfunctie: de PCL formuleert onderzoeksvragen om de specifieke problematiek van een leerling te kunnen vaststellen
- een advies- en begeleidingsfunctie: de PCL adviseert over wenselijke ondersteuning, begeleiding en hulpverlening en verzorgt begeleiding bij de uitvoering van het advies
- een toewijzingsfunctie: de PCL heeft een stem in de verdeling van de bovenscholse zorgmiddelen in het swv.

Wanneer een swv besluit tot een brede taakinfilling, dan vervult de PCL een vitale schakel in de zorgstructuur van een samenwerkingsverband. Schildmeijer (2000) spreekt in dit verband van de PCL als zorgplatform. Als een swv daarentegen kiest voor een smalle taakinfilling, dan beperkt de PCL zich in hoofdzaak tot de wettelijk vastgelegde beoordelingsfunctie. De overige functies kunnen dan door een swv worden toebedeeld aan een apart zorgplatform (meestal aangeduid als zorgcommissie of zorgteam).

Of een PCL nu een brede of smalle taakstelling heeft, de overheid heeft de beoordeling van zorgleerlingen geheel aan deze commissies overgedragen. Dankzij deze overdracht kan bij de vraag met welke vorm van onderwijs een zorgleerling het beste af is, rekening worden gehouden met regionale omstandigheden. De keerzijde van deze regionalisering is dat er weinig zicht is op de totale groep van zorgleerlingen en de verschillende categorieën van deze leerlingen met AD(H)D, dyslectie, autisme e.d. Dit gebrek aan inzicht belemmert de ontwikkeling van specifiek overheidsbeleid voor zorgleerlingen.

Tegelijkertijd is er ondanks de sleutelrol die PCL's bij de instroom van leerlingen tot het sbo vervullen, weinig bekend over de manier waarop deze commissies te werk gaan. Zolang die onbekendheid blijft bestaan, kan de overheid ook moeilijk beleid ontwikkelen dat een

positieve bijdrage zou kunnen leveren aan het functioneren van de PCL's. Te denken valt aan o.a. te ontwikkelen (digitale) formats voor de registratie van leerlingkenmerken, diagnose-instrumenten, voorbeeldprocedures die bij verschillende PCL's effectief zijn gebleken en het helpen versterken van relaties met andere instellingen als maatschappelijk werk en bureau jeugdzorg.

In opdracht van het Ministerie van OC&W heeft het CLU van de Universiteit Utrecht een onderzoek uitgevoerd naar het functioneren van de PCL(1) en naar de kenmerken van leerlingen die bij deze commissies worden aangemeld (2).

De oorspronkelijke onderzoeksopzet bestond uit 2 onderdelen:

1. een schriftelijke enquête PCL en
2. een meervoudige casestudie.

Een vooronderzoek was aanleiding om deze onderzoeksopzet te herzien. De belangrijkste conclusie uit het vooronderzoek was dat een schriftelijke enquête onder de PCL's slechts beperkte informatie kon opleveren over de aangemelde zorgleerlingen. We hoefden er niet op te rekenen dat PCL's bereid zouden zijn om uitvoerige vragen over leerlingendossiers door middel van een schriftelijke enquête te beantwoorden. Een aanvaardbare respons op de enquête was haalbaar, mits het onderzoek goed werd gemotiveerd, de privacy van leerlingen was gegarandeerd en de vragenlijst in een beperkte tijd was in te vullen. De enquête is op grond van deze bevindingen toegespitst op het functioneren van de PCL met zijdelings aandacht voor kenmerken van aangemelde leerlingen.

Om de vraag naar zorgleerlingen te kunnen beantwoorden is gekozen voor een analyse van leerlingendossiers bij een select aantal PCL's die meer gedetailleerde informatie over zorgleerlingen moet opleveren. Aangezien dit onderdeel per definitie op beperkte schaal kan worden uitgevoerd, voorziet de nieuwe opzet eveneens in een enquête naar zorgleerlingen in het basisonderwijs (n=350) en leerlingen in het speciaal onderwijs (volledige populatie). De meervoudige casestudie in de oorspronkelijke opzet is geschrapt.

Schematisch ziet de aangepaste onderzoeksopzet er als volgt uit:

Deelonderzoek	Onderzoeksvragen	Methode	Onderzoeksgroep
1	- Het functioneren van de PCL - Aantal zorgleerlingen en aard en ernst van de problematiek (globaal)	- schriftelijke enquête PCL	- voorzitters PCL (of andere commissieleden)
2	- Aantal zorgleerlingen en aard en ernst van de problematiek (a)	- schriftelijke enquête bao en sbao	- zorgleerlingen bao - sbao-leerlingen
3	- Aantal zorgleerlingen en aard en ernst van de problematiek (b)	- dossieranalyse	- bij PCL's aangemelde leerlingen

2. LEESWIJZER

In dit rapport is van de 3 deelonderzoeken afzonderlijk verslag gedaan. De deelverslagen kunnen desgewenst los van elkaar worden gelezen. Hierna treft u eerst een samenvatting van elk van de deelonderzoeken. Voor de bijlagen verwijzen we u naar een aparte uitgave.

SAMENVATTING VAN DE 3 DEELONDERZOEKEN

Deelonderzoek 1: Enquête PCL

Deelonderzoek 2: Enquête zorgleerlingen

Deelonderzoek 3: Analyse dossiers zorgleerlingen

DEELONDERZOEK 1: ENQUETE PCL

De enquête naar de PCL is uitgevoerd vanuit de volgende 2 vraagstellingen, waarbij de nadruk is gelegd op de beantwoording van de eerste vraagstelling:

1. Hoe functioneren de PCL's en welke onderlinge verschillen doen zich hierbij voor?
2. Hoe ziet de populatie van aangemelde zorgleerlingen eruit en in hoeverre neemt het aantal van deze zorgleerlingen toe?

De respons op de enquête ligt tussen de 50 en 60 %. De spreiding van de betrokken samenwerkingsverbanden naar omvang is een goede afspiegeling van de landelijke cijfers.

1. Omvang en samenstelling PCL

De omvang van de meeste PCL's varieert van 3 tot 5 leden. Er komen commissies voor van 3 maar ook van 12 leden. Verschillen in grootte zijn niet te herleiden tot de omvang van het samenwerkingsverband (aantal leerlingen) of de mate van verstedelijking.

De meeste PCL's bestaan uit vaste commissieleden, onder wie de voorzitter en - in ruim de helft van de gevallen - een ambtelijk secretaris. Deze leden brengen verschillende gediplomeerde deskundigheden in. In het merendeel van de gevallen gaat het om orthopedagogen en onderwijskundigen. Ongeveer een kwart van de PCL's beschikt (daarnaast) ook over deskundigheid op het gebied van klinisch onderzoek, maatschappelijk werk en gezondheidszorg. Op het gebied van jeugdzorg blijkt de deskundigheid (nog) schaars. Per PCL varieert het aantal deskundigheden van 1 tot 6. Hoe groter de PCL, hoe groter het aantal deskundigheden.

PCL's en samenwerkingsverbanden blijken vaak sterk met elkaar vervlochten. Veel PCL-leden hebben ook functies binnen het samenwerkingsverband. Zo blijkt een groot deel van de orthopedagogen binnen de PCL ook actief als orthopedagoog binnen het samenwerkingsverband. Andere functies die PCL-leden binnen het samenwerkingsverband vervullen zijn vooral die van schoolbegeleider, directeur(speciaal) basisonderwijs en coördinator.

2. Taken van de PCL, breed of smal

Een beperkt aantal PCL's geeft beschikkingen af door uitsluitend te controleren of het aangeleverde dossier van de leerling compleet is en volgens de daartoe gestelde eisen tot stand is gekomen (procedureel). De meeste PCL's beoordelen echter ook zelf de aangemelde leerlingen op basis van een dossier aan de hand van inhoudelijke criteria. Wanneer PCL's zich tot deze controle- en beoordelingstaak beperken, spreken we van een smalle PCL. 2/3 deel van de PCL's rekent zich tot deze categorie. Zij dragen verder niet structureel bij aan de inrichting van de zorgstructuur in de vorm van onderzoek, advisering, voortgangsbewaking en verdeling van faciliteiten. In veel samenwerkingsverbanden met smalle PCL's zijn dit soort taken vaak toebedeeld aan zorgteams en/of schoolbegeleidingsdiensten, al dan niet in samenwerking met interne begeleiders van individuele scholen.

1/3 deel van de PCL's vat haar taakstelling op als breed. Naast de genoemde controle- en beoordelingsstaak voeren deze brede commissies extra taken uit. In de meeste gevallen gaat het om

- het (laten) verrichten van aanvullend onderzoek op basis waarvan de toelaatbaarheid tot het sbo wordt bepaald
- het op verzoek van een school aangeven hoe de begeleiding en extra zorg voor een leerling er uit kunnen zien.

De extra taken worden soms zelfstandig door de PCL uitgevoerd, maar meestal in samenwerking met interne begeleiders (netwerk ib-ers), zorgteams of schoolbegeleidingsdiensten.

Niet elke brede of smalle PCL had ook in het verleden dezelfde taakstelling. 1/5 deel van de PCL's is in die afgelopen 5 jaar versmald of verbreed. Versmallen heeft zich bijna even vaak voorgedaan als verbreden.

Voor de meeste PCL's zijn evenmin plannen in de maak om de taken in de toekomst te verbreden of te versmallen. Maar als er plannen zijn om taken op termijn te veranderen dan blijkt verbreden vaker een optie dan versmallen.

3. Contacten PCL

Contacten swv Om hun taken deugdelijk te kunnen uitvoeren, moeten PCL's diverse contacten leggen en onderhouden met het samenwerkingsverband en andere instanties. De PCL's hebben periodiek overleg met het samenwerkingsverband waarvoor zij optreden. Bij de meeste PCL's verloopt dit contact via de coördinator van het swv. Bijna de helft van de PCL's heeft (daarnaast) ook contacten met het swv-bestuur en vertegenwoordigers van scholen. Alleen de schoolbesturen spelen in deze contacten een marginale rol. De meeste PCL's hebben op 3 à 4 niveaus contacten met het samenwerkingsverband. Wellicht tegen de verwachting in hebben brede PCL's gemiddeld niet meer verschillende contacten met het swv dan smalle PCL's. Een en ander kan ook te maken hebben met de eerder genoemde vervlechting van functies.

Contacten met het samenwerkingsverband zijn voor de PCL vooral van belang om op de hoogte te zijn en te blijven van de zorgcapaciteit van het samenwerkingsverband als geheel en die van de participerende scholen in het bijzonder. Ruim de helft van de PCL's - meer brede dan smalle - is naar eigen zeggen op de hoogte van de onderwijskundige mogelijkheden van het samenwerkingsverband. Een ruime meerderheid vindt bovendien dat de PCL van het samenwerkingsverband alle informatie krijgt die nodig is voor een deugdelijke uitvoering van haar taken. Het aantal PCL's dat deze informatie moet ontberen, is naar eigen zeggen beperkt.

Een ruime meerderheid van de PCL's heeft daarnaast contacten met één of meer andere PCL's. De contacten variëren van het doorsturen van dossiers (door ruim de helft genoemd) tot het uitwisselen van kennis en ervaringen (door bijna de helft genoemd).

Tweederde deel van de PCL's heeft contacten met het REC. Deze bestaan voornamelijk uit consultatie en informatieuitwisseling. Een minderheid (eenderde deel) van de PCL's heeft (daarnaast) contacten met het VMBO-swv/de RVC. Daarbij gaat het in hoofdzaak om informatie-uitwisseling. 'Overige contacten' van de PCL's betreffen vooral contacten met de

schoolarts, bureau jeugdzorg en maatschappelijk werk. Brede PCL's blijken gemiddeld genomen meer van deze contacten te hebben dan smalle PCL's.

4. Zorgfunctie brede PCL

Een leerling kan bij een brede PCL worden aangemeld voor een adviesvraag over passende zorgmaatregelen. Het aantal adviesaanvragen kan per PCL sterk variëren, van < 5 tot > 200. Adviezen van PCL's worden bijna altijd verstrekt op basis van een onderwijskundig rapport. Ruim de helft van de PCL's maakt daarbij ook (incidenteel) gebruik van resultaten uit klinisch onderzoek.

Slechts 6 van de 39 brede PCL's vinden dat zij tijdig worden ingeschakeld bij de zorgverlening aan leerlingen; de meeste brede PCL's vinden dat er van tijdigheid in dat opzicht geen sprake is. Nagaan of het advies daadwerkelijk wordt opgevolgd en het nodige rendement oplevert blijkt evenmin een gangbare praktijk. 2/3 deel van de brede PCL's zegt deze monitor- en evaluatiefunctie niet of hooguit incidenteel uit te voeren.

5. Aanmelding en beoordeling van zorgleerlingen

De tijd tussen aanmelding van een leerling bij de PCL en afgifte van een sbo-beschikking kan per PCL sterk variëren. De gemiddelde tijd is bijna een maand. Bij brede PCL's moeten ouders en school gemiddeld genomen langer op een PCL-beschikking wachten dan bij smalle PCL's.

Bijna alle PCL's nemen een aanvraag voor toelaatbaarheid tot het sbo in behandeling mits deze vergezeld gaat met een aanmeldingsformulier van de ouders, een onderwijskundig rapport en uitkomsten van eventueel beschikbare resultaten van klinisch onderzoek. De aspecten waarop de aangemelde leerlingen worden beoordeeld zijn bij bijna alle PCL's dezelfde: leerprestaties, werkhouding, cognitieve ontwikkeling en persoonlijkheidsontwikkeling. Lichamelijk welzijn en de thuissituatie zijn aspecten die door een wat kleiner aantal PCL's worden genoemd.

De helft van PCL's geeft aan dat bij deze beoordeling objectieve criteria worden gehanteerd. De andere helft geeft aan niet (volledig) objectief te zijn. Slechts een kwart van de PCL's heeft voor de beoordeling van leerlingen behoefte aan landelijk geldende criteria; bij driekwart van de PCL's blijkt deze behoefte dus niet of in mindere mate aanwezig. Ten slotte blijkt slechts een kwart van de PCL's de eigen criteria te hebben afgestemd op de landelijk geldende REC/LGF-criteria.

Om tot een afgewogen besluit over een aangemelde leerling te komen moeten diverse factoren op school- en kindniveau tegen elkaar worden afgewogen. De vraag met welke beschikking een aangemelde leerling het meest gediend is, is m.a.w. in meerdere opzichten een complex proces. Het is daarom opmerkelijk dat ruim de helft van de PCL's in het geheel geen knelpunten ervaart bij de beoordeling van de leerlingen. De resterende PCL's noemen de volgende knelpunten:

- de objectiviteit bij de beoordeling is onvoldoende gewaarborgd
- er is onvoldoende tijd en/of informatie beschikbaar om tot een afgewogen oordeel te komen.

6. Natraject

Het natraject is de periode die onmiddellijk volgt op de besluitvorming binnen de PCL met betrekking tot een aangemelde leerling. Mogelijke taken van de PCL zijn 'terugrapportage' naar de ouders/school, het volgen van leerlingen die een positieve, negatieve of tijdelijke beschikking hebben gekregen (monitoring)

De terugrapportage naar ouders en school gebeurt bij de meeste PCL's schriftelijk. Bijna de helft van de PCL's geeft (daarnaast) ook een mondelinge toelichting, hetzij standaard, hetzij op verzoek van de school/ouders. Bij een deel van de brede PCL's gaat de terugrapportage ook gepaard met voorstellen voor gerichte aanpak.

Tegen de uitgebrachte beschikkingen van de 124 PCL's is in het schooljaar 2001-2002 door ouders betrekkelijk weinig bezwaar gemaakt. De redenen van bezwaar zijn voornamelijk:

- ouders oneens met negatieve beschikking sbo, omdat de zorgcapaciteit van de school van herkomst ontoereikend zou zijn of omdat zij een REC-advies een te zwaar middel vinden.
- ouders oneens met positieve beschikking sbo, omdat ze vinden dat hun kind te 'goed' is voor het sbo en de eigen school in staat moet zijn om voor blijvende opvang te zorgen.

Bezwaar tegen een positieve beschikking komt nog het minst voor, omdat ouders hun kind immers zelf (in overleg met de school) hebben aangemeld en een onwelgevallige beschikking naast zich neer kunnen leggen.

Nauwelijks een kwart van de PCL's ziet het tot haar taak om leerlingen na het afgeven van een beschikking te volgen/te monitoren. Als een leerling wordt gevolgd, is 'periodiek overleg met de school' de meest genoemde vorm. Het zijn uiteraard vooral de brede PCL's die monitor-taken uitvoeren.

7. Aangemelde leerlingen: aantallen, kenmerken en problemen (vraagstelling 2)

Breed of smal, het is aan de PCL om te beoordelen of een leerling tot het sbo kan worden toegelaten. Volgens de opgave van de PCL's zijn er in 2001-2002 gemiddeld genomen 67 leerlingen aangemeld. Dat is, ook als we rekening houden met de groei van het basisonderwijs als geheel, een aanzienlijke stijging t.o.v 1997-1998 toen het gemiddelde aantal aangemelde leerlingen nog bleef steken op een gemiddelde van 52 leerlingen.

Verder blijkt dat bij PCL's in verstedelijkte gebieden gemiddeld meer leerlingen worden aangemeld dan bij PCL's in niet-verstedelijkte gebieden. Bij dit effect speelt overigens ook de omvang van het samenwerkingsverband mee dat door de PCL wordt vertegenwoordigd.

In de enquête is navraag gedaan naar de volgende kenmerken van de aangemelde leerlingen voor zowel 2001-2002 als voor 1997-1998:

- de leeftijdscategorie waartoe ze behoren
- de groep waaruit ze afkomstig zijn
- de hoofdproblematiek.

De leeftijdscategorie waartoe de meeste aangemelde leerlingen behoren was in 2001-2002 die van 6 tot 7 jaar, gevolgd door 8 tot 9 jarigen. De kleinste groep behoort tot de oudste leeftijdscategorie, die van 10 tot 12 jaar. Vier jaar geleden werden eveneens in hoofdzaak 6 tot 9 jarigen aangemeld.

De meeste leerlingen die worden aangemeld komen uit groep 3-4, wat consistent is met de eerder genoemde leeftijd. Gemiddeld genomen is het aantal leerlingen uit groep 3-4 toegenomen in vergelijking met 1997-1998. Opmerkingen van respondenten bevestigen deze trend.

Naast vaak andere problemen kampen de meeste leerlingen die worden aangemeld met *problemen m.b.t. de leerontwikkeling* (m.n. hardnekkige taal en/of rekenproblemen). Dit geldt voor de groep aangemelde leerlingen in 2001-2002 maar gold ook al voor die van 1997-1998. Er is wel een tendens waarneembaar dat het aantal leerlingen dat op basis van problemen met de leerontwikkeling wordt aangemeld, afneemt. Overigens zullen uitsluitend problemen met de leerontwikkeling in veel gevallen onvoldoende aanleiding zijn om een leerling aan te melden bij een PCL.

Na problemen met de leerontwikkeling komen *sociaal-emotionele problemen* het meest voor. Er is in vergelijking met 1997-1998 een toenemend aantal leerlingen dat op basis van deze problemen (al dan niet in combinatie met andere problemen) geïndiceerd wordt voor het sbo. *Beperkte cognitieve capaciteiten* nemen in de rangorde van veelvoorkomende problemen een derde positie in. T.o.v. 1997-1998 kunnen we niet spreken van een afname of toename van het aantal aangemelde leerlingen bij wie beperkte cognitieve capaciteiten (IQ < 90) de hoofdproblematiek vormt

Taak- en werkhoudingsproblemen en *gediagnosticeerde stoornissen* w.o. ADHD, PDD NOS e.d. staan respectievelijk op de 4e en de 5e plaats. Hoewel deze problemen aan nog een relatief kleine groep van aangemelde leerlingen worden toegeschreven, is er wel degelijk sprake van een toename t.o.v. 4 jaar geleden. Daarbij komt - respondenten wijzen hier bij herhaling op - dat veel onderzoek naar bijv. ADHD vaak pas plaats heeft nadat een positieve beschikking voor het sbo is afgegeven. Het is dus niet uitgesloten dat deze en andere stoornissen vaker in de groep van aangemelde leerlingen aanwezig zijn, maar nog niet zijn gediagnosticeerd. Hekensluiser in beide leerjaren is de *problematiek rond de fysieke ontwikkeling*. De groep aangemelde leerlingen met hoofdzakelijk fysieke problemen is en was het kleinst.

8. Conclusie

In de enquête naar de PCL heeft de beantwoording van de vraag naar het functioneren van deze commissies de meeste aandacht gekregen. Belangwekkende uitkomsten zijn:

- In de meeste PCL's zitten onderwijskundigen en orthopedagogen. Een kwart beschikt ook nog over maatschappelijk werk, klinisch onderzoek. Deskundigheid rond jeugdzorg is nog schaars.
- PCL's en samenwerkingsverbanden blijken vaak sterk met elkaar vervlochten. Veel PCL-leden hebben ook functies binnen het samenwerkingsverband.
- Tweederde van de PCL's heeft een smalle taakstelling (beperkt zich tot controle- en beoordelingstaken)
- Eenderde heeft een brede taakstelling en verricht o.a. vaak aanvullend onderzoek en/of geeft aan hoe begeleiding en extra zorg er uit kunnen zien. De meeste PCL's vinden dat ze niet tijdig worden ingeschakeld bij de zorgverlening van kinderen. Nagaan of het advies daadwerkelijk wordt opgevolgd en het nodige rendement blijkt evenmin een gangbare praktijk. Tweederde voert de monitor- en evaluatiefunctie niet uit.

- De helft van de PCL's zegt op de hoogte te zijn van de onderwijskundige ontwikkelingen van het swv.
- Er zijn vaak wel contacten met andere PCL's rond doorsturen dossiers of het uitwisselen van ervaringen (bij de helft). Tweederde heeft contact met REC en in 1/3 van de PCL's met VMBO.
- Driekwart van de PCL's heeft geen behoefte aan landelijke criteria. Een kwart heeft zijn criteria afgestemd op de geldende REC/LGF criteria. De helft ervaart in het geheel geen problemen bij de beoordeling van leerlingen.
- Kinderen in de leeftijdsgroep van 6/7 -groep 3 en 4 - worden het vaakst aangemeld met problemen rond de leerontwikkeling. Daarnaast sociaal-emotionele ontwikkeling.

De vraag naar kenmerken van zorgleerlingen komt ruimer aan bod in deel 2 en deel 3 van dit rapport.

DEELONDERZOEK 2: SAMENVATTING ENQUETE ZORGLEERLINGEN

De schriftelijke enquête naar zorgleerlingen in het basisonderwijs en leerlingen in het speciaal basisonderwijs is uitgevoerd vanuit de volgende vraagstellingen:

1. *Basisonderwijs*

Hoeveel zorgleerlingen worden door de leerkracht bestempeld als zorgleerling? Welke (combinaties van) probleemkenmerken schrijven leerkrachten aan hun zorgleerlingen toe? Zijn er in dit opzicht verschillen tussen zorgleerlingen in de onderbouw en de bovenbouw? Welke zorgleerlingen komen volgens de leerkracht in aanmerking voor aanmelding bij de PCL?

2. *Speciaal basisonderwijs*

Welke (combinatie van) probleemkenmerken schrijven leerkrachten aan hun leerlingen toe? Zijn er in dit opzicht verschillen tussen leerlingen in de onderbouw en de bovenbouw?

Bij de enquête zijn 350 basisscholen (a-selecte steekproef) en 354 scholen voor speciaal basisonderwijs (volledige populatie) betrokken. De respons van het basisonderwijs is 34% en die van het speciaal basisonderwijs 29%. Hoewel deze responscijfers zo langzamerhand gangbaar zijn geworden in landelijke surveys, kunnen de uitkomsten niet zonder enige reserve worden gegeneraliseerd. Zo is het denkbaar dat scholen met relatief veel zorgleerlingen in de onderzoeksgroep oververtegenwoordigd zijn. Aangezien er geen nonrespons-analyse is uitgevoerd, kan de claim op volledige representativiteit niet worden gestaafd.

Van de 350 gewone basisscholen die we hebben benaderd, hebben 102 scholen aan de enquête meegedaan (34 %); de respons van de speciale basisscholen op de enquête was 29 % (101 van de 345 scholen). De vragenlijst is per school ingevuld door een leerkracht in de onderbouw en een leerkracht van de bovenbouw.

1. **Aantal zorgleerlingen in het basisonderwijs**

Bij een groepsgrootte van pakweg 25 leerlingen wijzen leerkrachten gemiddeld genomen 7 leerlingen aan die "aanzienlijk meer zorg en aandacht nodig hebben dan de overige leerlingen in de groep". Kortom, bijna 1 op de 3 leerlingen wordt door de leerkracht als zorgleerling bestempeld. Opvallend daarbij is dat de ene leerkracht beduidend meer zorgleerlingen in zijn groep signaleert dan de andere. Zo beschouwen leerkrachten van de onderbouw in verstedelijkte gebieden gemiddeld genomen meer leerlingen als zorgleerling dan onderbouwleerkrachten in niet-verstedelijkte gebieden.

2. Probleemkenmerken van zorgleerlingen

Het grootste deel van de zorgleerlingen in het gewone basisonderwijs en leerlingen in het speciaal basisonderwijs kampen met leerproblemen: problemen met de taalontwikkeling, problemen met technisch/begrijpend lezen, spelling en rekenen/wiskunde in het bijzonder. De percentages van leerlingen met deze problemen zijn minstens 80%, waarbij we uiteraard de hoogste percentages aantreffen in het speciaal basisonderwijs.

Het gewone basisonderwijs heeft volgens de leerkrachten ook relatief veel zorgleerlingen met taakwerkhoudingsproblemen (circa 37 %) en sociaal-emotionele problemen (circa 35%); het aantal leerlingen met cognitieve beperkingen (10 %) en fysieke problemen (7 %) is relatief klein. In de onderbouw concentreert de problematiek zich vooral op de taakwerkhouding; in de bovenbouw voeren daarnaast sociaal-emotionele problemen de boventoon.

Afgezien van leerproblemen telt het speciaal basisonderwijs naar verhouding ook aanzienlijk meer leerlingen met sociaal-emotionele problemen, problemen m.b.t. de taakwerkhouding, cognitieve beperkingen, fysieke problemen en één of meer stoornissen zoals ADHD en PDD NOS dan het basisonderwijs. Het verschil tussen beide schooltypen is het grootst wat betreft het aantal leerlingen met cognitieve beperkingen (circa 70% versus 10 %) en/of sociaal-emotionele problemen (circa 65% versus 35%).

Op de gewone basisschool zijn leerlingen met een gediagnosticeerde stoornis in de minderheid. Niettemin signaleren leerkrachten nog aanzienlijke aantallen van deze leerlingen. In de bovenbouw gaat het zelfs om ruim een kwart van de zorgleerlingen. Het komt er op neer dat door de bank genomen elke groep van 25 leerlingen ten minste 1 leerling heeft met een gediagnosticeerde stoornis. Bij nader inzien gaat het vooral om leerlingen met dyslexie, wier aantal in het basisonderwijs zelfs aanzienlijk groter is dan in het speciaal onderwijs. Alle overige stoornissen als ADHD, autisme en NLD doen zich bij leerlingen op de basisschool veel minder vaak voor. In het sbao schommelen de percentages van leerlingen met deze stoornissen rond de 10%. Het aantal leerlingen met ADHD is hier nog het grootst (ruim 12 % van de leerlingen).

3. Combinaties van problemen

De meeste zorgleerlingen hebben meerdere problemen. In het basisonderwijs schrijven leerkrachten gemiddeld drie problemen aan hun zorgleerlingen toe; bij leerlingen in het speciaal onderwijs zien we combinaties van gemiddeld vijf problemen. Veel combinaties van problemen laten zich raden. Zo blijkt de grootste groep van zorgleerling in het sbao leerproblemen te hebben, al dan niet in combinatie met taakwerkhoudingsproblemen en sociaal-emotionele problemen. Bijna 1/3 deel van deze zorgleerlingen heeft uitsluitend leerproblemen, veelal toegespitst op een beperkt aantal domeinen zoals rekenen/wiskunde, spelling en technisch lezen.

In het sbao is het aantal leerlingen met uitsluitend leerproblemen bijzonder gering. Bovendien doen vaak alle leerproblemen (taalontwikkeling, technisch lezen, begrijpend

lezen, spelling, rekenen) zich tegelijkertijd voor. Deze leerproblemen blijken nog het meest voor te komen in combinatie met cognitieve beperkingen, vaak ook nog gepaard met sociaal-emotionele problemen en taakwerkhoudingsproblemen.

4. Bij de PCL aangemelde zorgleerlingen

Bij zorgleerlingen in het basisonderwijs gaat het om een zeer heterogene groep van leerlingen met zeer uiteenlopende, relatief milde en ernstige problemen. Het grootste deel van deze leerlingen kan zich met extra zorg en aandacht van de eigen leerkracht en interne begeleiders - al dan niet ondersteund met bovenschoolse maatregelen - handhaven op de basisschool. Voor een minderheid is handhaving op de basisschool, alle extra aandacht en zorg ten spijt, volgens de leerkracht/de school niet mogelijk. De aard en de ernst van de problematiek zijn kennelijk zodanig dat deze leerlingen worden (of inmiddels zijn) aangemeld bij de PCL voor toelating tot het sbao. Uit de enquête blijkt het te gaan om 13 % van de zorgleerlingen. Opmerkelijk is dat het aantal aangemelde leerlingen in de onderbouw nauwelijks groter is dan dat in de bovenbouw. Uit de enquête naar de PCL (deel 1) blijkt immers dat verreweg de meeste aanmeldingen plaats vinden in de onderbouw (groep 3-4). De tegenstrijdigheid is voor een deel te verklaren uit het feit dat een aantal leerkrachten in de bovenbouw bij een PCL-aanmelding expliciet aangeeft niet het sbao maar een keuze voor vervolgonderwijs in de vorm van het LWOO/praktijkonderwijs op het oog hebben. Veel voorkomende problemen bij aangemelde leerlingen zijn leerproblemen, taakwerkhoudingsproblemen en sociaal emotionele problemen (in rangorde). Tot de aangemelde leerlingen behoren naar verhouding veel leerlingen met cognitieve beperkingen en leerlingen met een gediagnosticeerde stoornis. Dat de typering van deze leerlingen (brede combinaties van problemen) sterk overeenkomt met veelvoorkomende typering van sbao-leerlingen is uiteraard niet verrassend.

5. Conclusie

De aanleiding tot het onderzoek was het gebrek aan kennis omtrent de problematiek van zorgleerlingen die aangemeld worden bij de PCL voor toelating tot het sbao. In de enquête onder PCL-voorzitters (zie deel 1) hebben we een eerste aanzet gedaan om de vraag naar problemen van deze leerlingen te beantwoorden. De uitkomsten van de enquêtes naar zorgleerlingen geven aanvullend antwoord op de vraag bij hoeveel (zorg-)leerlingen in verschillende leerjaren van het (s)bao welke problemen in welke combinaties voorkomen. Daarbij moet onmiddellijk worden toegevoegd dat de vraag beantwoord is op basis van 'slechts' waarnemingen van leerkrachten. Een volgende stap is om kwalificaties van leerlingen te laten verantwoorden met verwijzing naar resultaten van toetsen, tests, gedragsobservatielijsten of psychologisch onderzoek. In de praktijk zijn deze verantwoordingen te vinden in onderwijskundige rapporten/leerlingendossiers. Analyse van deze dossiers kan een meer objectiverend beeld opleveren van de betreffende leerlingen. Voor de groep van leerlingen die zijn aangemeld en beoordeeld door de PCL en grotendeels is toegelaten tot het sbao hebben we deze analyse uitgevoerd. De rapportage hiervan treft u aan in deel 3.

DEELONDERZOEK 3: SAMENVATTING DOSSIERANALYSE

De analyse van dossiers van bij PCL's aangemelde leerlingen is uitgevoerd vanuit de volgende 2 vraagstellingen:

1. Welke problemen worden er bij leerlingen in de dossiers gesignaleerd? Welke van deze problemen zijn voor de PCL doorslaggevend bij de toelating tot het speciaal basisonderwijs?
2. Waarop baseert men zich bij het signaleren van problemen? Welke toetsen, tests en overige instrumenten (observatieinstrumenten, vragenlijsten) worden gebruikt om probleemkenmerken van leerlingen te onderzoeken? Hoe worden toets- en testgegevens in de leerlingendossiers gepresenteerd?

Er zijn in totaal 332 leerlingendossiers, afkomstig van 18 sbo-locaties, geanalyseerd. Het merendeel van de dossiers is van de jaargang 2001-2002, de periode waarin de dossiers zijn aangemaakt en de PCL haar - meestal positieve - beschikking heeft afgegeven. Alle informatie die nadien tijdens het verblijf op het sbo aan de dossiers is toegevoegd, is niet in de analyse meegenomen. Weliswaar hebben we op enkele locaties alle beschikbare dossiers van 2001-2002 kunnen analyseren, maar meestal werden we vanwege de tijd gedwongen tot een selectie.

De analyse is niet locatie-specifiek uitgewerkt, maar uitgevoerd op alle dossiers tezamen. Aangezien het aantal locaties beperkt is en bovendien selectief tot stand is gekomen, is de representativiteit van het onderzoek niet geheel gewaarborgd. Als bijvoorbeeld de verstedelijkte gebieden ruimer in de steekproef waren vertegenwoordigd, is het denkbaar dat we (nog) meer schrijnende problematiek (o.a. psychiatrische ziektebeelden) in de dossiers zouden zijn tegenkomen. Aan de andere kant is het aantal geanalyseerde leerlingendossiers groot genoeg om - zij het met enige reserve - generaliserende uitspraken te doen.

1. De in de dossiers gesignaleerde problemen van leerlingen

Problemen die aan leerlingen worden toegeschreven liggen vaak op de volgende 3 gebieden: leerontwikkeling (leerachterstand), sociaal emotionele ontwikkeling (faalangst, neerslachtigheid, in zichzelf gekeerd e.d.) en cognitieve capaciteit (IQ < 90). Leerachterstand blijkt zelden een op zichzelf staand probleem en gaat vaak gepaard met een gemiddeld laag IQ en/of sociaal emotionele problemen. In de eerder uitgevoerde onderzoeken naar zorgleerlingen (zie deel 1 en 2) kwamen we tot dezelfde bevinding. Veel leerlingen met de genoemde combinatie van problemen, kunnen we zonder twijfel als (zeer-) moeilijk-lerend beschouwen.

Andere gebieden waarop problemen worden gesignaleerd, zijn: taakwerkhoudingsproblemen, fysieke problemen en neurologisch bepaalde (gedrags-)stoornissen. Per gebied vatten we de bevindingen kort samen.

In 1/3 deel van de gevallen worden in de dossiers (ook) taakwerkhoudingsproblemen bij de leerling gesignaleerd, vaak ook wel aangeduid als 'gedragsproblemen'. Op grond van de enquête naar de PCL (deel 1) was een groter aandeel van deze problematiek te verwachten. Een verklaring voor het verschil zou kunnen zijn dat de selectie van dossiers hier toch een wat vertekend beeld oplevert, bijvoorbeeld door de eerder genoemde ondervertegenwoordiging

van de verstedelijkte gebieden. Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat het in onderwijskundige rapporten gangbare onderscheid tussen sociaal-emotionele problemen en taakwerkhoudings-/gedragsproblemen moeilijk is te hanteren; sociaal-emotionele problemen drukken zich immers vaak in gedragsproblemen uit en achter gedragsproblemen gaan vaak sociaal-emotionele problemen schuil. De verwachting dat taakwerkhoudingsproblemen op hun beurt vaak weer gepaard gaan met sociaal-emotionele problemen (en/of leerachterstand) wordt in de dossiers dan ook ruimschoots bevestigd.

Uit de dossiers blijkt dat 1/5 deel van de leerlingen min of meer ernstige fysieke problemen heeft. Eerder kwamen we met soortgelijke cijfers (zie deel 2). De problemen kunnen variëren van groeistoornissen tot oogafwijkingen. In de meeste gevallen gaat het echter om problemen met de fijne en/of grove motoriek. In de dossiers zien we herhaaldelijk combinaties van fysieke problemen met leerachterstand en sociaal-emotionele problemen.

Wanneer gedragsproblemen of sociaal-emotionele problemen zeer ernstige vormen aannemen kan er sprake zijn van een stoornis/psychiatrisch ziektebeeld. Bekende voorbeelden zijn ADHD (gedragsstoornis) en autisme of het daarmee verwante PDD NOS (contactstoornis). Uit de geanalyseerde dossiers blijkt dat ongeveer 1 op de 10 leerlingen als ADHD-kind moet worden bestempeld, terwijl ongeveer 1 op 20 leerlingen de diagnose autisme/PDD NOS krijgt toebedeeld. Landelijk gezien lijken dit te conservatieve schattingen (vgl deel 2). Daarbij moet wel worden aangetekend dat we niet altijd eenduidig uit de dossiers kunnen afleiden of er in alle gevallen sprake is van *gediagnosticeerde* stoornissen (in plaats van pseudo-gevallen van ADHD/autisme).

Behalve ADHD en autisme komen we in dossiers ook andere neurologisch bepaalde stoornissen tegen. Daarbij gaat het vooral om taalstoornissen, in het bijzonder dyslexie. Het aantal dyslectische leerlingen blijkt beperkt tot ruim 1 op de 20 leerlingen. Dyslexie is kennelijk niet of nauwelijks aanleiding (meer) om leerlingen naar het sbo te verwijzen, tenzij het gaat om een zeer ernstige vorm van dyslexie en/of om een combinatie van dyslexie met andere problemen (zie ook deel 2). Als er in de dossiers verder nog sprake is van andere stoornissen (w.o de niet-talige stoornis NLD) gaat het om relatief zeer kleine aantallen.

2. De gesignaleerde problemen onderzocht

Problemen op het gebied van de leerontwikkeling (leerachterstand) en cognitieve capaciteit (IQ) blijken het meest onderzocht. De leerlingendossiers zijn op deze gebieden relatief goed gedocumenteerd met tal van uitkomsten van afgenomen toetsen en tests.

Onderzoek naar de leerontwikkeling is vooral mogelijk gemaakt door de beschikbaarheid van leerlingvolgsystemen (o.a. Cito en Pravoo). Het gebruik van toetsinstrumenten uit deze systemen en daarbuiten is zeer divers. Opmerkelijk is niet dat de gepresenteerde resultaten bijna altijd laag uitvallen, maar bij herhaling onvolledig worden weergegeven waardoor ze niet of nauwelijks zijn te interpreteren. Veel dossiers lijken bovendien selectief te zijn in de presentatie van uitkomsten. We mogen aannemen dat niet alle aangemelde leerlingen over de hele linie zwak tot zeer zwak zijn. In de dossiers treffen we echter zelden gemiddelde of bovengemiddelde toetsresultaten.

Onderzoek naar de cognitieve capaciteiten is voorbehouden aan daartoe gekwalificeerde psychologen/orthopedagogen. Bij een groot deel van de leerlingen (80 %) wordt een intelligentietest afgenomen. Zeker als het verslag van de psycholoog in het dossier is opgenomen, zijn de gepresenteerde resultaten helder en compleet weergegeven. De uitkomsten (IQ) zijn in veel gevallen laag tot zeer laag. Kennelijk wordt vooral getest wanneer de school/begeleiding een lage intelligentie vermoedt.

Sociaal-emotionele problemen en taakwerkhoudingsproblemen worden wel vaak gesignaleerd maar in zeer beperkte mate onderbouwd met systematisch uitgevoerde observaties of bevragingstechnieken. Het beschikbare instrumentarium is dan ook betrekkelijk schaars en onbekend. Bovendien vereist de toepassing deskundigheid, waardoor het onderzoek extra kosten met zich mee kan brengen. In plaats daarvan zien we in de dossiers tal van persoonlijke waarnemingen van probleemgedrag, in het gunstige geval afkomstig van verschillende personen.

Voor alle overige gesignaleerde problemen geldt dat in de dossiers meestal wel staat dat het onderzoek is uitgevoerd en wanneer, maar vaak niet door wie, met welke instrumenten en welke kwantitatieve uitkomsten. Fysieke problemen worden nog het meest gedocumenteerd, onderzoek naar stoornissen het minst.

3. Conclusie en vervolg

Leerlingen die worden aangemeld bij de PCL voor toelating tot het sbo hebben in de regel een grote leerachterstand en vertonen daarnaast vaak ook nog cognitieve beperkingen, sociaal-emotionele problemen en/of gedragsproblemen. Fysieke problemen en stoornissen komen minder vaak voor maar gaan evenmin zelden alleen. De uitkomsten van de analyses komen in dat opzicht in grote lijnen overeen met de eerder uitgevoerde survey in het (speciaal) basisonderwijs (zie deel 2).

De leerlingendossiers geven een gefragmenteerd beeld van de leerling. De samenhang moet vooral ontleend worden aan o.a. het bijgevoegde psychologisch en onderwijskundige rapport. Bovendien vermeldt het dossier niet alle zaken die van belang zijn om een beschikking af te geven. Zo bevat het dossier nauwelijks informatie over wat de school heeft gedaan om aanmelding te voorkomen. De PCL zal het portret van de leerling dan ook zelf compleet moeten maken. Sommige leerlingendossiers dringen niettemin de vraag op waarom de PCL voor de betreffende leerling een positieve beschikking heeft afgegeven. De leerlingen in kwestie hebben weliswaar een beneden gemiddelde intelligentie en een geruime leerachterstand (al is vaak niet precies te bepalen hoeveel) maar verder worden er geen bijzondere problemen of belemmerende factoren (bijv in de thuissituatie) gemeld. Kortom, op basis van alleen het leerlingendossier lijkt verwijzing naar het sbo niet onmiddellijk voor de hand te liggen.

Daarnaast komen ook dossiers voor waarin de problematiek van de leerling een dusdanige omvang heeft dat toegang tot het speciaal onderwijs niet lijkt uitgesloten. De ruwe analyse gegevens (m.n. uitkomsten van toetsen) kunnen met gebruik van de landelijk geldende criteria antwoord geven op de vraag welke van de in de dossiers beschreven zorgleerlingen in aanmerking zouden kunnen komen voor toelating tot het speciaal onderwijs. Het daartoe noodzakelijke vervolgonderzoek is voorbehouden aan een 'verwijzingsdeskundige'.

DEELONDERZOEK 1
ENQUETE PCL

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	21
2.	ONDERZOEKSVRAGEN.....	22
3.	ONDERZOEKSOPZET	24
3.1	VRAGENLIJST	24
3.2	PROCEDURE.....	24
3.3	ANALYSE	24
4.	RESPONS EN ALGEMENE KENMERKEN VAN DE ONDERZOEKSGROEP.....	25
4.1	RESPONS.....	25
4.2	ALGEMENE KENMERKEN VAN DE ONDERZOEKSGROEP	25
5.	HET FUNCTIONEREN VAN DE PCL	26
5.1	ORGANISATORISCHE KENMERKEN: DE OMVANG EN DE SAMENSTELLING.....	27
5.2	DE TAKEN VAN DE PCL: BREED OF SMAL?	29
5.3	CONTACTEN VAN DE PCL, INTERN EN EXTERN	33
5.4	AANMELDING VOOR ADVIES EN TOELATING SBO (FASE 1)	36
5.5	TUSSEN AANMELDING EN BESCHIKKING (FASE 2).....	38
5.6	HET NATRAJECT (FASE 3)	41
6.	KENMERKEN AANGEMELDE LEERLINGEN	43
6.1	DE LEEFTIJDSCATEGORIE	44
6.2	DE JAARGROEP.....	44
6.3	DE HOOFDPROBLEMATIEK	45
7.	DISCUSSIE.....	46
7.1	HET FUNCTIONEREN VAN DE PCL.....	46
7.2	DE KENMERKEN VAN DE AANGEMELDE LEERLINGEN.....	49

1. INLEIDING

In het kader van Weer Samen Naar School zijn samenwerkingsverbanden van basisscholen en scholen voor speciaal basisonderwijs opgericht. Het beleid van elk samenwerkingsverband - er zijn er in totaal 248 (Van der Pluym, 2001) - is er op gericht om zoveel mogelijk leerlingen zolang mogelijk de benodigde zorg te bieden binnen het reguliere basisonderwijs. Wanneer een individuele school niet kan voorzien in de zorgbehoefte van een leerling, beschikt het samenwerkingsverband over faciliteiten die variëren van ambulante vormen van begeleiding tot (tijdelijke) plaatsing op een school voor speciaal basisonderwijs (sbo).

Of het belang van een leerling is gediend met plaatsing op het sbo, wordt sinds augustus 1998 bepaald door de Permanente Commissie Leerlingzorg (PCL). Voor de genoemde datum lag de besluitvorming over de toelaatbaarheid tot het speciaal onderwijs bij 56 Regionale Verwijzingscommissies die niet gelieerd waren aan een samenwerkingsverband. Met de komst van de PCL's die optreden als uitvoerend orgaan van een samenwerkingsverband, is de besluitvorming over verwijzing van leerlingen dus weer dichterbij de scholen gekomen.

Samenwerkingsverbanden hebben veel vrijheid om de PCL naar eigen inzicht in te richten. De beoordelingsfunctie van de PCL is wettelijk vastgesteld, maar over de wijze waarop deze commissie - al dan niet aan de hand van heldere criteria - tot haar oordeel komt, heeft de overheid geen enkele bemoeienis. De consequentie van deze beleidskeuze is dat de samenstelling van PCL's, hun taakstelling, de instrumenten die zij gebruiken, hun wijze van besluitvorming e.d. regionaal aanzienlijke verschillen kunnen vertonen.

Zo kan een swv besluiten om de taak van de PCL te beperken tot het beoordelen van leerlingen op toelaatbaarheid tot het sbo (slagboom-functie); zij kan echter ook kiezen voor een bredere taak invulling. Balthussen en Beckers (1999) omschrijven 4 mogelijke functies van de PCL:

- een beoordelingsfunctie: de PCL beoordeelt of een leerling toelaatbaar is tot het sbo
- een onderzoeksfunctie: de PCL formuleert onderzoeksvragen om de specifieke problematiek van een leerling te kunnen vaststellen
- een advies- en begeidsfunctie: de PCL adviseert over wenselijke ondersteuning, begeleiding en hulpverlening en verzorgt begeleiding bij de uitvoering van het advies
- een toewijzingsfunctie: de PCL heeft een stem in de verdeling van de bovenschoolse zorgmiddelen in het swv.

Wanneer een swv besluit tot een brede taakinfilling, dan vervult de PCL een vitale schakel in de zorgstructuur van een samenwerkingsverband. Schildmeijer (2000) spreekt in dit verband van de PCL als zorgplatform. Als een swv daarentegen kiest voor een smalle taakinfilling, dan beperkt de PCL zich in hoofdzaak tot de wettelijk vastgelegde beoordelingsfunctie. De overige functies kunnen dan door een swv worden toebedeeld aan een apart zorgplatform (meestal aangeduid als zorgcommissie of zorgteam).

Of een PCL nu een brede of smalle taakstelling heeft, de overheid heeft de beoordeling van zorgleerlingen geheel aan deze commissies overgedragen. Dankzij deze overdracht kan bij de vraag met welke vorm van onderwijs een zorgleerling het beste af is, rekening worden gehouden met regionale omstandigheden. De keerzijde van deze regionalisering is dat er weinig zicht is op de totale groep van zorgleerlingen en de verschillende categorieën van deze leerlingen met adhd, dyslectie, autisme e.d. Dit gebrek aan inzicht belemmert de ontwikkeling van specifiek overheidsbeleid voor zorgleerlingen.

Tegelijkertijd is er ondanks de sleutelrol die PCL's bij de instroom van leerlingen tot het sbo vervullen, weinig bekend over de manier waarop deze commissies te werk gaan. Zolang die onbekendheid blijft bestaan, kan de overheid ook moeilijk beleid ontwikkelen dat een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan het functioneren van de PCL's. Te denken valt aan o.a. te ontwikkelen (digitale) formats voor de registratie van leerlingkenmerken, diagnose-instrumenten, voorbeeldprocedures die bij verschillende PCL's effectief zijn gebleken en het helpen versterken van relaties met andere instellingen als maatschappelijk werk en bureau jeugdzorg.

In dit deel van het rapport wordt verslag gedaan van onderzoek dat in naar opdracht van het Ministerie van OC&W door het CLU van de Universiteit Utrecht is uitgevoerd naar het functioneren van de PCL(1) en naar de kenmerken van leerlingen die bij deze commissies worden aangemeld (2).

2. ONDERZOEKSVRAGEN

Het onderzoek moet antwoord geven op de volgende 2 vraagstellingen:

1. Hoe functioneren de PCL's en welke onderlinge verschillen doen zich hierbij voor?
2. Hoe ziet de populatie van aangemelde zorgleerlingen eruit en in hoeverre neemt het aantal van deze zorgleerlingen toe?

Deze hoofdvragen zijn gespecificeerd in een reeks deelvragen. We hebben deze deelvragen geordend naar de 3 fasen waarin het proces van aanmelding bij de PCL verloopt:

- de *toeleidingsfase* waarin de leerling wordt aangemeld (1)
- de *beoordelingsfase* waarin de zorgbehoefte van de leerling wordt beoordeeld en al dan niet extra zorg wordt toegekend (2)
- het *natraject* waarin de beschikking word verantwoord en geëvalueerd(3).

De deelvragen die door middel van de enquête zijn beantwoord, staan in de volgende tabel:

Tabel 2.1: Hoofdvragen en deelvragen, uitgesplitst in de fasen van aanmelding

Fase	Hoofdvragen	
	1. Functioneren PCL's	2. Populatie zorgleerlingen
1. Toeleiding	<p>A Wat is de personele bezetting van de PCL? Welke expertise is daarbij aanwezig?</p> <p>B Hoe zit de PCL organisatorisch in elkaar? Welke relatie hebben deze personen met het samenwerkingsverband c.q. met scholen en andere functionarissen (coördinator) in het samenwerkingsverband? Welke contacten zijn er met speciale scholen c.q. REC's?</p> <p>C Wat is de primaire taak van de PCL? En hoe gaat ze daarbij ideaal gesproken te werk?</p>	<p>A Hoe lang verblijven leerlingen op de basisschool voordat ze bij de PCL worden aangemeld? In welke groep van de basisschool zitten leerlingen wanneer ze bij de PCL worden aangemeld? Door wie worden ze aangemeld?</p> <p>B Is het aantal zorgleerlingen dat wordt aangemeld in de afgelopen 5 jaar toe- of afgenomen? Wat is de aard en de ernst van de aangemelde problematiek en is deze in de afgelopen 5 jaar veranderd? Hoe is een eventuele groei volgens de PCL te verklaren?</p>
2. Beoordeling	<p>D Hoe verlopen de beoordelingsprocedures in de praktijk en hoe lang duren ze? Hoe heeft de verslaglegging en de terugrapportage naar school en ouders plaats?</p> <p>E Hoe komt de PCL tot een definitief besluit over de toekenning van extra zorg? Op basis van welke criteria worden deze beslissingen genomen?</p>	<p>C Hoeveel van de aangemelde leerlingen krijgen extra zorg toegekend i.c. een positieve beschikking voor het sbo? Welke trends worden hierin over de afgelopen 5 jaar waargenomen?</p>
3. Natraject	<p>F. Hoe worden deze beslissingen verantwoord en hoe wordt hierover gecommuniceerd met school en ouders?</p> <p>G In hoeverre heeft de PCL zicht op leerlingen die een negatieve beschikking krijgen en met extra zorg in het basisonderwijs blijven?</p>	<p>D Wat is de problematiek van leerlingen die een positieve beschikking krijgen voor het sbo? In welke opzichten onderscheidt deze problematiek zich van LGF-leerlingen (volgens de indicatiestelling van de TCAI).</p>

3. ONDERZOEKSOPZET

3.1 VRAGENLIJST

De vragenlijst (zie bijlage 1) is ontwikkeld op basis van onderzoeksliteratuur (o.a. Voortgangsrapportages WSNS, Smeets e.a., 2002), documenten (jaarverslagen van PCL's) en gesprekken met coördinatoren van swv (vooronderzoek). Eerdere versies van de vragenlijst zijn bij wijze van pilot voorgelegd aan een tweetal PCL-voorzitters die het instrument van kritisch commentaar hebben voorzien.

De opbouw van de vragenlijst volgt in grote lijnen de eerder genoemde fasering van toeleiding tot nazorg (zie vraagstellingen), voorafgegaan met vragen over de samenstelling, deskundigheden en taken/activiteiten van de PCL. De lijst bestaat in hoofdzaak uit vragen met bijgeleverde antwoorden waaruit de respondent een keuze moet maken vragen. Voor enkele thema's (w.o. advisering, beoordelingscriteria) zijn stellingen opgenomen.

3.2 PROCEDURE

De vragenlijst is in mei 2003 met een begeleidende brief (zie bijlage 2) toegestuurd naar alle PCL's, hetzij rechtstreeks, hetzij via de coördinator van het samenwerkingsverband. Het aantal PCL's dat rechtstreeks kon worden benaderd dankzij een door WSNS+ aangelegd adressenbestand, was 49; via de coördinator zijn in totaal 270 vragenlijsten verzonden. Daarbij was het onvermijdelijk dat in een onbekend aantal gevallen zowel de PCL als het samenwerkingsverband een vragenlijst ontvingen, of een PCL meerdere verzoeken kreeg voor deelname aan het onderzoek. Om tot een aanvaardbare respons te komen is in de eerste week van juni 2003 een rappelbrief verzonden.

3.3 ANALYSE

De ruwe enquête-gegevens zijn geanalyseerd met behulp van het statistische programma SPSS. Afgezien van rechte frequentietellingen, gemiddelden en standaarddeviaties zijn waar mogelijk kruistabelanalyses (Chi²-test), t-tests, (co-) variantie analyses en rangcorrelaties (Friedman en Wilcoxon) toegepast. Aan de variabelen-lijst zijn twee extra (onafhankelijke) variabelen toegevoegd omdat de relevantie hiervan ook in ander onderzoek (Smeets e.a., 2002) is aangetoond: omvang van het samenwerkingsverband (1) en mate van verstedelijking (2). Tevens hebben we een aantal van de beschikbare variabelen gerecodeerd (waarden gedichotomiseerd of verdeeld in een beperkt aantal categorieën) zodat ze betrokken konden worden in bovengenoemde statistische analyses.

4. RESPONS EN ALGEMENE KENMERKEN VAN DE ONDERZOEKSGROEP

4.1 RESPONS

In totaal hebben 125 PCL's een ingevulde vragenlijst voor de sluitingsdatum geretourneerd (na de sluitingsdatum zijn nog 9 vragenlijsten binnengekomen). Het responspercentage is echter niet exact aan te geven, aangezien onbekend is hoeveel PCL's er actief zijn. Het aantal samenwerkingsverbanden is 248 (Van der Pluym, 2001). Aan elk samenwerkingsverband is weliswaar een PCL verbonden, maar in een onbekend aantal gevallen vertegenwoordigt een PCL meerdere samenwerkingsverbanden. Tot de responsgroep behoren 6 PCL's die tezamen 21 samenwerkingsverbanden vertegenwoordigen; alle overige PCL's in de onderzoeksgroep zijn elk verbonden aan één samenwerkingsverband. Op basis hiervan schatten we dat er 12-18 PCL's tezamen circa 45 samenwerkingsverbanden bedienen. Dit zou betekenen dat het aantal PCL's moet worden geschat op maximaal 221 (248-45+18). Het responspercentage zou in dit geval uitkomen op ten minste 57%.

De meeste vragenlijsten zijn compleet ingevuld. Als er sprake is van non-respons, betreft dit vooral de vragen naar gegevens uit het verleden (bijv. aantal aangemelde leerlingen in 1997-1998)¹.

4.2 ALGEMENE KENMERKEN VAN DE ONDERZOEKSGROEP

Omvang samenwerkingsverband

Conform CFI-cijfers (oktober, 2001) hebben we per PCL de omvang van het betreffende samenwerkingsverband (aantal (s)bao-leerlingen) toegevoegd als variabele in 4 waarden/categorieën: tot 5000 (1), van 5000 tot 7500 (2), van 7500 - 10.000 (3) en 10.000 of meer (4). Het resultaat staat in tabel 4.1.

Tabel 4.1: Aantal PCL's naar omvang van het samenwerkingsverband

Omvang swv	aantal PCL's (n=125)	percentage
tot 5000	60	48%
5000 tot 7500	28	22%
7500 tot 10.000	19	15%
10.000 of meer	18	15%

Vergelijking met gegevens uit het monitor-onderzoek WSNS (Van der Pluym, 2001) wijst uit dat de spreiding van de betrokken samenwerkingsverbanden een goede afspiegeling vormt van de landelijke cijfers.

Mate van verstedelijking

De onderzoeksgroep bestaat uit PCL's (cq samenwerkingsverbanden) die gevestigd zijn in meer of minder sterk verstedelijkte regio's. Op basis van CBS-cijfers over de vestigingsplaats

---

¹ Een aantal respondenten meldt dat er in 1997-1998 nog geen sprake was van een PCL. In die tijd traden voor het primair onderwijs nog RVC's op die nog niet gebonden waren aan een samenwerkingsverband.

hebben we elke PCL een score toegekend die de mate van verstedelijking weergeeft (vijfpuntsschaal): van 'zeer sterk verstedelijkt (2·500 adressen of meer per km²)' tot niet verstedelijkt '(minder dan 500 adressen per km²). Het resultaat staat in tabel 4.2.

Tabel 4.2: Mate van verstedelijking

verstedelijking	aantal PCL's (n=121)	percentage
zeer sterk verstedelijkt (1)	12	9,9
sterk verstedelijkt (2)	38	31,4
matig verstedelijkt (3)	37	30,6
weinig verstedelijkt (4)	25	20,7
niet verstedelijkt (5)	9	7,4

Het zal niemand verbazen dat er in verstedelijkte gebieden meer PCL's zijn met relatief grote samenwerkingsverbanden dan in niet verstedelijkte gebieden ($\chi^2=27,19$, $df=12$; $p=0,007$).

Functie respondenten

De onderzoeksgroep wordt in de meeste gevallen vertegenwoordigd door de voorzitter van de PCL en of de ambtelijk secretaris (79,2 %); in enkele gevallen waren het anderen die de vragenlijst invulden, onder wie de coördinator van het swv ('anderen').

Tabel 4.3: Aantal respondenten naar functie

functie	aantal respondenten (n=125)	percentage
voorzitter	61	48,8
Ambtelijk secretaris	38	30,4
voorzitter en ambtelijk secretaris	6	4,8
commissielid	4	3,2
anderen, o.w. coördinator swv	16	12,8

5. HET FUNCTIONEREN VAN DE PCL

In dit hoofdstuk beschrijven we de uitkomsten van de enquête die antwoord geven op de onderzoeksvraag naar het functioneren van de PCL (onderzoeksvraag 1). De eerste paragrafen behandelen respectievelijk een aantal organisatorische kenmerken (5.1), de taken (5.2) en de contacten van de PCL (5.3). De presentatie van de overige uitkomsten is geordend naar de 3 fasen waarin het proces van aanmelding bij de PCL verloopt: de *toeleidingsfase* waarin de leerling wordt aangemeld (5.4), de *beoordelingsfase* waarin de zorgbehoefte van de leerling wordt beoordeeld en al dan niet extra zorg wordt toegekend (5.5) en het *natraject* waarin de beschikking wordt verantwoord en geëvalueerd (5.6).

5.1 ORGANISATORISCHE KENMERKEN: DE OMVANG EN DE SAMENSTELLING

De omvang van de meeste PCL's varieert van 3 tot 5 leden met inbegrip van de voorzitter. Het gemiddelde aantal PCL-leden is 4,3 (sd= 1,7); het minimum en maximum aantal PCL-leden is respectievelijk 3 en 12.

Het ligt voor hand om te verwachten dat PCL's die relatief grote samenwerkingsverbanden vertegenwoordigen gemiddeld genomen groter zijn dan PCL's die relatief kleine samenwerkingsverbanden vertegenwoordigen. De cijfers wijzen echter anders uit ($f=0,376$, $df=3$; $p= 0,77$). Evenmin kunnen we zeggen dat in verstedelijkte gebieden de PCL's gemiddeld genomen groter zijn dan die in niet-verstedelijkte gebieden ($t=-1,034$, $df=122$; $p=0,303$).

Wat betreft de samenstelling van de PCL, is in de enquête gevraagd naar

- de functie die PCL-leden binnen de commissie bekleden (1),
- welke verschillende deskundigheden die de PCL vertegenwoordigt (2) en
- eventuele functies van PCL-leden binnen het samenwerkingsverband (3).

1. Functies van leden in de PCL

De PCL-leden vervullen binnen de commissie verschillende functies. Uit de volgende tabel blijkt - afgezien van die van voorzitter - welke functies binnen PCL's worden bekleed.

Tabel 5.1: Aantal PCL's naar functie

functies	aantal PCL's (n=125)	percentage
Ambtelijk secretaris	66	52,8 %
Vast commissielid	119	95,2 %
Wisselend commissielid	10	8 %
Administratief ondersteunend	57	45,6 %

Ruim de helft van de PCL's heeft een ambtelijk secretaris (52,8 %) en bijna alle PCL's hebben permanente commissieleden (95,2 %). Een kleine minderheid werkt daarnaast ook met wisselende commissieleden (8 %). Ten slotte blijkt bijna de helft van de PCL's ook versterkt met leden die administratieve taken voor hun rekening nemen.

2. Verschillende deskundigheden binnen de PCL

De PCL-leden met uiteenlopende functies en rollen brengen verschillende gediplomeerde deskundigheden in. Deskundigheden op het terrein van orthopedagogiek en onderwijskunde voeren met respectievelijk 88 en 79 % van de PCL's de boventoon. Het aantal PCL's dat deskundigheid op het gebied van jeugdzorg in huis heeft blijkt met 7 % nog het laagst.

Tabel 5.2: Aantal PCL's naar deskundigheid

deskundigheid op het terrein	aantal PCL's (n=125)	percentage
Onderwijskunde	98	78,4 %
Orthopedagogiek	110	88,0 %
Klinisch onderzoek	32	25,6 %
Gezondheidszorg	31	24,8 %
Jeugdzorg	9	7,2 %
Maatschappelijk werk	35	28,0 %
Overige	19	15,2 %

Per PCL kan het aantal verschillende deskundigheden variëren van 1 tot 6. De gemiddelde variatie aan deskundigheden is 2,6 (sd= 1,2). Tabel 5.3 geeft een overzicht.

Tabel 5.3: Aantal verschillende deskundigheden PCL

aantal verschillende deskundigheden	Aantal PCL's (n=125)	percentage
1	16	12,8
2	48	38,4
3	35	28,0
4	14	11,2
5	11	8,8
6	1	0,8
Totaal	125	100,0

Daarbij spreekt het welhaast vanzelf dat relatief grote PCL's gemiddeld ook meer verschillende deskundigheden in huis hebben dan relatief kleine PCL's ($t=-2,184$, $df=122$, $p=0,03$).

3. Functies binnen het samenwerkingsverband

Naast hun functie binnen de PCL, vervullen veel PCL-leden ook functies binnen het samenwerkingsverband. Tabel 5.4 laat zien om welke functies het gaat.

Tabel 5.4: Aantal verschillende functies van PCL's binnen het samenwerkingsverband

functie binnen het samenwerkingsverband	aantal PCL's (n=125)	percentage
Geen functie	5	4,0 %
Schoolbegeleider	51	40,8 %
Orthopedagoog	80	64,0 %
Leerkracht basisonderwijs	17	13,6 %
Directeur basisonderwijs	61	48,8 %
Leerkracht speciaal basisonderwijs	30	24,0 %
Directeur speciaal basisonderwijs	51	40,8 %
Coördinator samenwerkingsverband	45	36,0 %

We weten al dat orthopedagogen goed vertegenwoordigd zijn in de PCL; een groot deel van hen blijkt ook als orthopedagoog actief binnen het samenwerkingsverband. Andere functies die PCL-leden binnen het samenwerkingsverband vervullen zijn vooral die van schoolbegeleider, directeur(speciaal) basisonderwijs en coördinator.

5.2 DE TAKEN VAN DE PCL: BREED OF SMAL?

Een PCL kan 3 hoofdtaken hebben:

1. Een controlerende taak, d.w.z. de PCL controleert of het dossier van een aangemelde leerling voor het speciaal basisonderwijs compleet en volgens de daartoe aangewezen procedures tot stand is gekomen;
2. Een beoordelende taak, d.w.z. de PCL beoordeelt de toelaatbaarheid van een aangemelde leerlingen tot het speciaal onderwijs;
3. Naast een controlerende en beoordelende taak kan een PCL nog andere taken hebben, w.o. het (laten) uitvoeren van klinisch onderzoek, het geven van pedagogisch-didactische adviezen, het monitoren van leerlingen met een positieve, negatieve of tijdelijke beschikking.

Een PCL kan beschikkingen uitbrengen op basis van uitsluitend taak 1 (procedureel), maar de meeste PCL's doen dit in combinatie met taak 2 (inhoudelijk). In beide gevallen spreken we van een *smalle* PCL. Activiteiten die vermeld staan onder taak 3 worden hier niet uitgevoerd door de PCL maar door een speciaal daartoe aangewezen zorgcommissie/zorgteam.

Een PCL die daarnaast ook onderzoeks-, adviestaken e.d. uitvoeren (taak 3) en de facto optreedt als het zorgteam of de zorgcommissie van het samenwerkingsverband, staat bekend als een *brede* PCL. Deze PCL's kunnen overigens weer opgesplitst zijn in subcommissies of 'kamers' waaraan verschillende taken zijn gedelegeerd.

Tabel 5.5 laat zien hoeveel PCL's welke taken uitvoeren en bijgevolg als 'smal' of 'breed' kunnen worden gekwalificeerd.

Tabel 5.5: Taak of taken van PCL's

functie binnen het samenwerkingsverband	aantal PCL's (n=125)	percentage
Controle	125	100 %
Beoordelen	121	96,8 %
Onderzoek, advies, monitoring e.d.	61	48,8 %

Uit de tabel blijkt dat bijna de helft van de PCL's (48,8 %) naast controle en beoordeling ook andere activiteiten uitvoert als onderzoek, advies, monitoring e.d. Slechts 4 PCL's beperken zich tot een controle-taak waarop zij hun beschikkingsbesluit baseren.

Naast de vraag 'wat doet de PCL?' hebben we de vraag ook ruimer geformuleerd: 'wie doet wat binnen het samenwerkingsverband?'. De belangrijkste kerntaken van een samenwerkingsverband met de actoren staan weergegeven in de volgende tabel.

Voor zover PCL's naast controle/beoordeling extra taken uitvoeren, betreft dit voornamelijk aanvullend onderzoek (1) en advisering begeleiding van en extra zorg aan leerlingen (2). Ze doen dat 'individueel' of in samenwerking met de scholen van herkomst/ib-ers, het zorgteam of de onderwijsbegeleidingsdienst (OBD). De overige taken zijn voor kleinere aantallen PCL's weggelegd. In de meeste samenwerkingsverbanden nemen zorgteams/-commissies of andere (combinaties van) instellingen/functionarissen deze taken op zich. Bij taak 3 (monitoring) worden zorgteams als uitvoerders het meest genoemd; bij taak 4 (afstemming) en taak 5 (toewijzing) de stuurgroep van het swv².

---

² Hiervoor zijn zeer veel verschillende labels in omloop: managementteam, directeurenoverleg, plancommissie, etc.

Tabel 5.6: Actoren binnen samenwerkingsverband bij de uitvoering van onderscheiden taken

Funcities/Taken	PCL	Zorgteam	(s) baol/ ib-er	Ambulante begeleiding	Stuurgroep swv	sbd	Pcl + andere instantie	Combinatie overige	onbekend
1. Aanvullend onderzoek (laten) verrichten mede op basis waarvan de toelaatbaarheid tot het sbo wordt bepaald	27,3 % (33)	28,9 % (35)	13,2 % (16)	-	-	14,0 % (17)	9,9 % (12)	5,8 % (7)	-
2. Op verzoek van een school aangeven hoe de begeleiding en extra zorg voor een leerling er uit kan zien	28,3 % (34)	35,9 % (42)	5,0 % (6)	5,8 % (7)	-	13,3 % (16)	7,5 % (9)	4,2 % (5)	0,8 % (1)
3. De voortgang bewaken van de begeleiding en extra zorg die de leerling krijgt aangeboden	16,4 % (20)	33,6 % (41)	16,4 % (20)	5,7 % (7)	-	13,1 % (16)	5,7 % (7)	6,6 % (8)	1,6 % (2)
4. Adviezen geven over afstemming rond de inzet van personeel en middelen, het aanbieden van verschillende vormen van specifieke zorg, leermiddelen, toetsen etc.	13,2 % (16)	19,0 % (23)	9,1 % (11)	4,1 % (5)	28,9 % (35)	5,0 % (6)	5,8 % (7)	6,6 % (8)	7,4 % (9)
5. Het toewijzen van personeel en middelen aan scholen binnen de zorg-structuur van het sw.	8,4 % (10)	6,7 % (8)	2,5 % (3)	-	63,9 % (69)	0,8 % (1)	2,5 % (3)	1,7 % (2)	11,8 % (14)

Afhankelijk van de breedte van het takenpakket spreken we van smalle en brede PCL's. Op basis van eerder vermelde gegevens (zie tabel 5.5) lijken we te maken te hebben met 64 smalle PCL's (controle en beoordeling) en 61 brede PCL's (surplus aan taken op gebied van klinisch onderzoek en advisering). We hebben de PCL's ook rechtstreeks gevraagd om zich als breed of als smal te kwalificeren. Hun antwoord staat in tabel 5.7.

Tabel 5.7: Smalle en brede PCL's

Breedte PCL	Aantal PCL's (n=125)	percentage
Smal	82	65,6 %
Breed	43	34,4 %

Bij nader inzien blijkt dat het aantal brede PCL's aanzienlijk lager is dan op grond van de voorgaande gegevens kon worden verwacht. Als we afgaan op de perceptie van de PCL's is het aantal brede PCL's slechts de helft van het aantal smalle PCL's. Alle brede PCL's voeren weliswaar de eerder genoemde extra taken uit, maar niet elke PCL die deze activiteiten (incidenteel/uitsluitend onderzoek) uitvoert beschouwt zich ook als een PCL met een brede taakstelling. In het vervolg zullen we bij 'breed' en 'smal' steeds uitgaan van cijfers in tabel 5.7.

Brede PCL's voeren meer taken uit dan smalle PCL's, wat vraagt om extra capaciteit en deskundigheid. Bij nadere analyse (t-tests) blijkt dan ook dat brede PCL's gemiddeld groter zijn dan smalle en bovendien gemiddeld genomen meer deskundigheden in huis hebben.

Tabel 5.8: Gemiddelde omvang van en gemiddeld aantal deskundigheden in brede PCL's en smalle PCL's

Taakstelling PCL	grootte*		aantal deskundigheden**en*	
	Gemiddeld	sd	gemiddeld	sd
smal (n=82)	3,89	1,21	2,45	1,08
breed (n=43)	5,17	2,05	3,09	1,19

* t=- 4,36, df = 122; p= 0,000

** t=- 3,05, df = 122; p= 0,003

Niet elke PCL was in het verleden (tot 5 jaar terug) breed of smal of is van plan om dit in de toekomst te blijven. Tabel 5.9 laat de verschuivingen zien.

Tabel 5.9: Aantal smalle en brede PCL's (n= 125) dat zich in het verleden heeft verbreed, versmald dan wel onveranderd is gebleven

Taakstelling nu	Taakstelling is in het verleden			totaal
	Verbreed	versmald	onveranderd	
smal	7,3 % (6)	12,2 % (10)	80,5 % (66)	82
breed	16,3 % (7)	4,7 % (2)	79,1 % (34)	43
totaal	13	12	100	125

80% van de PCL's was ook in de afgelopen 5 jaar smal of breed. De resterende PCL's zijn in die periode versmald of verbreed. Versmallen heeft zich bijna even vaak voorgedaan als

verbreden. (Dat er ook smalle PCL's blijken te zijn die zich in het verleden hebben verbreed en brede PCL's die zich hebben versmald, geeft nogmaals aan hoe rekkelijk 'smal' en 'breed' kan worden opgevat.).

Tabel 5.10: Aantal smalle en brede PCL's (n = 123) dat zich gaat versmallen, verbreden dan wel onveranderd blijft

Taakstelling nu	Taakstelling is in de toekomst			totaal
	Onveranderd	verbreden	versmallen	
smal	79,3 % (65)	17,1 % (14)	2,4 % (2)	81
breed	83,7 % (36)	7,0 % (3)	7,0 % (3)	42
totaal	101	17	5	123

Voor de meeste PCL's zijn evenmin plannen in de maak om de taken in de toekomst te verbreden of te versmallen. Voor zover er wel PCL's zijn wier taakstelling zal worden herzien, is verbreden vaker een optie dan versmallen.

5.3 CONTACTEN VAN DE PCL, INTERN EN EXTERN

Om hun taken deugdelijk te kunnen uitvoeren, moeten PCL's contacten leggen en onderhouden met het samenwerkingsverband en andere instanties. In de enquête is gevraagd naar contacten van de PCL met het samenwerkingsverband (1), andere PCL's (2), het REC/de CVI (3), het VMBO-sww/de RVC (4) en overige instanties zoals bureau jeugdzorg en maatschappelijk werk (5).

1. Contacten met het samenwerkingsverband (swv)

De PCL's hebben op verschillende niveaus periodiek overleg met het samenwerkingsverband waarvoor zij optreden. Uit tabel 5.11 blijkt dat het contact bij de meeste PCL's (89 %) verloopt via de coördinator van het swv. Bijna de helft van de PCL's heeft (daarnaast) ook contacten met het swv-bestuur en vertegenwoordigers van scholen. Alleen de schoolbesturen lijken in deze contacten een marginale rol te hebben.

Tabel 5.11: Aantal verschillende contacten van PCL's met swv

Funcities	Aantal PCL's (n=125)	percentage
Bestuur swv	60	48 %
Schoolbesturen	14	11 %
Coördinator swv	111	89 %
Zorgteam	46	37 %
Schooldirecties	54	43 %
Vertegenwoordigers van scholen	60	48 %
Schoolbegeleidingsdiensten	45	36 %
Anders	17	14 %

De meeste PCL's hebben op 3 à 4 niveaus contacten met het samenwerkingsverband. Het ligt daarbij voor de hand om te veronderstellen dat brede PCL's gemiddeld meer verschillende

contacten hebben met het swv dan smalle PCL's. Deze veronderstelling kunnen we evenwel niet bevestigen ($t = .230$, $df = 230$; $p = 0,818$).

Contacten met het samenwerkingsverband zijn voor de PCL vooral van belang om op de hoogte te zijn en te blijven van de zorgcapaciteit van het samenwerkingsverband als geheel en die van de participerende scholen in het bijzonder. De inschatting die de PCL doet van deze capaciteit speelt een belangrijke rol bij de vraag of een aangemelde leerling gediend is met een eventuele plaatsing in het sbo. In dit verband hebben we de PCL's een drietal stellingen voorgelegd. Hun respons hierop staat in tabel 5.12

Tabel 5.12: Stellingen over contacten tussen PCL's (n=124) en samenwerkingsverbanden

Stellingen	volledig oneens	oneens	oneens/eens	eens	volledig eens
1. De PCL is op de hoogte van de onderwijskundige mogelijkheden binnen het swv.	3,2 (4)	10,4 (13)	25,8 (32)	43,5 (54)	16,9 (21)
2. De PCL krijgt van het swv alle informatie die zij voor een goede uitvoering van haar werkzaamheden nodig heeft.	4,8 (6)	4,8 (6)	4,8 (6)	29,8 (37)	55,6 (69)
3. De PCL doet het swv periodiek verslag van haar werkzaamheden	2,4 (3)	2,4 (3)	5,6 (7)	12,1 (15)	77,6 (96)

Ruim de helft van de PCL's (60,4 %) vindt van zichzelf dat ze op de hoogte zijn van de onderwijskundige mogelijkheden van het samenwerkingsverband. De resterende PCL's - en dat is nog een aanzienlijk aantal - blijken de betreffende stelling niet of maar ten dele te onderschrijven. Brede PCL's antwoorden gemiddeld genomen (nog) positiever op de stelling dan smalle PCL's ($t = -2,12$, $df = 122$; $p = 0,03$).

Een ruime meerderheid (85,4 %) vindt dat ze van het samenwerkingsverband alle informatie krijgt die nodig is voor een deugdelijke uitvoering van haar taken. Er is dus een betrekkelijk gering aantal PCL's (18 van de 124) die deze informatie in meer of minder mate moet ontberen.

Op haar beurt zorgt een ruime meerderheid van PCL's ervoor dat het samenwerkingsverband op de hoogte blijft van haar werkzaamheden via periodieke verslaggeving. De keerzijde is uiteraard dat er dus ook PCL's zijn - zij het gering in aantal - die geen of incidenteel verslag doen van hun werkzaamheden.

2. Contacten met andere PCL's

Voor de uitvoering van haar taken kunnen ook externe contacten voor de PCL van belang zijn: contacten met andere PCL's, REC's/CVI's, VMBO-svw/RVC's en overige contacten met instanties zoals bureau jeugdzorg en maatschappelijk werk. In tabel 5.13 staan de contacten met andere PCL's.

Tabel 5.13: Contacten met andere PCL's

Functies	Aantal PCL's (n=125)	percentage
Geen contacten met PCL's	24	19 %
Het uitwisselen van kennis en ervaring over/met taken en procedures	59	47 %
Onderlinge consultatie over individuele leerlingen	30	24 %
Doorsturen van dossiers van individuele leerlingen	73	58 %
Anders	16	13 %

81% van de PCL's onderhoudt onderlinge contacten. In ruim de helft van de gevallen gaat het om het doorsturen van dossiers van individuele leerlingen (58 %); het uitwisselen van kennis en ervaringen blijkt bij een aanzienlijk percentage (47 %) eveneens in de onderlinge contacten een rol te spelen.

3. Contacten met REC/CVI

Contacten met het REC/de CVI blijken weggelegd voor 67 % van de PCL's. De contacten bestaan vooral uit consultatie (38 %) en informatieuitwisseling (39 %).

Tabel 5.14: Contacten met REC/CVI

Functies	Aantal PCL's (n=125)	percentage
Geen contacten met REC/CVI	41	33 %
Consultatie	47	38 %
Inschakelen deskundigen	21	17 %
Informatieuitwisseling	49	39 %
Anders	25	20 %

4. Contacten met VMBO-swv/RVC

Het aantal PCL's dat contacten heeft met het samenwerkingsverband VMBO/RVC is relatief beperkt: 39 %. De meeste PCL's (26 %) geeft aan dat het gaat om informatieuitwisseling.

Tabel 5.15: Contacten met VMBO-swv/RVC

Functies	Aantal PCL's (n=125)	percentage
Geen contacten met RVC	76	61 %
Consultatie	16	13 %
Inschakelen deskundigen	7	6 %
Informatieuitwisseling	32	26 %
Anders	16	13 %

5. Overige contacten

'Overige contacten' van de PCL's betreffen vooral contacten met de schoolarts (53 %) en met bureau jeugdzorg en maatschappelijk werk. Alleen voor deze contacten kunnen we een significant verschil vaststellen: brede PCL's hebben gemiddeld meer van deze contacten (schoolarts, jeugdzorg, maatschappelijk werk) dan smalle PCL's ($t = -4,163$, $df = 123$; $p = 0,000$).

Tabel 5.16: Overige contacten

Funcities	Aantal PCL's (n=125)	percentage
Geen contacten overige	37	30 %
Schoolarts	66	53 %
Bureau jeugdzorg	52	42 %
Maatschappelijk werk	53	42 %
Anders	34	27 %

5.4 AANMELDING VOOR ADVIES EN TOELATING SBO (FASE 1)

Bij de PCL's worden leerlingen aangemeld met het doel

- advies te krijgen over de manier waarop de school het beste aan de zorgvraag kan voldoen (1) of
- een beschikking te krijgen voor toelating tot het speciaal basisonderwijs (2).

Van deze groep noemen de brede PCL's (n=16) nog andere doelen van aanmelding zoals: advisering REC-aanmelding, aanvraag ambulante begeleiding, collegiale consultatie, toelaatbaarheid van hulpklas, verstrekking middelen uit diverse fondsen, indicatiestelling zorgleerlingen. Bij smalle PCL's (n=82) is de toelaatbaarheid tot het speciaal basisonderwijs het oogmerk.

1. Advies met betrekking tot zorgmaatregelen

Advisering is voorbehouden aan de brede PCL's. Het totaal aantal adviesaanvragen bij 39 brede PCL's was in het schooljaar 2001-2002 in totaal 2898 (gem = 74,3; sd = 76,3). Per PCL loopt het aantal aanvragen overigens zeer sterk uiteen, van 2 tot 274 aanvragen op jaarbasis. Verschillen in dit opzicht tussen PCL's in verstedelijkte en niet verstedelijkte gebieden zijn niet significant ($t=0,194$, $df = 37$; $p = 0,85$).

Adviezen van PCL's (n= 39) worden bijna altijd verstrekt op basis van een onderwijskundig rapport (97 %). In 59 % van de gevallen maakt de PCL daarbij ook (incidenteel) gebruik van resultaten uit klinisch onderzoek en 13 % van schriftelijke documenten als zorgplannen, jaarverslagen e.d.

De overige vragen over advisering hebben we aan de betreffende PCL's (met brede taakstelling) voorgelegd in de vorm van een drietal stellingen.

Tabel 5.17: Stellingen m.b.t. PCL als adviserende instantie (n=39)

Stellingen	volledig oneens	oneens	oneens/eens	Eens	volledig eens
1. De PCL wordt tijdig ingeschakeld als adviserende instantie bij de zorgverlening aan leerlingen.	30,8 (12)	33,3 (13)	20,5 (8)	10,3 (4)	5,1 (2)
2. De PCL gaat na in hoeverre het zorgadvies wordt opgevolgd.	7,7 (3)	23,1 (9)	38,5 (15)	23,1 (9)	7,7 (3)
3. De PCL gaat na in hoeverre de uitvoering van het zorgadvies het verwachte rendement oplevert.	15,0 (6)	25,0 (10)	22,5 (9)	32,5 (13)	5,0 (2)

Slechts 6 van de 39 brede PCL's (15,4 %) zijn het eens of volledig eens met de stelling dat zij tijdig worden ingeschakeld bij de zorgverlening aan leerlingen; 64,1 % van de PCL vindt kennelijk dat er van tijdigheid in dat opzicht geen sprake is. Resteert nog 20,5 % van de PCL's die evenmin volmondig de stelling onderschrijft en kiest voor eens/niet-eens standpunt. Bijna 1/3 deel van de brede PCL's (30,8 %) blijkt na te gaan of haar zorgadvies door de school wordt opgevolgd; een exact even groot aantal PCL's doet dit daarentegen niet en volstaat met het afgeven van een zorgadvies.

Voor de derde stelling zien we grofweg hetzelfde antwoordpatroon. De scores op beide stellingen blijken bij nader analyse dan ook sterk homogeen ($\alpha = 0,80$). De PCL die nagaat of het advies wordt opgevolgd, gaat in veel gevallen ook na of de uitvoering van het zorgadvies het nodige rendement oplevert.

2. Aangemelde leerlingen voor toelaatbaarheid tot het sbo

Voor toelating tot het sbo zijn in het schooljaar 2001-2002 bij 119 PCL's in totaal 7951 leerlingen aangemeld (gem=66,8; sd=53,7). De vraag naar het aantal aangemelde leerlingen voor het schooljaar 1997-1998 is beantwoord door 70 PCL's. Bij deze commissies werden in dat jaar in totaal 3794 leerlingen aangemeld (gem=54,2; sd=52,9). Hoewel het aantal aanmeldingen zich nu zou stabiliseren en zelfs iets terugloopt (zie monitor: Van der Pluym, 2001), blijkt uit deze cijfers dat in de loop van 5 jaar het gemiddeld aantal aanmeldingen significant is toegenomen. (Enige reserve is overigens op zijn plaats. Een beperkt aantal respondenten (n=70) heeft de cijfers voor 1997-1998 beschikbaar gesteld, veelal op basis van schattingen. De vraag is dan uiteraard in hoeverre het beeld daardoor wordt vertekend.)

Het is natuurlijk een open deur: bij PCL's die grote samenwerkingsverbanden vertegenwoordigen worden meer leerlingen aangemeld dan bij PCL's met kleine samenwerkingsverbanden. Het wordt interessanter door daarbij ook de factor verstedelijking te betrekken. We kijken eerst afzonderlijk naar deze factor.

Uit statistisch toetsing blijkt dat er bij PCL's in verstedelijkte gebieden in het schooljaar 2001-2002 significant meer leerlingen zijn aangemeld dan in weinig of niet verstedelijkte gebieden ($t=4,04$; $df = 117$, $p = 0,000$).

Tabel 5.18: Aantal aangemelde leerlingen voor toelating tot het sbo in 2001-2002 in verstedelijkte versus niet verstedelijkte gebieden

	Gemiddelde	Sd
Verstedelijkte (n = 49)	89,2	66,6
Niet-verstedelijkte (n = 70)	51,1	35,1

Uit een verdergaande variantie-analyse blijkt dat deze uitkomst genuanceerd moet worden: het effect van verstedelijking op het aantal aangemelde leerlingen is te verwaarlozen, tenzij het gaat om grote samenwerkingsverbanden. M.a.w.: Bij PCL's van grote samenwerkingsverbanden in verstedelijkte gebieden worden gemiddeld meer leerlingen aangemeld dan bij PCL's van grote samenwerkingsverbanden in niet verstedelijkte gebieden.

Hoewel ouders de wettelijk aangewezen personen zijn om hun kinderen aan te melden, is het volgens 14 % van de PCL's de school die de leerlingen meestal aanmeldt. De meeste PCL's (62 %) geven op dat de aanmeldingen verlopen via de school en de ouders gezamenlijk; volgens 22 % van de PCL's is aanmelding exclusief een aangelegenheid voor de ouders.

5.5 TUSSEN AANMELDING EN BESCHIKKING (FASE 2)

1. Tijdsverloop

De tijd tussen aanmelding van een leerling bij de PCL en afgifte van een sbo-beschikking kan per PCL sterk variëren. De gemiddelde tijd is 29,4 dagen met een standaarddeviatie van 15,2. Tabel 5.19 laat zien dat er in dat opzicht een significant verschil is tussen brede en smalle PCL's ($t = -3,030$, $df = 117$; $p = 0,003$); bij brede PCL's moeten ouders en school gemiddeld genomen langer op een PCL-beschikking wachten.

Tabel 5.19: Gemiddelde tijd in dagen tussen aanmelding en afgifte beschikking bij smalle en brede PCL's

	Gemiddelde	Sd
smal (n = 77)	26,35	12,9
breed (n = 42)	34,90	17,6

2. Beoordeling van aangemelde leerlingen; procedureel en inhoudelijk

Bijna alle PCL's nemen een aanvraag voor toelaatbaarheid tot het sbo in behandeling mits deze vergezeld gaat met een aanmeldingsformulier van de ouders, een onderwijskundig rapport en uitkomsten van eventueel beschikbare resultaten van klinisch onderzoek. Een minderheid (30 %) eist ook een aanmeldingsformulier van de school.

Bijna alle PCL's (n=125) beoordelen aangemelde leerlingen op de aspecten leerprestaties (98 %), werkhouding (98 %), cognitieve ontwikkeling (99 %), en persoonlijkheidsontwikkeling (96 %). Lichamelijk welzijn en de thuissituatie zijn aspecten die door een wat kleiner aantal PCL's worden genoemd (70 resp 75 %).

De vraag welke criteria daarbij worden aangelegd is beantwoord een drietal stellingen. De antwoorden hierop van de PCL's staan in tabel 5.20.

Tabel 5.20: Stellingen over gebruik van objectieve en landelijk geldende criteria (n=125)

Stellingen	volledig oneens	Oneens	oneens/eens	eens	volledig eens
1. De PCL hanteert bij de beoordeling van leerlingen objectieve criteria.	5,6 (7)	18,4 (23)	25,6 (32)	37,6 (47)	12,8 (16)
2. De PCL heeft voor de beoordeling van leerlingen behoefte aan landelijk geldende criteria.	33,6 (42)	27,2 (34)	13,6 (17)	14,4 (18)	11,2 (14)
3. De PCL heeft de criteria afgestemd op de landelijk geldende criteria REC/LGF.	24,8 (31)	30,4 (38)	20,0 (25)	14,4 (18)	10,4 (13)

De helft van PCL's (50,4 %) is het (volledig) eens met de stelling dat zij objectieve criteria hanteert bij de beoordeling van leerlingen op de eerder genoemde aspecten. Een kwart van de PCL's kiest een eens/niet-eens positie, terwijl voor het resterende kwart van objectiviteit bij de beoordeling geen sprake is.

25,6 % van de PCL's heeft voor de beoordeling van leerlingen behoefte aan landelijk geldende criteria; bij driekwart van de PCL's blijkt deze behoefte niet of in mindere mate aanwezig. Ten slotte blijkt een minderheid van de PCL's (24,8 %) de eigen criteria te hebben afgestemd op de landelijk geldende REC/LGF-criteria. Bij 55,2 % van de PCL's is dit niet het geval, bij 20 % ten dele.

3. Beschikkingen over aangemelde leerlingen

Een beoordeling van een aangemelde leerling kan uitmonden in een positieve (1), tijdelijke (2) of negatieve beschikking (3) voor het sbo. Een PCL kan ten slotte ook besluiten om een REC/LGF-advies uit te brengen (4). We hebben de PCL's gevraagd naar doorslaggevende argumenten om tot deze besluiten te komen.

Positieve beschikking sbo (1)

Doorslaggevende argumenten om tot een positieve beschikking te komen zijn meestal 'ernst van de problematiek' (86 %) en 'school kan niet aan zorgvraag van leerling voldoen' (82 %). Compleetheid van het dossier is (daarnaast) voor een kwart van de PCL's een belangrijk argument om tot een positieve beschikking te komen. De wens van de ouders is bij slechts enkele PCL's (2 %) een doorslaggevend argument.

Tijdelijke beschikking sbo (2)

Een deel van de aanvragen leidt tot tijdelijke beschikkingen. 112 PCL's hebben in het schooljaar 2001-2002 tezamen 875 tijdelijke beschikkingen afgegeven (gem=7,8; sd=9,0). De breedte van de taakstelling noch de mate van verstedelijking blijken hiermee verband te hebben.

Veel PCL's (84%) besluiten tot het afgeven van een tijdelijke beschikking ingeval leerlingen tot de jongste leeftijdsgroep behoren (4-6 jaar), van wie de ontwikkelingskansen nog ongewis zijn ('voordeel van de twijfel'). 32 % van de PCL's noemt daarnaast ook de ontoereikende zorg voor een leerling als reden om tot een tijdelijke beschikking te besluiten. Andere argumenten die worden genoemd zijn o.a.: twijfel of het sbo wel een passende opvang biedt, twijfel over hulpvraag van de leerling, noodzaak van observatie, vermoeden van so-indicatie, in afwachting op een plaats in het so, indicaties voor onderpresteren, e.d.

Negatieve beschikkingen sbo (3)

Doorslaggevend argument voor een negatieve beschikking is op de eerste plaats een betrekkelijk milde problematiek (83 %) en op de tweede plaats de opvangmogelijkheden binnen de eigen school (58 %). Een incompleet dossier wordt in 18% van de gevallen genoemd; kenmerken van het sbo (afstand, kwaliteit e.d.) ten slotte is zelden een argument om tot een negatieve beschikking te komen (2 %).

REC/LGF-adviezen (4)

Een negatieve beschikking kan ook betekenen dat de problematiek van de leerling dusdanig wordt beoordeeld dat volgens de PCL een advies voor het speciaal onderwijs gerechtvaardigd is. 95 PCL's hebben in het schooljaar 2001-2002 310 REC-adviezen afgegeven (gem= 3,26; sd =4,0). PCL's in verstedelijkte gebieden geven gemiddeld niet meer REC-adviezen af dan PCL's in niet verstedelijkte gebieden ($t=1,75$, $df = 107$; $p= 0,08$); het effect wordt volledig 'wegverklaard' door de omvang van het samenwerkingsverband. In of buiten de stad, het is eenvoudigweg de grootte van het samenwerkingsverband die bepalend is voor het aantal REC-adviezen (zmok,zmlk).

De volgende vraag is hoeveel aangemelde leerlingen daadwerkelijk op een REC zijn geplaatst. De 310 REC adviezen hebben in 255 gevallen (82 %) daadwerkelijk geleid tot plaatsing op een REC/LGF.

De problemen die aanleiding zijn om leerlingen bij een REC aan te melden staan in tabel 5.21.

Tabel 5.21: Problemen die voor PCL's (n=112) aanleiding zijn voor een REC/LGF advies

Probleem	N	Percentage
Beperkte cognitieve capaciteiten	85	76 %
Sociaal emotionele problemen	71	63 %
Gediagnosticeerde stoornis (ADHD, PDD NOS)	53	47 %
Fysieke problemen	30	27 %
Problemen leerontwikkeling	13	12 %
Taak- en werkhoudingsproblemen	9	8 %
Organisatorische redenen	5	5 %

De lijst van problemen wordt aangevoerd door 'beperkte cognitieve capaciteiten' (1), gevolgd door sociaal emotionele problemen (2) en gediagnosticeerde stoornis i.c. ADHD en/of PDD NOS (3). Problemen m.b.t. de leerontwikkeling, taak- en werkhoudingsproblemen en organisatorische redenen (bijv wachtlijst sbo) worden relatief weinig genoemd.

Het merendeel van de PCL's typeert leerlingen met een REC-advies als leerlingen met buitengewoon geringe cognitieve capaciteiten ($IQ < 70/65$), al dan niet in combinatie met ernstige, psychiatrische gedragsstoornissen, waarvoor het sbo niet is toegerust. Veel leerlingen met een sbo-beschikking hebben weliswaar vaak dezelfde (combinatie van) problemen maar in een mildere vorm.

4. Besluitvorming en knelpunten bij de beoordeling

Hoe het besluit van de PCL over een aangemelde leerling ook uitvalt, het wordt in de meeste gevallen (76 % van de PCL's) genomen op basis van consensus; een kwart van de PCL's komt tot een besluit via meerderheid van stemmen. Het zijn volgens verwachting vooral de betrekkelijk grote (en dus ook brede) PCL's die het laatstgenoemde principe bij besluitvorming toepassen ($\chi^2=8,5$, $df=2$; $p=0,01$).

Om tot een afgewogen besluit over een aangemelde leerling te komen moeten diverse factoren op school- en kindniveau met elkaar worden afgewogen. De vraag met welke

beschikking een aangemelde leerling het meest gediend is, is m.a.w. een complex proces. We hebben de PCL's dan ook gevraagd welke knelpunten ze daarbij ervaren. Van de 125 PCL's ervaart ruim de helft (54 %) in het geheel *geen* knelpunten bij de beoordeling van de leerlingen. 14 % van de PCL's vindt dat de objectiviteit bij de beoordeling onvoldoende is gewaarborgd en 18 % geeft aan dat er onvoldoende tijd en/of informatie beschikbaar is om tot een afgewogen oordeel te komen. Ten slotte meldt 14 % van de PCL's nog andere knelpunten als

- onduidelijke criteria
- criteria niet afgestemd op landelijke criteria REC/LGF en LWOO/PRO) (RVC)
- gebrek aan expertise
- beoordeling van leerlingen op grens van indicatie voor speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs
- oordeel moeten geven over 'papierenen' leerlingen, niet in de gelegenheid om leerling te zien (smalle PCL)
- kwaliteitsverschillen tussen scholen ofwel het (on)vermogen om onderwijs af te stemmen op zorgbehoefte van leerlingen.

5. Bezwaren maken tegen PCL-beschikkingen

Tegen een PCL-beschikking kunnen ouders bezwaar maken. In de praktijk wordt er weinig van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. Tegen beschikkingen van 124 PCL's is in het schooljaar 2001-2002 door ouders in totaal slechts 66 keer bezwaar gemaakt. De redenen van bezwaar zijn voornamelijk:

- ouders oneens met negatieve beschikking sbo, omdat de zorgcapaciteit van de school van herkomst ontoereikend zou zijn of omdat zij een REC-advies een te zwaar middel vinden.
- ouders oneens met positieve beschikking sbo, omdat ze vinden dat hun kind te 'goed' is voor het sbo en de eigen school in staat moet zijn om voor blijvende opvang te zorgen.

Bezwaar tegen een positieve beschikking komt nog het minst voor, omdat een positieve beschikking nu eenmaal niet betekent dat de leerling ook daadwerkelijk op het sbo geplaatst wordt; ouders kunnen de beschikking naast zich neerleggen.

Van een toename of afname van het maken van bezwaar in de afgelopen jaren is bij de meeste PCL's (87 %) geen sprake; slechts enkele PCL's melden een toename (6 %) of juist een afname (7 %).

5.6 HET NATRAJECT (FASE 3)

Het natraject is de periode die onmiddellijk volgt op de besluitvorming binnen de PCL met betrekking tot een aangemelde leerling. Van de PCL wordt ten minste verwacht dat zij de ouders en de school op de hoogte stelt van de beschikking ('terugrapportage'). Een andere mogelijke taak van de PCL in het natraject is het volgen van leerlingen die een positieve, negatieve of tijdelijke beschikking hebben gekregen (monitoring). Archivering van leerlingdossiers is eveneens een PCL-taak in het natraject.

1. Terugrapportage

De terugrapportage kan verschillende vormen aannemen. In tabel 5.22 staat welke vormen de PCL hanteren.

Tabel 5.22: Vormen van terugrapportage aan ouders en school (n=125)

Probleem	N	percentage
Schriftelijke uitkomst beschikking en motivering	119	95 %
Mondelinge toelichting op beschikking (standaard)	27	22 %
Mondelinge toelichting op beschikking op verzoek	36	29 %
Voorstellen gerichte aanpak	24	19 %

De meeste PCL's rapporteren schriftelijk. Een deel van de PCL's geeft (daarnaast) ook een mondelinge toelichting op een beschikking. Bij 22% van de PCL's gebeurt dit standaard; bij 29 % op verzoek van de school/ouders. Terugrapportage gaat bij 19 % van de PCL's bovendien gepaard met voorstellen voor gerichte aanpak. Daartoe behoren niet geheel onverwacht naar verhouding meer brede PCL's (26 %) dan smalle PCL's (16 %).

2. Monitoring

Het volgen of monitoren van leerlingen voor wie een *positieve* of *negatieve* beschikking is afgegeven, behoort bij ruim 3 kwart van de PCL's (n=124) niet tot het takenpakket. Als een leerling wordt gevolgd, is 'periodiek overleg met de school' de meest genoemde vorm. Het zijn overigens vooral de brede PCL's die monitortaken bij positieve en negatieve beschikkingen uitvoeren ($\chi^2=11,4$, $df=1$; $p=0,001$). Hetzelfde kan gezegd worden voor PCL's met relatief veel verschillende deskundigheden ($\chi^2=7,7$, $df=1$; $p=0,006$) en PCL's met veel diversiteit aan interne en externe contacten ($\chi^2=11,7$, $df=1$; $p=0,001$).

Bij *tijdelijke* beschikkingen is het aantal PCL's (n=125) dat in welke vorm dan ook een monitortak uitvoert, aanzienlijk groter: 84 PCL's ofwel 68 %. 16 % van de PCL's heeft geen tijdelijke beschikkingen afgegeven en voor 16 % is monitoring ook bij tijdelijke beschikkingen geen reguliere taak.

Uit de respons blijkt dat 'monitoring bij tijdelijke beschikkingen' meestal niet betekent dat leerlingen ook actief worden gevolgd. De gangbare procedure is als volgt: tegen de tijd dat de vastgestelde termijn is verstreken wordt de leerling opnieuw beoordeeld op basis van een sbo-advies. Vervolgens besluit de PCL of de tijdelijke sbo-beschikking moet worden omgezet in een definitieve, de tijdelijke beschikking moet worden verlengd, de leerling terug kan naar de school van herkomst of aangemeld moeten worden bij het REC. De PCL heeft dus een overwegend passieve rol; zij bewaakt de tijd in afwachting op de terugrapportage van het sbo.

3. Archivering dossiers

Dossiers van leerlingen moeten ten minste 3 jaar (?) bewaard blijven. We hebben de PCL's gevraagd hoe lang zij de dossiers in bewaring houden. Het antwoord staat in tabel 5.23.

Tabel 5.23: Periode waarin PCL dossiers van leerlingen in bewaring houden

Probleem	N	percentage
6 weken	56	47 %
1 tot 2 jaar	24	20 %
2 tot 3 jaar	13	11 %
3 tot 4 jaar	9	8 %
5 jaar of langer	17	14 %

De meeste PCL's (47 %) bewaren de dossiers 6 weken (termijn voor het maken van bezwaar). Wat daarna met het dossier gebeurt is niet met zekerheid te zeggen. Veelal zal een dossier meegaan naar de school waarop de betreffende leerling geplaatst wordt, in de meeste gevallen de sbo-school. Slechts 22 % van de PCL's bewaart een volledig dossier 3 jaar of langer.

Ruim de helft van de PCL's (52 %) bewaart de dossiers voor korte of langere duur op eigen locatie, terwijl in 31 % van de gevallen het sbo als locatie dient. Bij enkele PCL's blijven de dossiers bewaard op 2 locaties, bijv een eigen locatie en de sbo.

6. KENMERKEN AANGEMELDE LEERLINGEN

In dit hoofdstuk bespreken we de uitkomsten van de enquête voor zover deze antwoord geven op de onderzoeksvraag naar de kenmerken van leerlingen die bij de PCL worden aangemeld. Zoals eerder opgemerkt geeft de enquête in antwoord op deze vraag slechts een eerste aanzet. De PCL's zijn bevraagd op de volgende kenmerken van de aangemelde leerlingen:

- de leeftijdscategorie waartoe ze behoren (6.1)
- de groep waaruit ze afkomstig zijn (6.2)
- de hoofdproblematiek (6.3).

Per kenmerk is steeds gevraagd zowel voor het schooljaar 2001-2002 als 1997-1998 een rangorde aan te brengen van de meest voorkomende leeftijdscategorie, de groep van herkomst en de hoofdproblematiek.

6.1 DE LEEFTIJDSCATEGORIE

De rangorden voor de leeftijdscategorieën staan in tabel 6.1. Hoe hoger het gemiddelde, hoe lager in de rangorde.

Tabel 6.1: Rangorde van leeftijdscategorieën waartoe de aangemelde leerlingen in het schooljaar 2001-2002 en 1997-1998 behoorden

Leeftijd	Gemiddelde 2001-2002 (n=117)*	Gemiddelde 1997-1998 (n=76)**
4-5	2,91	2,89
6-7	1,81	1,84
8-9	1,88	1,89
10-12	3,39	3,37

Friedman test: *chi2=128,4, df=3; p=0,000

**chi2=77,9, df=3; p=0,000

De leeftijdscategorie waartoe de meeste aangemelde leerlingen behoren was in beide schooljaren die van 6 tot 7 jaar, op korte afstand gevolgd door 8 tot 9 jarigen. De kleinste groep is van de oudste leeftijdscategorie, die van 10 tot 12 jaar. Voor beide schooljaren zijn de rangorden gelijk. Vier jaar geleden werden m.a.w. eveneens in hoofdzaak 6 tot 9 jarigen aangemeld.

6.2 DE JAARGROEP

Tenzij aangemelde leerlingen notoire zittenblijvers zijn, mogen we ervan uitgaan dat de meeste leerlingen afkomstig zijn uit groep 3 en 4 en in iets mindere mate uit groep 5 en 6. Tabel 6.2 bevestigt deze verwachting. Wederom zien we geen verschuivingen in rangorde bij vergelijking van beide schooljaren.

Tabel 6.2: Rangorde van groepen waaruit de aangemelde leerlingen in het schooljaar 2001-2002 en 1997-1998 afkomstig waren

Groep	Gemiddelde 2001-2002 (n=112)*	Gemiddelde 1997-1998 (n=73)**
1-2	2,64	2,73
3-4	1,56	1,75
5-6	2,30	2,05
7-8	3,50	3,37

Friedman test: *chi2=129,8, df=3; p=0,000

**chi2=77,5, df=3; p=0,000

Hoewel de rangorde van beide schooljaren gelijk is, zijn de rangorde scores voor resp. groep 3-4 en 5-6 significant verschillend. Dat wil zeggen dat gemiddeld genomen het aantal leerling uit groep 3-4 toeneemt t.o.v. het schooljaar 1997-1998 (wilcoxon=-2,3; p=0,02); voor groep 5-6 geldt juist het omgekeerde (wilcoxon=2,6; p=0,008). Losse opmerkingen van respondenten bevestigen deze trend.

6.3 DE HOOFDPROBLEMATIEK

In tabel 6.3 staan in rangorde de hoofdproblemen die bij de aangemelde leerlingen in 2001-2002 en 1997-1998 zijn vastgesteld.

Tabel 6.3: Rangorde van hoofdproblematiek toegeschreven aan aangemelde leerlingen in het schooljaar 2001-2002 en 1997-1998

Hoofdproblematiek	Gemiddelde 2001-2002 (n=121)*	Gemiddelde 1997-1998 (n=87)**
Leerontwikkeling	2,52	1,94
sociaal-emotionele ontwikkeling	2,79	3,05
taak- en werkhouding	3,63	3,82
fysieke ontwikkeling	4,93	4,87
cognitieve capaciteiten	2,95	2,76
gediagnosticeerde stoornis	4,19	4,55

Friedman test: * $\chi^2=168,1$, $df=5$; $p=0,000$

** $\chi^2=179,9$, $df=5$; $p=0,000$

Problemen m.b.t de leerontwikkeling (taal-lezen/rekenen) voeren de rangorde aan en blijken in beide schooljaren de meest voorkomende problemen van de aangemelde leerlingen. Daarbij is het wel zo dat de rangordescor voor 2001-2002 significant hoger is dan die voor 1997-1998 (wilcoxon=-3,4; $p=0,001$). Dat betekent dat het aantal leerlingen dat op basis van problemen met de leerontwikkeling wordt aangemeld, gemiddeld genomen in 2001-2002 is afgenomen t.o.v. 1997-1998. Overigens zullen *uitsluitend* problemen met de leerontwikkeling in veel gevallen onvoldoende aanleiding zijn om een leerling aan te melden bij een PCL. Veel respondenten wijzen er op dat problemen met de leerontwikkeling gepaard gaan met andere (gedrags-) problemen en dat juist die combinatie van problemen basisscholen in 'handelingsverlegenheid' brengt.

Volgens de rangorde in tabel 6.3 worden problemen met de leerontwikkeling gevolgd door sociaal-emotionele problemen. Deze problematiek blijkt opgeschoven van de 3^e plaats in 1997-1998 naar de tweede plaats in 2001-2002. Sociaal-emotionele problematiek is m.a.w. in toenemende mate aanleiding om leerlingen bij een PCL aan te melden c.q. toe te laten tot het sbo.

In het schooljaar 2001-2002 volgt 'beperkte cognitieve capaciteiten' op de derde positie. Hoewel deze problematiek in 1997-1998 nog een tweede plaats bekleedde, zijn de verschillen in rangorde scores niet significant. We kunnen m.a.w. niet spreken van een afname van het aantal aangemelde leerlingen bij wie beperkte cognitieve capaciteiten ($IQ < 90$) de hoofdproblematiek vormt

Taak- en werkhouding en gediagnosticeerde stoornis w.o. ADHD, PDD NOS e.d. staan respectievelijk op de 4^e en de 5^e plaats. Beide rangorde scores zijn significant hoger dan in het leerjaar 1997-1998. De constatering is m.a.w. de het aantal leerlingen met taak- en werkhouding problemen en/of een gediagnosticeerde stoornis in 2001-2002 is toegenomen t.o.v. 1997-1998 (wilcoxon=-2,2; $p=0,03$ en wilcoxon= -2,2; $p=0,3$). Daarbij komt - respondenten wijzen hier bij herhaling op -dat veel onderzoek naar bijv ADHD vaak pas plaats

heeft *nadat* een positieve beschikking voor het sbo is afgegeven. Het is dus niet uitgesloten dat deze en andere stoornissen vaker in de groep van aangemelde leerlingen aanwezig is, maar nog niet is gediagnosticeerd.

Hekkenluiser in beide leerjaren is de problematiek rond de fysieke ontwikkeling. De groep van leerlingen die is aangemeld op grond van hoofdzakelijk fysieke problemen is en was het kleinst.

7. DISCUSSIE

De enquête is uitgevoerd vanuit de volgende 2 onderzoeksvragen:

1. Hoe functioneren de PCL's en welke onderlinge verschillen doen zich hierbij voor?
2. Hoe ziet de populatie van aangemelde zorgleerlingen eruit en in hoeverre neemt het aantal van deze zorgleerlingen toe?

In de uitgevoerde enquête lag de nadruk op de beantwoording van de eerste vraagstelling. De tweede vraagstelling kon hooguit globaal worden beantwoord en krijgt om die reden in vervolgonderzoek dat afzonderlijk wordt gerapporteerd een centrale plaats.

In dit laatste discussiehoofdstuk besteden we aandacht aan de o.i. meest interessante enquête-uitkomsten.

7.1 HET FUNCTIONEREN VAN DE PCL

Beoordelen

PCL's hebben een beoordelingsfunctie die wettelijk is vastgelegd. Zij bepalen of leerlingen toelaatbaar zijn tot het speciaal basisonderwijs. In die beoordelingsfunctie moeten PCL's onafhankelijk kunnen optreden zonder de schijn van belangenverstrengeling. Er zijn ten minste twee zaken die deze onafhankelijke positie kunnen bedreigen. In de eerste plaats zien we dat veel commissieleden ook functies vervullen binnen het samenwerkingsverband. Wie bijvoorbeeld leerlingen van de eigen school (directeur) of eigen groep (leerkracht) moet beoordelen op toelaatbaarheid tot het sbo kan er belang bij hebben om te pleiten voor een positieve of negatieve beschikking. In de praktijk zal het wellicht niet zo'n vaart lopen omdat het bijv. gaat om groepsbesluiten, maar er lijkt een reëel risico dat bij het beoordelen van leerlingen schoolbelangen of individuele belangen stilzwijgend een rol spelen. Naar mate PCL's meer vervlochten zijn met het swv, wordt dit risico groter.

In de tweede plaats is er een aanzienlijk aantal PCL's dat de taken niet beperkt tot een beoordelingsfunctie, maar in meer of minder mate de spil vormt bij de inrichting van de zorgstructuur van een samenwerkingsverband. Bij deze zogenoemde brede PCL's is de beoordeling van leerlingen en de zorgverlening in één hand. Wanneer de PCL leerlingen beoordeelt op toelaatbaarheid beoordeelt zij indirect ook haar eigen inspanningen als zorgplatform. Om die reden is het gewenst om beoordelingsfunctie en zorgfunctie te scheiden. Een aantal brede PCL's blijkt zich hiervan bewust en is opgesplitst in subcommissies

of 'kamers' die verschillende functies vervullen. In dat geval is er weinig of geen verschil meer met een smalle PCL (beoordelingsfunctie) die opereert naast een zorgteam. Zolang een brede PCL ongedeeld blijft optreden, blijft het genoemde dilemma bestaan. Versmalling blijkt echter ook een keerzijde te hebben. Tenzij de PCL zelf onderzoek uitvoert naar de leerling, moet de commissie voor haar beoordeling volledig afgaan op de informatie die door anderen over de leerling wordt aangeleverd; zij beoordeelt de facto 'leerlingen-op-papier' wat door een aantal smalle PCL's als een belangrijk knelpunt wordt gezien ('een leerling moeten beoordelen die je niet hebt gezien'). Deze papieren beoordeling wordt problematischer naar mate gegevens over de leerling in hoofdzaak bestaan uit percepties van anderen en niet afkomstig zijn uit deugdelijk uitgevoerde toetsen, tests en klinisch onderzoek. In een vervolgrapportage (dossieranalyse) kunnen we een preciezer beeld geven van de informatie waarop PCL's hun oordeel moeten baseren. Uit de enquête komt naar voren dat veel (klinisch) onderzoek naar leerlingen wordt uitgevoerd nadat een beschikking voor het sbo is afgegeven. Dat is ten minste een indicatie dat PCL's bij hun beoordeling niet altijd kunnen beschikken over voldoende 'harde' gegevens.

Criteria

PCL's hebben bij de beoordeling van leerlingen te maken met 2 grenzen: de grens tussen sbo en REC/speciaal onderwijs (so) en de grens tussen sbo en regulier basisonderwijs. De eerste grens met het so is betrekkelijk strikt door clusters van criteria die zijn opgesteld ten behoeve van de CVI's die vanaf augustus 2003 moeten oordelen over toelating van leerlingen tot het so. Nog slechts een beperkt deel van de PCL's geeft aan haar criteria op die van de CVI's te hebben afgestemd. Een enkele PCL noemt dit gebrek aan afstemming een belangrijk knelpunt en/of noemt het indiceren van leerlingen op de grens van sbo en so een moeilijke opgave. Uit de voortgangsrapportages WSNS blijkt dat de instroom van leerlingen naar het so toeneemt. De PCL's moeten dan ook in toernemende mate geconfronteerd worden met moeilijk te indiceren 'grensgevallen'. Uit de enquête is echter niet gebleken dat veel PCL's juist op dit punt problemen ervaren.

De tweede grens, die tussen sbo en regulier basisonderwijs, wordt getrokken door de PCL. Opmerkelijk veel PCL's geven aan dat ze daarbij objectieve criteria hanteren. Objectiviteit is echter een ruim begrip. Een gangbare definitie is dat de toepassing van de criteria niet afhankelijk is van de beoordelaar. De lakmoesproef is dat verschillende beoordelaars - onafhankelijk van elkaar - tot een zelfde beoordeling komen. De kans hierop neemt toe naarmate criteria zijn gekwantificeerd en meetbaar gemaakt ('hard' gemaakt), bijvoorbeeld: het IQ van de leerling ligt tussen 70 en 90 of de leerachterstand is t.o.v. groepsgenoten 50% of meer op meerdere gebieden. We hebben een ruim aantal PCL-documenten bekeken (vaak meegestuurd met de enquête) waarin de beoordelingsprocedure wordt toegelicht. De indruk is dat de meeste van de daarin opgenomen criteria alles behalve 'hard' zijn en eerder zijn op te vatten als aandachtspunten rond kind-, school- en soms ook thuiskenmerken. De vraag is dan ook of 'objectieve criteria' door de respondenten wel altijd geïnterpreteerd zijn in de betekenis van 'harde' criteria. Objectiviteit kan ook in verband gebracht zijn met bijvoorbeeld (ervarings-)deskundigheid, zorgvuldigheid in de afweging van standpunten en/of het toewerken naar eenstemmige besluiten. Gebrek aan objectiviteit (subjectiviteit) zou dan een brevet van onvermogen betekenen. Kortom, het blijkens de enquête betrekkelijk wijdverbreide gebruik van objectieve criteria moet wel met enige reserve worden gelezen.

Daarbij komt dat PCL's bij de beoordeling van leerlingen niet alleen rekening moeten houden met kindkenmerken, maar ook met schoolkenmerken en thuiskenmerken. Wat heeft de school aan het probleem gedaan en heeft ze daarbij de grens van haar mogelijkheden bereikt? In hoeverre ligt de problematiek van de leerling geworteld in de thuissituatie? In hoeverre belemmert de thuissituatie de ontwikkeling van de leerling? Kindkenmerken zijn in principe goed te operationaliseren (zie CED, 2002), maar voor school- en thuiskenmerken geldt dit in veel mindere mate. Besluitvorming binnen een PCL lijkt daarom per definitie niet volledig te herleiden tot een toetsing van een reeks objectieve criteria.

Resteert overigens nog een fors aantal PCL's dat aangeeft geen of gedeeltelijk objectieve criteria te hanteren. Daarmee is niet gezegd dat dezelfde PCL's dit ook als een probleem ervaren. Integendeel, de criteria-kwestie wordt door de meesten niet als een belangrijk knelpunt genoemd.

Ondanks de objectiviteit die de meerderheid van de PCL's zich toemeet heeft slechts een kwart van de PCL's behoefte aan landelijk geldende criteria. De enquête geeft geen antwoord op de vraag wat de bezwaren zouden zijn tegen dergelijke criteria. Zeker is in ieder geval dat beleidsmakers die pleiten voor landelijke criteria nog veel PCL's/samenwerkingsverbanden voor hun standpunt zullen moeten winnen.

Knelpunten bij de beoordeling

Om tot een afgewogen besluit over een aangemelde leerling te komen moeten zoals gezegd diverse factoren op kind-, school- en thuisniveau tegen elkaar worden afgewogen. De vraag met welke beschikking een aangemelde leerling het meest gediend is, is m.a.w. in meerdere opzichten een complex proces. Het is daarom opmerkelijk dat ruim de helft van de PCL's in het geheel geen knelpunten ervaart bij de beoordeling van de leerlingen. De PCL's die wel knelpunten aangeven, noemen de criteria-kwestie (onduidelijk, niet objectief genoeg), gebrek aan tijd en/of informatie om tot een afgewogen oordeel te komen, gebrek aan expertise, e.d. Beleidsmaatregelen zouden erop gericht moeten zijn om met name deze knelpunten weg te nemen.

Advisering

Afgezien van de sbo-beschikking, kan een leerling ook bij een PCL met een brede taakstelling worden aangemeld voor een adviesvraag over passende zorgmaatregelen. Slechts een klein deel van de geënquêteerde PCL's vindt dat deze leerlingen tijdig worden aangemeld. Kennelijk is aanmelden bij een PCL voor advies vaak een laatste poging om een leerling in het regulier basisonderwijs te kunnen handhaven. Leerkracht/scholen zullen nu eenmaal de neiging hebben om eerst zelf met maatregelen te experimenteren en pas na verloop van tijd - als succes uitblijft - de stap naar de PCL/het zorgteam te maken. Het probleem moet bij voorkeur worden opgelost door meer deskundigheid in de school zelf te brengen. Daarmee is al een begin gemaakt met de komst van de interne begeleider.

Natraject

Het natraject is de periode die onmiddellijk volgt op de besluitvorming binnen de PCL met betrekking tot een aangemelde leerling. Taken of mogelijke taken van de PCL in deze fase zijn ('terugrapportage'), het volgen van leerlingen die een positieve, negatieve of tijdelijke

beschikking hebben gekregen (monitoring) en de archivering van leerlingdossiers. Wat nog de meeste vragen oproept is de rol van de PCL bij tijdelijke beschikkingen. Hoe wordt de periode van tijdelijke opvang in het sbo vastgesteld? Wanneer besluit de PCL een tijdelijke beschikking te verlengen of om te zetten in een definitieve? Dienen niet alle beschikkingen in eerste instantie tijdelijk te zijn etc. ? Uit de enquête komt naar voren dat de PCL in deze een overwegend passieve, tijdbewakende rol heeft, maar er is verdergaand onderzoek nodig om de genoemde vragen rond tijdelijke beschikkingen te kunnen beantwoorden.

7.2 DE KENMERKEN VAN DE AANGEMELDE LEERLINGEN

Aantal aangemelde leerlingen

De enquête is niet in de eerste plaats uitgevoerd om het aantal bij de PCL aangemelde leerlingen te kunnen peilen. Daarvoor is de jaarlijkse monitor WSNS. Niettemin is er in de enquête naar gevraagd om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de betrokken PCL's. Aanvullend is de vraag naar het aantal aangemelde leerlingen in 1997-1998. Een vergelijking met 2001-2002 laat een forse toename zien die uiteraard voor een deel is te verklaren uit de groei van het primair onderwijs als geheel.

Volgens de opgave van de PCL's zijn er in 2001-2002 gemiddeld genomen 67 leerlingen aangemeld, terwijl monitorcijfers lager uitkomen (40-50 leerlingen) Mogelijk is de steekproeftrekking debet aan dit verschil. Interessanter is de vaststelling dat bij PCL's in verstedelijkte gebieden meer leerlingen worden aangemeld dan bij PCL's in niet-verstedelijkte gebieden. Daarbij speelt overigens ook de grootte van het samenwerkingsverband een rol. Maar afgezien daarvan sluit de enquête-uitkomst aan bij uitkomsten van ander onderzoek (Smeets e.a., 2002).

Kenmerken van de aangemelde leerlingen

In de enquête is voor zowel 2001-2002 als voor 1997-1998 gevraagd naar de leeftijdscategorie, de jaargroep en de hoofdproblematiek van de aangemelde leerlingen. De meeste leerlingen zijn 6 tot 7 jaar en afkomstig uit groep 3-4. De cijfers over 1997-1998 nemen we vanwege schattingen weliswaar met een slag om de arm, maar een vergelijking wijst uit dat het aantal leerlingen uit groep 3-4 is toegenomen. Ook diverse respondenten signaleren dat het aantal aanmeldingen van leerlingen uit de jongste groepen toeneemt. Mogelijk hangt dit samen met wat ook wel 'de verdichting van de problematiek' wordt genoemd. De leerlingen die worden aangemeld vertonen een relatief ernstige problematiek. Bij deze leerlingen is het nu eenmaal eerder duidelijk dat aanmelding onvermijdelijk is dan bij leerlingen met een mildere problematiek die voorheen ook werden aangemeld. Bij de aangemelde leerlingen gaat het zelden om enkelvoudige problemen. Zo gaan leer- en gedragsproblemen vaak hand in hand. De meest voorkomende problemen in rangorde zijn: problemen m.b.t. de leerontwikkeling, sociaal-emotionele problemen en cognitieve beperkingen. Met name de sociaal-emotionele problemen zijn in vergelijking met 1997-1998 in opmars. Hetzelfde kan gezegd worden van gediagnosticeerde stoornissen als ADHD en diverse vormen van autisme, maar de schaal waarop deze problematiek zich voordoet is vooralsnog kleiner dan die van de eerder genoemde problemen.

De enquête geeft geen uitsluitend over veel voorkomende combinaties van problemen en evenmin over de vraag op welke afstand de genoemde problemen elkaar in de rangorde opvolgen. We weten met andere woorden dat het eerstgenoemde probleem vaker voorkomt dan het daaropvolgende, maar niet in welke mate de problemen vaker of minder vaak voorkomen. De deelenquêtes naar de problematiek van zorgleerlingen in het (s)bao moeten hierover meer informatie verschaffen

Een deel van de aangemelde leerlingen krijgt een advies voor het speciaal onderwijs. Het verschil tussen een leerling met een sbo- en so-indicatie is volgens veel PCL's gradueel van aard: de problematiek van een so-leerling is ernstiger dan die van een leerling met een sbo-indicatie. Zodra echter gevraagd wordt op grond van welke problemen leerlingen in aanmerking komen voor het sbo dan wel het so, zien we ook inhoudelijke verschillen. Bij een so-indicatie (cluster 3 en 4) wordt vooral gedacht aan (een combinatie van) beperkte cognitieve capaciteiten (IQ<70), sociaal-emotionele problemen en stoornissen als ADHD, PDD NOS e.d. Aan sbo-leerlingen worden vooral leerproblemen, sociaal emotionele problemen en/of beperkte cognitieve capaciteiten toegeschreven (IQ < 90). De commissies zien in het algemeen gesproken dus niet alleen graduele verschillen tussen beide groepen leerlingen maar ook verschillen in de aard van de problematiek. Zo maken leerproblemen nog in sterke mate deel uit van een sbo-indicatie terwijl bij een so-indicatie deze problemen naar de opvatting van de PCL's overvleugeld worden door andere ernstige problemen.

Literatuur

Balthussen, M., en Beckers, W. (1999), PCL Handboek. Deel A. Onderwijskundig deel. 's Gravenhage: Procesmanagement Primair Onderwijs.

CED-groep (2002), Inhoudelijke achtergrond bij het bepalen van de criteria die de PCL hanteert bij het afgeven van een beschikking SBO. CED: Rotterdam

Dijk, W. van & M. Klompe (2003) Zorgleerlingen in het basisonderwijs. Utrecht: CLU.

Onderwijsraad (2001), De rugzak gewogen... Over de bekostiging van WSNS, LGF en de gewichtenregeling basisonderwijs. 's-Gravenhage: Onderwijsraad.

Pluijm, J. van der (2001), De stand van zaken in de WSNS-Samenwerkingsverbanden in het schooljaar 2000/2001. 's-Gravenhage: Procesmanagement Primair Onderwijs.

Smeets, E.F.L. (2003), Op weg naar samenhang. De Samenwerkingsverbanden 'Weer Samen naar School'. Nijmegen: ITS.

Schildmeijer, J. (2000), Speciaal onderwijs in het samenwerkingsverband. 's-Gravenhage: Procesmanagement Primair Onderwijs

Verlagen van de werkzaamheden van de PCL's 2001/2002

DEELONDERZOEK 2
ENQUETE ZORGLEERLINGEN

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	54
2.	ONDERZOEKSVRAGEN.....	54
3.	ONDERZOEKSOPZET	54
3.1	VRAGENLIJST	54
3.2	PROCEDURE EN ANALYSE	55
4.	RESPONS.....	56
4.1	BASISSCHOLEN	56
4.2	SCHOLEN VOOR SPECIAAL BASISONDERWIJS.....	56
5.	RESULTATEN	57
5.1	AANTAL ZORGLEERLINGEN IN HET BASISONDERWIJS PER GROEP	57
5.2	PROBLEEMKENMERKEN VAN ZORGLEERLINGEN IN HET BAO EN LEERLINGEN IN HET SBAO.....	57
5.3	HOOGBEGAAFDE ZORGLEERLINGEN IN HET BASISONDERWIJS	64
5.4	BEGELEIDING VAN ZORGLEERLINGEN IN HET BAO	64
5.5	ZORGLEERLINGEN BIJ DE PCL	65
6.	SAMENVATTING EN DISCUSSIE	67
6.1	AANTAL ZORGLEERLINGEN IN HET BASISONDERWIJS.....	67
6.2	PROBLEEMKENMERKEN VAN ZORGLEERLINGEN	68
6.3	COMBINATIES VAN PROBLEEMKENMERKEN	69
6.4	BIJ DE PCL AANGEMELDE ZORGLEERLINGEN	70
6.5	CONCLUSIE.....	70

1. INLEIDING

Zorgleerlingen zijn voortdurend onderwerp van gesprek, niet in de laatste plaats in de media. Zonder twijfel gaat het om een belangrijk maatschappelijk vraagstuk. Desondanks moeten we op veel vragen omtrent deze populatie van leerlingen het antwoord schuldig blijven. Dit gebrek aan kennis en inzicht staat overheidsbeleid in de weg dat scholen wil ondersteunen in de opvang van deze zorgleerlingen. In aansluiting op de PCL-enquête (deel 1) heeft het CLU van de Universiteit Utrecht daarom onderzoek uitgevoerd naar kenmerken van deze leerlingen.

Om de vraag naar kenmerken van zorgleerlingen te kunnen beantwoorden is gekozen voor een analyse van leerlingendossiers bij een select aantal PCL's (n=18) in combinatie met een tweetal enquêtes, respectievelijk naar kenmerken van zorgleerlingen in het basisonderwijs (bao) en leerlingen in het speciaal onderwijs (sbao). De uitkomsten van de dossieranalyses treft u aan in deel 3 van dit rapport; in dit deel wordt verslag gedaan van de schriftelijke deelenquêtes in het bao en sbao.

2. ONDERZOEKSVRAGEN

De deelenquêtes naar zorgleerlingen in het basisonderwijs en leerlingen in het speciaal onderwijs moeten antwoord geven op de volgende vraagstellingen:

1. *Basisonderwijs*

Hoeveel zorgleerlingen worden door de leerkracht bestempeld als zorgleerling? Welke (combinaties van) probleemkenmerken schrijven leerkrachten aan hun zorgleerlingen toe? Zijn er in dit opzicht verschillen tussen zorgleerlingen in de onderbouw en de bovenbouw? Welke zorgleerlingen komen volgens de leerkracht in aanmerking voor aanmelding bij de PCL?

2. *Speciaal basisonderwijs*

Welke (combinatie van) probleemkenmerken schrijven leerkrachten aan hun leerlingen toe? Zijn er in dit opzicht verschillen tussen leerlingen in de onderbouw en de bovenbouw?

3. ONDERZOEKSOPZET

3.1 VRAGENLIJST

De vragenlijsten voor het basisonderwijs resp. het speciaal basisonderwijs (zie bijlage 1a en 1b) hebben nagenoeg dezelfde opzet. De kernvraag aan de leerkracht in het basisonderwijs is: hoeveel leerlingen in uw groep beschouwt u als zorgleerling en welke probleemkenmerken schrijft u aan deze zorgleerlingen toe? We hebben geen 'harde' criteria voor het begrip zorgleerling bijgeleverd. Algemeen aanvaarde criteria zijn niet voorhanden, juist ook omdat grondige kennis van de probleemkenmerken ontbreekt. Er is dan ook volstaan met de

omschrijving dat een zorgleerling 'aanzienlijk meer zorg en aandacht nodig heeft' dan de overige leerlingen in de groep.

Aan de leerkrachten in het speciaal basisonderwijs is gevraagd aan te geven welke probleemkenmerken zij aan hun leerlingen toeschrijven. Per (zorg-)leerling kunnen de leerkrachten aanvinken welke probleemkenmerken van toepassing zijn. Om te voorkomen dat de lijst achteraf onvoldoende differentieert hebben we de leerkrachten uitdrukkelijk gevraagd om per leerling alleen die probleemkenmerken te noemen die het meest op de voorgrond treden.

We hebben de volgende maatregelen genomen om het werk van de leerkracht bij het invullen van de vragenlijst tot een minimum te beperken en de kans op een aanvaardbare respons te vergroten:

- de probleemkenmerken die aan leerlingen kunnen worden toegeschreven hebben we ontleend aan het model onderwijskundig rapport (TCAI e.a., 2003) waarmee scholen vertrouwd zijn; de kenmerken behoeften zodoende geen of weinig uitleg
- het aantal (zorg-)leerlingen over wie de leerkrachten gegevens moesten verstrekken hebben we gelimiteerd tot 10 (basisonderwijs) en 15 (speciaal basisonderwijs); deze aantallen waren overigens voor de meeste scholen/leerkrachten toereikend om de lijst voor al hun (zorg-) leerlingen te kunnen invullen
- het per leerling invullen van de vragenlijst kost de leerkracht in het speciaal basisonderwijs de meeste tijd; bijkomende vragen (begeleiding, aanmelding PCL) hebben we dan ook uitsluitend gesteld aan de leerkrachten in het basisonderwijs
- we hebben de vragenlijst zowel schriftelijk aangeboden als via internet.

3.2 PROCEDURE EN ANALYSE

De vragenlijst is begin juni 2003 met een begeleidende brief (zie bijlage 2) toegestuurd naar

- een a-select getrokken steekproef van basisscholen (n=350) en
- de volledige populatie van scholen voor speciaal basisonderwijs (n=354).

Per school zijn steeds 2 vragenlijsten verstuurd: voor een leerkracht in de onderbouw en een leerkracht in de bovenbouw. Aangezien het tijdstip van toezending noodgedwongen ongunstig uitviel (vlak voor de zomervakantie) hebben we tot 3 maal toe een rappelbrief verzonden om tot een aanvaardbare respons te komen: 2 maal voor de schoolvakantie (juni/juli) en 1 maal erna (eind augustus).

De ruwe enquête-gegevens zijn geanalyseerd met behulp van het statistische programma SPSS. Er is in hoofdzaak gewerkt met rechte frequentietellingen, gemiddelden en standaarddeviaties. Waar mogelijk (en zinvol) zijn t-tests en meervoudige variantie-analyses uitgevoerd.

4. RESPONS

4.1 BASISCHOLEN

Van de 348¹ basisscholen die in de steekproef waren vertegenwoordigd, hebben - na een derde ronderonde - 120 basisscholen ingevulde vragenlijsten teruggestuurd. De respons van de basisscholen komt daarmee uit op 34 %.

Van 85 basisscholen hebben we een ingevulde vragenlijst van een onderbouw- en een bovenbouwgroep ontvangen; van 35 scholen uitsluitend van een onderbouw- of een bovenbouwgroep. In totaal hebben dus 205 (2 x 85 + 35) leraren een vragenlijst ingevuld. Tezamen hebben ze gegevens verstrekt over 1194 zorgleerlingen, 630 uit de onderbouw en 563 uit de bovenbouw.

Tabel 4.1: Responsgegevens basisonderwijs (bao)

Steekproef	Respons	Leraren/groepen	Zorgleerlingen
348 basisscholen	120 scholen (34 %)	205 111 onderbouw 94 bovenbouw	1194 630 onderbouw 563 bovenbouw

4.2 SCHOLEN VOOR SPECIAAL BASISONDERWIJS

Van de populatie scholen voor speciaal onderwijs (n=345²) hebben 101 scholen de vragenlijst geretourneerd, wat neerkomt op een respons van 29 %. Zevenenzestig scholen hebben voor zowel een onderbouw- als bovenbouwgroep een vragenlijst ingevuld; 34 scholen hebben zich beperkt tot 1 groep. Tezamen hebben we daarmee de beschikking gekregen over gegevens van in totaal 2352 leerlingen van het sbao.

Tabel 4.2: Responsgegevens speciaal basisonderwijs (sbao)

Steekproef	Respons	Leraren/groepen	Leerlingen
345 sbo-scholen	101 scholen (29 %)	168 83 onderbouw 85 bovenbouw	2352 1154 onderbouw 1198 bovenbouw

¹ 350 scholen a-select getrokken, in 2 gevallen vragenlijsten onbestelbaar

² door OCW-beschikbaar gestelde adressenbestand bevatte 354 sbo-scholen, in 9 gevallen vragenlijsten onbestelbaar.

5. RESULTATEN

5.1 AANTAL ZORGLEERLINGEN IN HET BASISONDERWIJS PER GROEP

De gemiddelde groeps grootte in de onder- en bovenbouw van de deelnemende basisscholen is respectievelijk 24,8 en 26,1 leerlingen. Het percentage leerlingen dat hiervan door de leerkracht wordt beschouwd als zorgleerling is gemiddeld 29,9 %, ofwel bijna 1 op de 3 leerlingen. Hoewel dit gemiddelde aan de hoge kant lijkt, wordt hiermee wel de indruk bevestigd dat basisscholen in de ogen van veel leerkrachten veel zorgleerlingen moeten opvangen. Het verschil tussen de onder- en bovenbouw is in dat opzicht te verwaarlozen. Per groep kan het aantal zorgleerlingen overigens sterk variëren (zie standaarddeviaties in tabel 5.1). Het laagste percentage zorgleerlingen dat we aantreffen is 4%, het hoogste 69%.

Tabel 5.1: Gemiddelde groeps grootte en percentage zorgleerlingen in onderbouw en bovenbouw in het basisonderwijs, met vermelding van de standaarddeviaties (tussen haakjes)

	Leerlingen (sd)	% zorgleerlingen (sd)
Onderbouw	24,8 (6,9)	29,8 % (12,3)
Bovenbouw	26,1 (5,3)	29,6 % (11,5)
Totaal	25,4 (6,2)	29,7 % (11,9)

Op scholen in verstedelijkte gebieden³ percipiëren leerkrachten van de onderbouw gemiddeld genomen een hoger percentage leerlingen als zorgleerlingen dan hun collega's van de onderbouw in niet-verstedelijkte gebieden ($F=7,93$; $p=0,01$). Wanneer we de zelfde vergelijking maken voor de bovenbouw, blijkt het verschil in percentage zorgleerlingen tussen verstedelijkte en niet-verstedelijkte gebieden te verwaarlozen.

(In de vragenlijst voor het sbao is niet gevraagd naar het aantal leerlingen in de groep, omdat hier immers voor elke leerling (maximaal 15) een deelvragenlijst is ingevuld en niet - zoals in het basisonderwijs - voor een select aantal zorgleerlingen.)

5.2 PROBLEEMKENMERKEN VAN ZORGLEERLINGEN IN HET BASISONDERWIJS EN LEERLINGEN IN HET SBAO

Aan de basisonderwijs-leerkrachten is gevraagd om aan te geven welke kenmerken/problemen zij aan hun zorgleerlingen (tot maximaal 10 zorgleerlingen) toeschrijven. Aan de sbao-leerkrachten is gevraagd hetzelfde te doen voor alle leerlingen in zijn/haar groep (tot maximaal 15 leerlingen). De leerkrachten hadden de keuze uit de volgende (combinatie van) problematieken:

- A. Leerproblemen
- B. Sociaal-emotionele problemen
- C. Cognitieve beperkingen

³ Locaties basisscholen ingedeeld in enerzijds (sterk)verstedelijkte en anderzijds matig of niet-verstedelijkte gebieden op basis van CBS-cijfers

- D. Taak-werkhoudingsproblemen
- E. Fysieke problemen
- F. Gediagnosticeerde stoornissen

In tabel 5.2 staan per probleem de percentages (zorg-) leerlingen. De hoogste percentages leerlingen treffen we aan bij leerproblemen. Bij het sbao liggen de percentages in dat opzicht nog wat hoger dan bij het bao. In het bao neemt het percentage zorgleerlingen met leerproblemen in de bovenbouw wat af; in het sbao blijven de relatief hoge percentages van leerlingen met leerproblemen vrijwel constant. Bij de analyse van de afzonderlijke leerproblemen (taalontwikkeling, technisch lezen e.d.) komen we nog op de verschillen tussen onder- en bovenbouw terug (zie hierna, par. 5.2.1).

Tabel 5.2: *Percentages leerlingen per toegeschreven probleem*

Probleem	bao		sba0	
	onderbouw	bovenbouw	onderbouw	bovenbouw
Leerproblemen	84,5 (528)	80,8 (450)	88,0 (1015)	89,5 (1072)
Sociaal-emotioneel	28,6 (179)	34,8 (194)	70,5 (813)	62,6 (750)
Taak-werkhouding	39,4 (246)	35,4 (197)	63,5 (733)	51,6 (618)
Cognitie	8,3 (52)	12,6 (70)	74,4 (858)	66,3 (794)
Fysieke ontwikkeling	10,9 (68)	3,9 (22)	27,8 (321)	16,9 (203)
Gediagnosticeerde stoornis	18,4 (116)	25,9 (146)	29,2 (337)	33,1 (396)

Ten aanzien van alle overige problemen zien we wederom de hoogste percentages bij de sbao-leerlingen, met name wat betreft cognitieve beperkingen (IQ < 90) en sociaal-emotionele problemen. Opvallend daarbij is dat - met uitzondering van gediagnosticeerde stoornissen - de hoogste percentages te vinden zijn in de onderbouw.

Na 'leerproblemen' zien we in het bao relatief hoge percentages bij taakwerkhouding en sociaal-emotionele ontwikkeling. Noemenswaardig is verder het percentage leerlingen met een gediagnosticeerde stoornis. In de bovenbouw is dit percentage maar liefst 25,9 %. Het aantal zorgleerlingen met cognitieve beperkingen en fysieke problemen is daarentegen op de basisschool relatief gering.

Ook in het bao zijn de verschillen tussen onderbouw en bovenbouw opvallend. Behalve t.a.v. de taak-werkhouding en fysieke ontwikkeling blijken de percentages in de bovenbouw het hoogst. Met name het relatief hoge percentage leerlingen met sociaal-emotionele problemen en gediagnosticeerde stoornissen in de bovenbouw valt op (zie ook hoofdstuk 7).

5.2.1. Leerproblemen en gediagnosticeerde stoornissen

Leerproblemen en gediagnosticeerde stoornissen zijn in de vragenlijst nader gespecificeerd. Tot 'leerproblemen' rekenen we problemen m.b.t.

- A. Taalontwikkeling (w.o. spraak, woordenschat)
- B. Technisch lezen
- C. Begrijpend lezen
- D. Spelling
- E. Rekenen/wiskunde

In tabel 5.3 zijn de percentages leerlingen weergegeven aan wie deze leerproblemen worden toegeschreven. Met uitzondering van spelling in de onderbouw laat het sbao bij alle problemen (aanzienlijk) hogere percentages zien. Bij de laagste percentages - begrijpend lezen en spelling in de onderbouw - gaat het in het sbao nog altijd om bijna de helft van de leerlingen.

Eerder stelden we vast dat het aantal sbao-leerlingen met leerproblemen in de onderbouw en in de onderbouw nagenoeg gelijk is. Uitgesplitst naar de verschillende typen leerproblemen blijkt het hoge percentage van deze leerlingen in de onderbouw (88 %) sterk bepaald te worden door het relatief hoge percentage leerlingen met leesproblemen (technisch). Percentages leerlingen met overige typen leerproblemen (begrijpend lezen, spelling en rekenen/wiskunde) blijkt het hoogst te zijn in de bovenbouw van het sbao.

Tabel 5.3: Percentages leerlingen per toegeschreven leerprobleem

Probleem	bao		sbao	
	Onderbouw	Bovenbouw	Onderbouw	bovenbouw
Leerproblemen:	84,5 (528)	80,8 (450)	88,0 (1015)	89,5 (1072)
<i>Taalontwikkeling</i>	34,7 (217)	31,2 (174)	68,4 (789)	61,3 (734)
<i>Technisch lezen</i>	59,5 (372)	28,9 (161)	64,2 (741)	54,3 (651)
<i>Begrijpend lezen</i>	32,5 (203)	39,5 (220)	48,2 (556)	62,2 (745)
<i>Spelling</i>	50,9 (318)	52,1 (290)	48,9 (564)	65,5 (785)
<i>Rekenen/wiskunde</i>	35,4 (221)	41,5 (231)	60,8 (702)	63,9 (765)

Nog sterker dan in het sbao wordt in het bao het totaal percentage (84,5 %) in de onderbouw beïnvloed door het relatief hoge percentage bij 'technisch lezen'. Al zijn ook hier de verschillen niet spectaculair, voor de meeste leerproblemen zijn - evenals in het sbao - de percentages in de bovenbouw hoger dan die in de onderbouw.

Tabel 5.4 toont de gegevens waarbij de gediagnosticeerde stoornissen zijn uitgesplitst. Naar verhouding zijn er meer sbao-leerlingen dan zorgleerlingen in het basisonderwijs met een gediagnosticeerde stoornis. Dyslexie vormt hierop een uitzondering. Van de zorgleerlingen met een stoornis in het bao gaat het dan ook in de meeste gevallen om leerlingen met dyslexie (bovenbouw), op afstand gevolgd door leerlingen met ADHD. De aantallen autistische leerlingen, leerlingen met epilepsie of NLD (anders) zijn in het bao te verwaarlozen. Het verschil tussen onder- en bovenbouw wordt dus vooral bepaald door het relatief hoge percentage dyslectische leerlingen in de bovenbouw (17,6%).

In het sbao tellen we vooral leerlingen met ADHD en autisme. Autisme komt wat vaker voor in de onderbouw en dyslexie veel vaker in de bovenbouw. Voor het overige zijn de verschillen tussen beide 'bouwen' beperkt.

Tabel 5.4: Percentages leerlingen per toegeschreven probleem

Probleem	bao		sba0	
	Onderbouw	Bovenbouw	Onderbouw	bovenbouw
Gediagnosticeerde stoornis:				
<i>ADHD</i>	5,8 (36)	5,4 (30)	12,7 (146)	12,3 (147)
<i>Autisme</i>	3,0 (19)	2,7 (15)	11,6 (134)	8,7 (104)
<i>Epilepsie</i>	0,5 (3)	0 (0)	1,7 (20)	1,8 (21)
<i>Dyslexie</i>	9,6 (60)	17,6 (98)	3,8 (44)	11,0 (132)
<i>Anders, wo NLD</i>	1,6 (10)	1,8 (10)	3,3 (38)	4,8 (57)

5.2.2 Combinaties van probleemkenmerken

Problemen die aan leerlingen worden toegeschreven, komen meestal niet alleen voor. Aan de meeste (zorg-)leerlingen worden meerdere problemen toegeschreven, naast bijvoorbeeld diverse leerproblemen ook sociaal-emotionele problemen, cognitieve beperkingen, ADHD of dyslexie.

Tabel 5.5: Gemiddeld aantal problemen (standaarddeviaties) dat aan leerlingen wordt toegeschreven

	bao (n=1193)	sba0 (n=2323)
Onderbouw	3,2 (1,9)	5,6 (2,2)
Bovenbouw	3,0 (1,9)	5,5 (2,2)
Totaal	3,1 (2,0)	5,5 (2,2)

Het aantal problemen van een leerling kan variëren van 1 tot 14. Tabel 5.5 toont aan dat aan sbao-leerlingen meer problemen worden toegeschreven dan aan zorgleerlingen in het basisonderwijs, gemiddeld genomen resp. 5,5 en 3,1 problemen ($t=-34,1$; $p=0,000$).

Onderbouw en bovenbouw tonen nagenoeg gelijke gemiddelden. Eerder genoemde verschillen tussen onder- en bovenbouw komen dus niet voort uit het feit dat leerlingen in de ene bouw gemiddeld meer problemen hebben dan leerlingen in de andere bouw.

Beperken we ons tot uitsluitend de leerproblemen (maximaal 5) dan komen de gemiddelden voor het sbao en bao uit op resp. 2,0 en 3,4 leerproblemen. Als leerlingen in het sbao dus leerproblemen hebben, hebben ze er gemiddeld genomen meer dan zorgleerlingen in het bao ($t=-17,3$; $p=0,000$).

Tabel 5.6: Gemiddeld aantal leerproblemen (standaarddeviaties) dat aan leerlingen wordt toegeschreven (maximaal 5 problemen)

	bao (n= 1193)	sba0 (2352)
Onderbouw	2,1 (1,5)	3,6 (1,3)
Bovenbouw	1,9 (1,5)	3,3 (1,2)
Totaal	2,0 (1,5)	3,4 (1,2)

De meeste leerlingen hebben dus volgens hun leerkracht een combinatie van problemen. We hebben de meest voorkomende combinaties in rangorde gezet. Eerst volgt een bespreking van de zorgleerlingen in het bao (tabel 5.7) en vervolgens van de zorgleerlingen in het sba0 (tabel 5.8).

Bao

Bijna 1/3 deel van zorgleerlingen (30,2 %) heeft uitsluitend leerproblemen. Als leerproblemen gepaard gaan met andere problemen, hebben deze bij relatief veel zorgleerlingen (12,7 % + 6,8) betrekking op de taakwerkhouding. Alle overige combinaties die grotendeels bestaan uit leerproblemen, sociaal-emotionele problemen en taak-werkhoudingsproblemen, komen veel minder vaak voor.

Tabel 5.7: Combinaties van problemen die aan zorgleerlingen in het bao worden toegeschreven in rangorde

BAO (n=1193)	Leerprobl.	Soc-emot	Cogn bep.	Taak-werk	ADHD	dyslexie
1. 30,2 (360)	X					
2. 12,7 (151)	X			X		
3. 7,5 (89)	X					X
4. 6,8 (81)	X	X		X		
5. 4,8 (57)	X	X				
6. 4,2 (50)		X				
7. 3,8 (45)		X		X		
8. 3,6 (43)	X		X			
9. 1,8 (21)				X		
10. 1,8 (21)	X				X	X

SBAO

In het sba0 zien we dat leerproblemen zich - in tegenstelling tot het bao - zelden alleen voordoen (slechts in 2,0 % van de gevallen). Bij de grootste groep van leerlingen (14,1 %) gaan leerproblemen gepaard met cognitieve beperkingen, sociaal-emotionele problemen en taakwerkhoudingsproblemen. Ook alle overige combinaties bestaan uit twee of meer van deze problemen.

Tabel 5.8: Combinaties van problemen die aan sbao-leerlingen worden toegeschreven

SBAO (n=2349)	Leerprob	soc-emot	cogn bep.	taak-werk	fysiek	ADHD
1. 14,1 (331)	X	X	X	X		
2. 9,5 (223)	X		X			
3. 7,2 (170)	X	X	X			
4. 6,2 (145)	X		X	X		
5. 5,9 (138)	X	X	X	X	X	
6. 5,1 (119)	X	X		X		
7. 2,5 (59)	X	X	X	X		X
8. 2,4 (56)	X	X				
9. 2,3 (53)	X	X	X		X	
10. 2,0 (47)	X					

5.2.3 Combinaties van leerproblemen

Leerproblemen nemen zoals gezegd een dominante plaats in. In de volgende tabellen zijn de combinaties van leerproblemen voor het bao resp. het sbao in rangorde geplaatst. Bij de meeste zorgleerlingen in het bao blijken leerproblemen toegespitst op één of hooguit twee domeinen, zoals rekenen (11,1%), spelling (8,2 %) en technisch lezen (6,9 %). In 9,2 % van de gevallen is sprake van de meest brede combinatie van leerproblemen.

Tabel 5.9: Combinaties van leerproblemen die aan zorgleerlingen in het bao worden toegeschreven

BAO (n=978)	Taalontwik- keling	Technisch lezen	Begrijpend lezen	Spelling	rekenen/wis- kunde
1. 11,1 % (109)					X
2. 9,2 % (90)	X	X	X	X	X
3. 8,2 % (80)				X	
4. 7,4 % (72)		X		X	
5. 6,9 % (67)		X			

In het sbao zien we welhaast het omgekeerde beeld. Leerproblemen bij leerlingen beperken zich zelden tot één domein. In verreweg de meeste gevallen gaat het om meerdere leerproblemen tegelijkertijd. Bij 32,1 % van de sbao-leerlingen blijken alle leerproblemen manifest. Alle overige 'combinaties' volgen in de rangorde op grote afstand en hebben elk betrekking op maximaal 5% van de leerlingen.

Tabel 5.10: Combinaties van leerproblemen die aan sbao-leerlingen worden toegeschreven

SBAO (n=2087)	Taalontwikkeling	Technisch lezen	Begrijpend lezen	Spelling	Rekenen/wiskunde
1. 32,1 % (669)	X	X	X	X	X
2. 5,1 % (107)	X	X	X	X	
3. 5,0 % (104)	X				
4. 4,2 (88)					X
5. 4,2 (88)	X				X

5.2.4 Combinaties met gediagnosticeerde stoornissen

Het aantal leerlingen aan wie meerdere stoornissen (bijv. dyslexie en ADHD) wordt toegeschreven is weliswaar beperkt, maar de stoornis gaat in de meeste gevallen wel gepaard met andere problemen, met name in het sbao:

- In het bao zien we dat ADHD vaak gepaard gaat met leerproblemen (65%), taakwerkhoudingsproblemen (62%) en/of - in wat minder mate - met sociaal-emotionele problemen (53%); in het sbao blijkt ADHD in de meeste gevallen voor te komen in combinatie met leerproblemen (84%) en/of sociaal-emotionele problemen (87%).
- Bijna driekwart van de autistische leerlingen in het bao heeft ook sociaal-emotionele problemen (71%). In het sbao is het percentage bij sociaal-emotionele problemen eveneens het hoogst (84%).
- Verreweg de meeste dyslectische leerlingen in het bao (94 %) hebben zoals verwacht kan worden ook leerproblemen (spelling, technisch lezen); in het sbao zien we dyslexie daarnaast ook vaak gepaard gaan met andere problemen, met name cognitieve beperkingen (61%).

Tabel 5.11: ADHD, autisme en dyslexie gecombineerd met andere problemen

		Leerproblemen	Sociaal-emotioneel	Cognitieve beperkingen	Taak-werkhouding
ADHD	Bao (n=66)	65% (43)	53% (35)	9% (6)	62% (41)
	Sbao (n=293)	84% (246)	87% (255)	61% (178)	70% (205)
Autisme	Bao (n=34)	41% (14)	71% (24)	8% (3)	29% (10)
	Sbao (n=238)	77% (183)	84% (199)	57% (136)	58% (139)
Dyslexie	Bao (n=158)	94% (149)	17% (27)	7% (11)	28% (44)
	Sbao (n=175)	99% (174)	51%(90)	61% (106)	49% (86)

5.3 HOOGBEGAAFDE ZORGLEERLINGEN IN HET BASISONDERWIJS

In de restcategorie hebben leerkrachten van het bao 2 % van hun zorgleerlingen als hoogbegaafd gekwalificeerd. Het gaat hier dus uitsluitend over hoogbegaafde leerlingen die om welke reden dan ook moeilijk gedijen in de groep. Ruim een kwart van deze leerlingen heeft sociaal-emotionele problemen, van wie enkelen ook problemen mbt de taak-werkhouding. Leerkrachten melden bij deze leerlingen herhaaldelijk het fenomeen van 'onderpresteren'.

5.4 BEGELEIDING VAN ZORGLEERLINGEN IN HET BAO

Bijna alle zorgleerlingen in het basisonderwijs worden door de eigen leerkracht begeleid. Voor bijna $\frac{3}{4}$ van de leerlingen wordt (daarnaast) de interne begeleider ingezet. Bovenschoolse maatregelen gelden voor 16 % van de zorgleerlingen.

Tabel 5.12: Begeleiding van zorgleerlingen in het bao (n=1178)

Begeleiding	% zorgleerlingen
de leerkracht	91 % (1071)
De interne begeleider/remedial teacher	71 % (837)
Bovenschools	16 % (190)

De genoemde vormen van begeleiding komen meestal in combinatie met elkaar voor. De meest voorkomende combinatie is de eigen leerkracht in samenwerking met de interne begeleider. In tabel 5.13 staan de cijfers.

Tabel 5.13: Gecombineerde begeleiding van zorgleerlingen in het bao (n=1178)

% zorgleerlingen	Leerkracht	lb-er/rt	bovenschools
53 % (621)	X	X	
25 % (289)	X		
10 % (124)	X	X	X
7 % (78)		X	
3 % (37)	X		X
1 % (15)			X
1 % (14)		X	X

5.5 ZORGLEERLINGEN BIJ DE PCL

13,1 % van de zorgleerlingen wordt of is aangemeld bij de PCL voor toelating tot het speciaal basisonderwijs. In tabel 5.14 zijn deze percentages per bouw uitgesplitst. Tegen de verwachting in is het percentage aangemelde leerlingen in de bovenbouw weinig lager dan dat in de onderbouw. Uit de enquête naar de PCL (deel 1) blijkt immers dat de meeste aanmeldingen plaats hebben in groep 3 of groep 4 van de basisschool. Voor een deel van de aangemelde leerlingen in de bovenbouw zal overigens niet het sbao maar een speciale vorm van voortgezet onderwijs (LWOO of praktijkonderwijs) beoogd worden. Losse opmerkingen van leerkrachten in de vragenlijst wijzen in deze richting.

5.14: Aantal aanmeldingen van zorgleerlingen in het sbao bij de PCL

	% leerlingen
Onderbouw (n=613)	15 % (94)
Bovenbouw (n=547)	12 % (64)
Totaal (n= 1160)	13 % (158)

Kennelijk is de ernst van problematiek bij de aangemelde leerlingen van dien aard dat het de zorgbreedte van de school te boven gaat en de school besluit tot aanmelding bij de PCL. Verwacht mag worden dat de aangemelde leerlingen gemiddeld genomen meer problemen hebben dan de niet aangemelde leerlingen. Dit blijkt inderdaad ruimschoots het geval: de gemiddelden zijn resp. 4,6 en 2,9 ($t = -9,5$; $p = 0,000$).

In tabel 5.15 zijn per probleem de percentages van de aangemelde leerlingen afgezet tegen die van de niet-aangemelde leerlingen. Geheel naar verwachting zijn voor alle genoemde problemen de percentages van de aangemelde leerlingen het hoogst. Tot de aangemelde leerlingen behoren vooral leerlingen met leerproblemen, taakwerkhoudingsproblemen en sociaal-emotionele problemen. Een opvallend verschil in percentage met de groep niet-aangemelde leerlingen betreft het aantal leerlingen met cognitieve beperkingen.

5.15: Percentages aangemelde zorgleerlingen en niet-aangemelde zorgleerlingen per probleem

Probleem	Aangemelde lln (n=158)	Niet-aangemelde lln (n=991)
Leerproblemen	88 % (139)	82,4 % (817)
Sociaal-emotionele problemen	43,0 % (68)	29,5 % (292)
Cognitieve beperkingen	31,0 % (49)	7,2 % (71)
Problemen taakwerkhouding	48,7 % (77)	35,1 % (348)
Fysieke problemen	8,9 % (14)	7,7 (76)
Gediagnosticeerde stoornis	35,4 % (56)	21,0 % (208)

<i>ADHD</i>	8,9 % (14)	5,0 % (50)
<i>Autisme</i>	5,7 % (9)	2,3 % (23)
<i>Dyslexie</i>	19,0 % (30)	12,0 % (119)
<i>Anders (NLD)</i>	1,9 % (3)	1,6 % (16)

Ten slotte ligt de veronderstelling voor de hand dat bij de aangemelde leerlingen de leerproblemen vaker gepaard gaan met andere problemen dan bij de niet-aangemelde leerlingen. 88% van de aangemelde leerlingen heeft leerproblemen en bij 73% gaan die leerproblemen gecombineerd met één of meer andere problemen, met name cognitieve beperkingen en taak-werkhoudingsproblemen. Bij de niet-aangemelde leerlingen zijn de percentages resp. 82% en 48%. Bij de laatstgenoemde leerlingen is de groep met uitsluitend leerproblemen m.a.w. aanzienlijk groter.

6. SAMENVATTING EN DISCUSSIE

De schriftelijke enquête naar zorgleerlingen in het basisonderwijs en leerlingen in het speciaal basisonderwijs is uitgevoerd vanuit de volgende onderzoeksvragen:

1. *Basisonderwijs*

Hoeveel zorgleerlingen worden door de leerkracht bestempeld als zorgleerling? Welke (combinaties van) probleemkenmerken schrijven leerkrachten aan hun zorgleerlingen toe? Zijn er in dit opzicht verschillen tussen zorgleerlingen in de onderbouw en de bovenbouw? Welke zorgleerlingen komen volgens de leerkracht in aanmerking voor aanmelding bij de PCL?

2. *Speciaal basisonderwijs*

Welke (combinatie van) probleemkenmerken schrijven leerkrachten aan hun leerlingen toe? Zijn er in dit opzicht verschillen tussen leerlingen in de onderbouw en de bovenbouw?

Bij de enquête zijn 350 basisscholen (a-selecte steekproef) en 354 scholen voor speciaal basisonderwijs (volledige populatie) betrokken. De respons van het basisonderwijs is 34% en die van het speciaal basisonderwijs 29%. Hoewel deze responscijfers zo langzamerhand gangbaar zijn geworden in landelijke surveys, kunnen de uitkomsten niet zonder enige reserve worden gegeneraliseerd. Zo is het denkbaar dat scholen met relatief veel zorgleerlingen in de onderzoeksgroep oververtegenwoordigd zijn. Aangezien er geen nonrespons-analyse is uitgevoerd, kan de claim op volledige representativiteit niet worden gestaafd.

6.1 AANTAL ZORGLEERLINGEN IN HET BASISONDERWIJS

Bij een groepsgrootte van pakweg 25 leerlingen wijzen leerkrachten gemiddeld genomen 7 leerlingen aan die "aanzienlijk meer zorg en aandacht nodig hebben dan de overige leerlingen in de groep". Kortom, bijna 1 op de 3 leerlingen wordt door de leerkracht als zorgleerling bestempeld. Opvallend daarbij is dat de ene leerkracht beduidend meer zorgleerlingen in zijn groep signaleert dan de andere. Zo beschouwen leerkrachten van de onderbouw in verstedelijkte gebieden gemiddeld genomen meer van hun leerlingen als zorgleerlingen dan onderbouwleerkrachten in niet-verstedelijkte gebieden.

Het aantal zorgleerlingen in onderbouwgroepen wijkt niet noemenswaardig af van dat in de bovenbouwgroepen. Dat een deel van de zorgleerlingen meestal in de onderbouw overgeplaatst wordt naar het speciaal basisonderwijs (zie deel 1) is dus niet af te lezen uit de cijfers; de aantallen zorgleerlingen in onder- en bovenbouw blijken nagenoeg even groot. Het vertrek van zorgleerlingen van de onderbouw naar het sbo betekent nog niet dat daarmee het aantal zorgleerlingen in de bovenbouw met enkele procenten wordt gereduceerd. Een zorgleerling is nu eenmaal een relatief begrip dat in hoge mate bepaald wordt door het gemiddelde niveau van de groep en de daarop afgestemde verwachtingen van de leerkracht.

Leerlingen die aanvankelijk nog niet als zorgleerlingen werden beschouwd, nemen de plaats in van de vertrokken leerlingen. Bijgevolg blijft het aantal zorgleerlingen nagenoeg gelijk.

6.2 PROBLEEMKENMERKEN VAN ZORGLEERLINGEN

Het grootste deel van de zorgleerlingen in het basisonderwijs en leerlingen in het speciaal basisonderwijs kampen met leerproblemen: taalontwikkelingsproblemen in het algemeen en problemen met technisch/begrijpend lezen, spelling en rekenen/wiskunde in het bijzonder. De percentages van leerlingen met deze problemen zijn minstens 80%, waarbij de hoogste percentages worden aangetroffen in het sbao.

Verschillen tussen onderbouw en bovenbouw zijn pas goed zichtbaar als de afzonderlijke leerproblemen worden geanalyseerd. In de onderbouw van het basisonderwijs concentreren de problemen zich op technisch lezen en spelling; in de bovenbouw op spelling, rekenen/wiskunde en begrijpende lezen. Afgezien van technisch lezen, vinden we voor de afzonderlijke leerproblemen de hoogste percentages in de bovenbouw. In het sbao is het patroon sterk overeenkomstig. Ook daar zitten de hoogste percentages leerlingen met lees-, spelling- en rekenproblemen in de bovenbouw. Eén en ander weerspiegelt uiteraard de gangbare leerstofopbouw in beide schooltypen.

Het sbao telt naar verhouding ook aanzienlijk meer leerlingen met sociaal-emotionele problemen, problemen m.b.t. de taakwerkhouding, cognitieve beperkingen, fysieke problemen en één of meer gediagnosticeerde stoornissen dan de groep van zorgleerlingen in het basisonderwijs. Het verschil tussen beide schooltypen is het grootst wat betreft het aantal leerlingen met cognitieve beperkingen (voorheen de MLK-leerlingen) en/of sociaal-emotionele problemen.

Opvallend in het sbao is verder dat het aantal leerlingen met één of meer van de zojuist genoemde problemen in de onderbouw hoger is dan in de bovenbouw. Deze uitkomst is wellicht een bewijs voor de stelling dat de ernst van de problematiek die leerlingen bij binnenkomst hebben, aan het toenemen is.

Een uitzondering vormen de stoornissen dyslexie en ADHD. Het aantal dyslectische leerlingen in het sbao blijkt aanzienlijk hoger in de bovenbouw dan die in de onderbouw. Dit zou het resultaat kunnen zijn van het feit dat dyslectische leerlingen minder vaak naar het sbao worden doorverwezen.

Wat betreft ADHD lopen de aantallen leerlingen met deze stoornis in de onder- en bovenbouw van het sbao uiteen. We sluiten niet uit dat de diagnose ADHD vaak pas in de bovenbouw definitief wordt gesteld zodat een aantal leerlingen met deze stoornis in onderbouw (nog) niet als zodanig wordt herkend en benoemd.

Afgezien van de leerproblemen zijn er in het basisonderwijs relatief veel zorgleerlingen met taakwerkhoudingsproblemen en sociaal-emotionele problemen; het aantal leerlingen met cognitieve beperkingen en fysieke problemen is relatief klein. In de onderbouw concentreert de problematiek zich vooral op de taakwerkhouding; in de bovenbouw voeren daarnaast sociaal-emotionele problemen de boventoon.

Een veel gehoorde stelling is dat een groeiende groep (moeilijk lerende) leerlingen sociaal-emotionele problemen ontwikkelt (faalangst, passiviteit e.d.) omdat zij niet aan de (te) hoge eisen van de basisschool kunnen voldoen. Op grond van deze stelling zijn de meeste leerlingen met sociaal-emotionele problemen te verwachten in de bovenbouw. Uit de enquête blijkt het aantal leerlingen met sociaal-emotionele problemen in de bovenbouw inderdaad het grootst. De uitkomsten doen m.a.w. in ieder geval geen afbreuk aan de stelling.

Hoewel niet in de mate waarin taakwerkhoudingsproblemen en sociaal-emotionele problemen voorkomen, is er ook in het basisonderwijs een substantieel aantal zorgleerlingen met een gediagnosticeerde stoornis. In de bovenbouw gaat het zelfs om ruim een kwart van de zorgleerlingen. Het komt er op neer dat door de bank genomen elke groep ten minste 1 leerling heeft met een gediagnosticeerde stoornis. Bij nader inzien gaat het zoals eerder opgemerkt vooral om leerlingen met dyslexie, wier aantal in het basisonderwijs zelfs aanzienlijk groter is dan in het speciaal onderwijs. Alle overige stoornissen als ADHD, autisme en NLD doen zich bij leerlingen op de basisschool veel minder vaak voor. In het sbao schommelen de percentages van leerlingen met deze stoornissen rond de 10%. Het aantal leerlingen met ADHD is hier nog het grootst (ruim 12 % van de leerlingen).

6.3 COMBINATIES VAN PROBLEEMKENMERKEN

Tot dusver hebben we problemen van leerlingen afzonderlijk besproken. De meeste leerlingen waarop het onderzoek zich richt, hebben echter meerdere problemen. In het basisonderwijs schrijven leerkrachten gemiddeld drie problemen aan hun zorgleerlingen toe; bij leerlingen in het speciaal onderwijs zien we combinaties van gemiddeld vijf problemen. Veel combinaties van problemen laten zich raden. Zo blijkt de grootste groep van zorgleerling in het basisonderwijs leerproblemen te hebben, al dan niet in combinatie met taakwerkhoudingsproblemen en sociaal-emotionele problemen. Bijna 1/3 deel van deze zorgleerlingen heeft uitsluitend leerproblemen, veelal toegespitst op een beperkt aantal domeinen zoals rekenen/wiskunde, spelling en technisch lezen.

In het sbao is het aantal leerlingen met uitsluitend leerproblemen bijzonder gering. Bovendien doen vaak alle leerproblemen (taalontwikkeling, technisch lezen, begrijpend lezen, spelling, rekenen) zich tegelijkertijd voor. Deze leerproblemen blijkt nog het meest voor te komen in combinatie met cognitieve beperkingen, vaak ook nog gepaard met sociaal-emotionele problemen en taakwerkhoudingsproblemen.

Aangezien het aantal leerlingen met een gediagnosticeerde stoornis naar verhouding beperkt is, zien we ze uiteraard niet terug in de meest voorkomende combinaties van problemen die aan leerlingen worden toegeschreven. Niettemin blijken stoornissen vaak samen te gaan met andere problemen. ADHD gaat vaak gepaard met leerproblemen, taakwerkhoudingsproblemen en/of sociaal-emotionele problemen. Bij autistische leerlingen zien we doorgaans ook sociaal-emotionele problemen, terwijl dyslexie zoals verwacht nog het meest gepaard gaat met leerproblemen (basisonderwijs/sbao) en cognitieve beperkingen (sbao).

6.4 BIJ DE PCL AANGEMELDE ZORGLEERLINGEN

Bij zorgleerlingen in het basisonderwijs gaat het om een zeer heterogene groep van leerlingen met zeer uiteenlopende, relatief milde en ernstige problemen. Het grootste deel van deze leerlingen kan zich met extra zorg en aandacht van de eigen leerkracht en interne begeleiders - al dan niet ondersteund met bovenschoolse maatregelen - handhaven op de basisschool. Voor een minderheid is handhaving op de basisschool, alle extra aandacht en zorg ten spijt, volgens de leerkracht/de school niet mogelijk. De aard en de ernst van de problematiek zijn kennelijk zodanig dat deze leerlingen worden (of inmiddels zijn) aangemeld bij de PCL voor toelating tot het sbao. Uit de enquête blijkt het te gaan om 13 % van de zorgleerlingen. Opmerkelijk is dat het aantal aangemelde leerlingen in de onderbouw nauwelijks groter is dan dat in de bovenbouw. Uit de enquête naar de PCL (deel 1) blijkt immers dat verreweg de meeste aanmeldingen plaats vinden in de onderbouw (groep 3-4). De tegenstrijdigheid is voor een deel te verklaren uit het feit dat een aantal leerkrachten in de bovenbouw bij een PCL-aanmelding expliciet aangeeft niet het sbao maar een keuze voor vervolgonderwijs in de vorm van het LWOO/praktijkonderwijs op het oog hebben. Veel voorkomende problemen bij aangemelde leerlingen zijn leerproblemen, taakwerkhoudingsproblemen en sociaal emotionele problemen (in rangorde). Tot de aangemelde leerlingen behoren naar verhouding veel leerlingen met cognitieve beperkingen en leerlingen met een gediagnosticeerde stoornis. Dat de typering van deze leerlingen (brede combinaties van problemen) sterk overeenkomt met veelvoorkomende typering van sbao-leerlingen is uiteraard niet verrassend.

6.5 CONCLUSIE

De aanleiding tot het onderzoek was het gebrek aan kennis omtrent de problematiek van zorgleerlingen die aangemeld worden bij de PCL voor toelating tot het sbao. In de enquête onder PCL-voorzitters (deel 1) hebben we een eerste aanzet gedaan om de vraag naar problemen van deze leerlingen te beantwoorden. De belangrijkste conclusies waren:

- hoewel leerproblemen domineren gaan ze bij aangemelde leerlingen zelden alleen; ze gaan vaak hand in hand met sociaal-emotionele problemen, cognitieve beperkingen en taakwerkhoudingsproblemen
- de meest voorkomende problemen zijn: leerproblemen, sociaal-emotionele problemen, cognitieve beperkingen en taakwerkhoudingsproblemen
- het zijn vooral de sociaal-emotionele problemen die in vergelijking met 4-5 jaar geleden in opmars zijn
- de schaal waarop ADHD en diverse vormen van autisme zich voordoen bij de aangemelde leerlingen is vooralsnog relatief beperkt, maar worden vaker met zorgleerlingen in verband gebracht dan 4-5 jaar geleden

Deze bevindingen worden grosso modo in dit onderzoek bevestigd. De uitkomsten van de enquêtes geven aanvullend antwoord op de vraag bij hoeveel (zorg-)leerlingen in verschillende leerjaren van het (s)bao welke problemen in welke combinaties voorkomen. Daarbij moet onmiddellijk worden toegevoegd dat de vraag beantwoord is op basis van 'slechts' waarnemingen van leerkrachten. Een volgende stap is om kwalificaties van leerlingen te laten verantwoorden met verwijzing naar resultaten van toetsen, tests, gedragsobservatielijsten of psychologisch onderzoek. In de praktijk zijn deze verantwoordingen te vinden in onderwijskundige rapporten/leerlingendossiers. Analyse van deze dossiers kan een meer objectiverend beeld opleveren van de betreffende leerling

***DEELONDERZOEK 3
ANALYSE DOSSIERS
ZORGLEERLINGEN***

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	74
2.	ONDERZOEKSVRAGEN.....	74
3.	ONDERZOEKSOPZET	75
3.1	ANALYSE-INSTRUMENT	75
3.2	PROCEDURE EN STATISTISCHE ANALYSE	75
4.	WERVING LOCATIES EN SELECTIE LEERLINGENDOSSIERS	77
5.	RESULTATEN ANALYSE LEERLINGENDOSSIERS.....	78
5.1	ARCHIVERING LEERLINGENDOSSIERS	78
5.2	ALGEMENE KENMERKEN VAN DE LEERLINGEN	79
5.3	GESIGNALEERDE PROBLEMEN BIJ DE LEERLINGEN	81
5.4	PROBLEMEN VAN LEERLINGEN ONDERZOCHT	82
6.	SAMENVATTING EN CONCLUSIE	87
6.1	DE IN DE DOSSIERS GESIGNALEERDE PROBLEMEN VAN LEERLINGEN.....	87
6.2	DE GESIGNALEERDE PROBLEMEN ONDERZOCHT	89

1. INLEIDING

Aanleiding van de enquête naar zorgleerlingen (deel 2) was het gebrek aan kennis omtrent de problematiek van deze leerlingen. De enquête geeft antwoord op de vraag welke (combinaties van) problemen aan zorgleerlingen in verschillende leerjaren van het (s)bao worden toegeschreven. De vraag is beantwoord op basis van waarnemingen van leerkrachten. Van leerkrachten is niet gevraagd om hun kwalificaties van leerlingen te onderbouwen met resultaten van toetsen, tests, gedragsobservatielijsten of psychologisch onderzoek. In de praktijk zijn deze verantwoordingen te vinden in onderwijskundige rapporten/leerlingendossiers. Analyse van deze dossiers kan een meer objectiverend beeld opleveren van de betreffende leerlingen. Voor een selecte groep van leerlingen die is aangemeld en beoordeeld door de PCL en grotendeels is toegelaten tot het sbao hebben we de dossieranalyse uitgevoerd. Hierna volgt het verslag van deze analyse.

2. ONDERZOEKSVRAGEN

De analyse van dossiers van zorgleerlingen die zijn aangemeld bij de PCL, moet antwoord geven op de volgende twee vraagstellingen:

1. Welke problemen worden er bij leerlingen in de dossiers gesignaleerd? Welke van deze problemen zijn voor de PCL doorslaggevend bij de toelating tot het speciaal basisonderwijs?
2. Welke toetsen, tests en overige instrumenten (observatieinstrumenten, vragenlijsten) worden gebruikt om probleemkenmerken van leerlingen te onderzoeken? Hoe worden toets- en testgegevens in de leerlingendossiers gepresenteerd?

Bijna alle leerlingen die worden aangemeld bij de PCL, krijgen een positieve beschikking voor toelating tot het sbo (deel 1). Daarbij zitten per definitie leerlingen bij wie de keus voor het sbo op zijn minst ook bij de PCL enige twijfel oproept, de zogenoemde grensgevallen: enerzijds leerlingen die gelet op de geschetste problematiek wellicht beter in het reguliere basisonderwijs kunnen blijven en anderzijds leerlingen die vanwege de zwaarte van hun problematiek beter lijken te passen in het speciaal onderwijs. Voor toelating tot het speciaal onderwijs zijn clustergewijs landelijke criteria vastgesteld. Aan de hand van deze criteria kan de analyse van de leerlingendossiers ook antwoord geven op een derde onderzoeksvraag:

3. Welke van de in de dossiers beschreven zorgleerlingen komen bij nader inzien in aanmerking voor toelating tot het speciaal onderwijs?

De vraag wordt hier weliswaar gesteld, maar zal in dit verslag niet worden beantwoord. Het nog uit te voeren deelonderzoek is voorbehouden aan personen die beschikken over de vereiste 'criteria-deskundigheid' (o.a. leden van de voormalige TCAI). In dit onderzoek hebben we ons beperkt tot de beantwoording van de eerste en de tweede vraagstelling.

3. ONDERZOEKSOPZET

3.1 ANALYSE-INSTRUMENT

De analyse van de leerlingendossiers is uitgevoerd met behulp van een analyse-instrument (zie bijlage 1). Het instrument bestaat uit 2 delen. Het eerste deel is bedoeld om algemene gegevens over kenmerken van de leerling te verzamelen: leeftijd (1), groep basisschool (2), land van herkomst ouders (3) en thuissituatie. Voorts worden in het eerste deel gegevens vastgelegd rond de aanmelding van de leerling bij de PCL: de datum van aanmelding bij de PCL(5), de reden van de aanmelding (6), de datum waarop de PCL tot een beschikking kwam (7) en de uitkomst van de beschikking (8). Ten slotte wordt (of worden) in het eerste deel ook de hoofdproblematiek(en) vastgelegd op basis waarvan de PCL tot een besluit over toelaatbaarheid is gekomen (9).

Het tweede deel is bedoeld om gegevens te verzamelen over specifieke kenmerken van de leerlingen op basis van toets- en testuitkomsten uit

- schoolonderzoek (woordenschat, technisch/begrijpend lezen, spellen, rekenen/wiskunde),
- logopedisch onderzoek (taal- en spraakontwikkeling)
- psychologisch onderzoek (intelligentie)
- socio-medisch onderzoek (motoriek, zintuiglijke ontwikkeling, pervasieve stoornissen)
- maatschappelijk onderzoek (kenmerken thuissituatie)

De vraag die hierbij steeds beantwoord moet worden is: wie (de school, de logopediste, de psycholoog, de arts, de fysiotherapeut, de maatschappelijk werkster) heeft de leerling wanneer onderzocht met welk instrument (toets, test, observatie- of vragenlijst) en met welke uitkomst (kwantitatief en/of kwalitatief).

3.2 PROCEDURE EN STATISTISCHE ANALYSE

Het onderzoek naar de leerlingendossiers is in de periode van juni tot begin november 2003 uitgevoerd. De analyse-gegevens zijn verzameld door 5 vooraf geïnstrueerde onderzoeksassistenten. De locatie was in bijna alle gevallen de school voor speciaal basisonderwijs (sbo). De aanwezige leerlingendossiers zijn afkomstig van de PCL die op basis van deze documenten de betreffende leerlingen toelaatbaar heeft geacht tot het sbo. Na het afgeven van een positieve of tijdelijke beschikking zijn de leerlingendossiers aan de ontvangende sbo-school ter beschikking gesteld.

Aanvankelijk was het streven PCL's bij het onderzoek betrekken die de leerlingendossiers tenminste 3 jaar in eigen beheer hebben (zie deel 1). In deze archieven zijn immers dossiers van leerlingen opgenomen op basis waarvan uiteenlopende PCL-besluiten zijn genomen, variërend van positieve sbo-beschikkingen tot adviezen om de leerlingen aan te melden bij een CVI (toelating REC). Omdat het vanwege allerlei praktische problemen (telefonische bereikbaarheid, wisselende personen die beslissingsbevoegdheid hebben om toegang tot het archief te verlenen) buitengewoon veel tijd en moeite kostte om medewerking te krijgen van de genoemde PCL's, hebben we ons vervolgens gericht tot de PCL's die de dossiers na 6 weken meesturen naar de school waar de leerling uiteindelijk terecht komt, in de meeste

gevallen de sbo-school. Bij gevolg hebben we voornamelijk inzage gekregen in dossiers van leerlingen die van het regulier basisonderwijs zijn overgeplaatst naar het speciaal basisonderwijs.

De analyse verliep grosso modo als volgt:

- vaststellen hoe de leerlingendossiers zijn geordend en hoeveel leerlingendossiers er beschikbaar zijn i.c. leerdossiers in de jaargang 2001-2002
- per leerlingendossier:
  - een oriëntatie op de inhoud vanuit vragen als: hoe is het dossier opgebouwd, uit welke onderdelen bestaat het, welke gegevens over de leerling zijn er beschikbaar, op welk deel van de gegevens heeft de PCL haar besluit gebaseerd?
  - een inventarisatie van algemene gegevens over de leerling (geboortedatum, groep basisschool, kenmerken thuissituatie, datum aanmelding PCL etc.)
  - een inventarisatie van de verschillende onderzoeken die zijn uitgevoerd, de onderzoeksinstrumenten (toetsen, tests, observatie-instrumenten, vragenlijsten) en de uitkomsten die met deze instrumenten zijn verkregen.

Per locatie was 6 - 8 uur beschikbaar om de leerlingendossiers te analyseren. In de meeste gevallen was de directeur/een leerkracht beschikbaar om de onderzoeker wegwijs te maken in het archief en eventuele vragen over de dossiers te beantwoorden.

De kwantitatieve gegevens zijn ingevoerd in het statistiekprogramma SPSS. Er is uitsluitend gewerkt met rechte frequentietellingen, gemiddelden en standaarddeviaties. Waar mogelijk (en zinvol) zijn kruistabelanalyses uitgevoerd.

4. WERVING LOCATIES EN SELECTIE LEERLINGENDOSSIERS

In totaal hebben 18 PCL's/sbo-scolen hun medewerking verleend aan het onderzoek. Voor deelname aan het onderzoek moest vaak langdurig worden onderhandeld, met name de privacygevoelige informatie in de dossiers was het argument om van medewerking af te zien. In een enkel geval is pas medewerking verleend nadat de ouders eerst in de gelegenheid werden gesteld om tegen het onderzoek bezwaar aan te tekenen (zie bijlage 2). Werving via de PCL was het meest tijdrovend. In de meeste gevallen moesten we langs meerdere 'schakels' om instemming met het onderzoek te verkrijgen. Er is niet gestreefd naar representativiteit, noch wat betreft de locaties noch wat betreft de te analyseren leerlingendossiers. We hebben eenvoudigweg de werving van willekeurig gekozen PCL's/samenwerkingsverbanden zolang voortgezet totdat we een aantal van 18 deelnemers hadden bereikt.

Per locatie zijn in de toegemeten tijd zoveel mogelijk dossiers geanalyseerd. In totaal zijn we daarbij uitgekomen op 332 dossiers ofwel gemiddeld ruim 18 dossiers per locatie. De meeste van deze dossiers zijn van de leergang 2001-2002, een minderheid is van een eerdere of latere (2002-2003) jaargang. Het verschil in jaargang is het gevolg van het feit dat de jaargang 2001-2002 bij nader inzien beperkt beschikbaar was of de tijd het toeliet om ook dossiers uit andere jaargangen in de analyse te betrekken. Er zijn overigens te weinig dossiers uit andere jaargangen geanalyseerd om de uitkomsten tussen jaargangen zinvol te kunnen vergelijken.

Tabel 4.1: Aantal beschikbare en geanalyseerde dossiers per locatie

Steekproef locaties (n=18)	Aantal beschikbare dossiers 2001-2002	Aantal geanalyseerde dossiers 2001-2002 (n=276)	Aantal geanalyseerd dossiers overige jaargangen (n=56)
1. Baarlo-Blerick	22	22	-
2. Amersfoort	18	17	-
3. Hilversum	?	3	6
4. Bovenkarspel	60	1	9
5. Wijchen	37	24	1
6. Arnhem	30	18	3
7. Dieren	20	20	-
8. Roosendaal	?	19	-
9. Oisterwijk	22	19	-
10. Utrecht	?	18	4
11. Tegelen	62	11	10
12. Putten	44	-	14
13. Culemborg	47	7	4
14. Meppel	62	26	-
15. Groningen	?	14	5
16. Nunspeet	?	23	-
17. Dordrecht	15	15	-
18. Rijswijk (ZH)	?	19	-

5. RESULTATEN ANALYSE LEERLINGENDOSSIER

De beschrijving van de resultaten spitsen we toe op de diverse problemen die in de dossiers aan de leerlingen worden toegeschreven en voor de PCL meestal aanleiding zijn tot het afgeven van positieve beschikking (paragraaf 5.3). Vervolgens beschrijven voor elke genoemde problematiek het onderzoek dat er aan ten grondslag ligt (paragraaf 5.4). Vooraf gaan we echter eerst kort in op de wijze waarop leerders worden gearhiveerd (paragraaf 5.1) en vervolgens op de algemene leerlingkenmerken die in de dossiers staan vermeld (paragraaf 5.2).

5.1 ARCHIVERING LEERLINGENDOSSIER

Toegankelijkheid archief

De leerlingendossiers die vaak op naam en alfabetische volgorde zijn gerangschikt, bleken meestal opgeborgen in hangmappen of dossiermappen (soms ook in multomappen), geplaatst in afsluitbare kasten of laden. Op plaatsen waar een (digitaal) overzicht kon worden gemaakt van de beschikbare dossiers, desgewenst ook uitgesplitst naar jaargang, waren de te analyseren dossiers betrekkelijk gemakkelijk te vinden, zeker in die gevallen waar de hangmappen overzichtelijk in kasten waren geplaatst. Nergens hebben we ronduit rommelige en verwaarloosde archieven met leerlingendossiers aangetroffen. Niet in het minst vanwege de privacy-regels bestaat de indruk dat het dossier-archief met zorg wordt beheerd. Dat neemt niet weg dat op sommige locaties het overzicht te wensen overlaat door overvolle ladenkasten of moeilijk te hanteren multomappen, hang- of dossiermappen niet of op de verkeerde plaats zijn teruggezet en onderdelen in de leerlingendossiers ontbreken of niet (meer) op volgorde staan.

Ordering van informatie in het leerlingendossier

Per leerlingendossier zijn in het ideale geval de verschillende soorten informatie over de leerling in verschillende deelmapjes geplaatst (in verschillend gekleurde plastic mapjes tezamen in een hang- of dossiermap), bijv.:

- persoonsgegevens (1)
- het onderwijskundig rapport met uitkomsten didactische toetsen, uitgevoerde handelingsplannen en motivatie voor de aanmelding (2)
- diverse onderzoeken van o.a. logopediste, psycholoog, fysiotherapeut en arts (3)
- de brief PCL waarin het besluit over de leerling wordt meegedeeld en beargumenteerd (4).

In de meerderheid van de gevallen is de ordening van informatie in de leerlingendossiers echter minder strak en consequent dan hiervoor is aangegeven. Vaak is er sprake van een chronologische volgorde; in de loop van de tijd is steeds nieuwe informatie aan het dossier toegevoegd waarbij de meest recente informatie steeds achterin wordt geplaatst. Dat maakt het vinden van specifieke informatie over de leerling er niet gemakkelijker op. Daarbij komt dat het lang niet altijd onmiddellijk duidelijk is welke onderzoeksgegevens zijn verzameld voor de PCL-beschikking en welke gegevens erna. De tweedeling moet dan worden gemaakt door diverse vermelde data waarop tests en toetsen zijn afgenomen te vergelijken met de datum waarop de leerling is aangemeld of tot het sbo is toegelaten.

Volledigheid leerlingendossiers

Over de volledigheid van de leerlingendossiers kan dit onderzoek uiteraard geen uitsluitsel geven. Er is immers geen algemene standaard waarmee we de volledigheid kunnen staven. Elke PCL (of liever: elk samenwerkingsverband) hanteert hieromtrent haar eigen regels. Wel is in het onderzoek opgevallen dat nog een aanzienlijk deel van de leerlingendossiers relatief weinig toets- of testgegevens over de leerling bevat die dateren voor de PCL-aanmelding. Bij oudere leerlingen is dit op zijn minst enigszins verdacht. Of de PCL heeft zich bij haar besluit over de toelaatbaarheid laten leiden door een zeer beperkt aantal toets- en testgegevens of de destijds beschikbare toetsgegevens zijn niet (meer) categorisch opgenomen in het leerlingendossier.

Van onvolledigheid is in ieder geval wel sprake op specifieke onderdelen in het leerlingendossier. Bij herhaling komen we in dossiers tegen dat

- data ontbreken (datum van aanmelding bij PCL, data waarop tests of toetsen zijn afgenomen),
- afgenomen instrumenten niet met name worden genoemd
- uitkomsten van onderzoek niet, onvolledig of uitsluitend in eigen bewoordingen worden vermeld.

De ontbrekende data hebben tot gevolg dat we bij de navolgende analyse-uitkomsten noodgedwongen uitspraken doen over steeds wisselende aantal leerlingen (maximaal 332).

5.2 ALGEMENE KENMERKEN VAN DE LEERLINGEN

Leeftijd en groep

De gemiddelde leeftijd van de leerlingen op het moment van aanmelding is 7,8 jaar (sd = 1,8). De grootste groep van leerlingen van wie de dossiers zijn geanalyseerd, is 8 tot 10 jaar oud. In tabel 5.1 staat een overzicht van de frequenties per leeftijdscategorie.

Tabel 5.1: Aantal leerlingen uitgesplitst naar leeftijd in jaren

leeftijdscategorie	Aantal leerlingen (n=294)	Percentage leerlingen
4 tot 6 jaar	49	16,7 %
6 tot 8 jaar	103	35,0 %
8 tot 10 jaar	111	37,8 %
10 jaar of ouder	31	10,5 %

Op het moment van de aanmelding zaten de meeste leerlingen in groep 3 of 4 (onderbouw). Op grond van hun leeftijd zouden de meeste leerlingen in groep 5 of 6 moeten zitten. Het herhaald doubleren van veel leerlingen verklaart de uitkomst. De gemiddelde leeftijd van de leerlingen in de diverse groepen is dan ook betrekkelijk hoog (zie tabel 5.2).

Tabel 5.2: Aantal leerlingen uitgesplitst naar groep met vermelding van gemiddelde leeftijd in jaren

groep	Aantal leerlingen (n =297)	Perc. leerlingen	Gem. leeftijd (sd)
1 - 2 (onderb.)	111	37,4 %	6,1 (0,9)
3 - 4 (onderb.)	132	44,4 %	8,3 (0,9)
4 - 6 (middenb.)	48	16,2 %	9,5 (1,1)
7 - 8 (bovenb.)	6	2,0 %	10,7 (0,5)

Thuiskenmerken: land van herkomst en overige bijzonderheden

In de dossiers wordt met betrekking tot de thuissituatie in de eerste plaats aangegeven uit welk land de ouders afkomstig zijn. Mogelijke landen van herkomst zijn hier als volgt gecategoriseerd: Nederland (1), Suriname of de Antillen (2), Marokko of Turkije (3) en overige landen w.o. Bosnië, Polen, Somalië, Togo e.d. (4). Ruim 80% van de ouders is autochtone Nederlander. Van de overige ouders zijn nog de meesten afkomstig uit Marokko (of Turkije). De precieze cijfers staan in tabel 5.3.

Tabel 5.3: Aantal leerlingen uitgesplitst naar land van herkomst van ouders

Land van herkomst ouders	Aantal leerlingen (n=332)	Percentage leerlingen
Nederland	263	81,4 %
Suriname of de Antillen	9	2,8 %
Marokko of Turkije	28	8,7 %
Overige landen	23	7,1 %

Voorts is in de dossiers gezocht naar andere bijzonderheden van de thuissituatie. In het algemeen gesproken is de informatie over de thuissituatie of afwezig of op enkele uitzonderingen na beperkt tot korte zinsneden die opgevat moeten worden als belemmerende factoren: ouders gescheiden, geen contact meer met de vader, broertje met het syndroom van Down, etc. Kenmerken van de thuissituatie die positieve implicaties kunnen inhouden voor de ontwikkeling van de leerling (ouders sterk betrokken bij de school, harmonisch gezin met een voor de leerling duidelijke structuur e.d.) zijn we in de dossiers niet tegen gekomen. Waar informatie over de thuissituatie ontbreekt, zijn we er van uit gegaan dat er over de thuissituatie ook geen bijzonderheden te vermelden zijn die enige relevantie lijken te hebben bij de besluitvorming over toelaatbaarheid tot het sbo. Dit geldt evenzeer voor opmerkingen als: gezin met 2 kinderen, ouders samenwonend, enig kind e.d. We onderscheiden 5 categorieën: geen bijzonderheden/geen informatie over thuissituatie (1), adoptief gezin/pleeggezin (2), één ouder gezin/gescheiden (3) begeleiding gezinsvoogd, maatschappelijk werk, jeugdzorg (4) en overige zoals 'spanningen in het gezin', 'beide broertjes ook op het sbo', 'overleden moeder', 'vader in gevangenis', 'wordt waarschijnlijk mishandeld' etc (5). Uiteraard kunnen er combinaties van bijzonderheden voorkomen. In tabel 5.4 staan per categorie de uitkomsten.

Tabel 5.4: Aantal leerlingen uitgesplitst naar thuiskenmerken

Thuiskenmerken	Aantal leerlingen	Percentage leerlingen
Geen bijzonderheden (vermeld)	226	70,8 %
Adoptief-/pleeggezin	6	1,9 %
Eénouder-gezin	55	17,2 %
Begeleiding	24	7,5 %
Overige bijzonderheden	28	8,8 %

Een kleine 30% van de leerlingen blijkt afkomstig uit gezinnen met kenmerken die mogelijk een belemmerende factor zouden kunnen zijn voor de ontwikkeling van de leerlingen in kwestie. Eén oudergezin - de situatie waarin de verantwoordelijk van het gezin welhaast uitsluitend op de schouders van meestal alleen de moeder neerkomt - is nog het meest voorkomende kenmerk. Het blijft in de dossiers bij uitsluitend de vermelding van deze en andere kenmerken; een relatie tussen deze kenmerken met de problematiek van het kind en gewenste maatregelen wordt niet gelegd.

5.3 GESIGNALEERDE PROBLEMEN BIJ DE LEERLINGEN

In de dossiers worden problemen van leerlingen genoemd die de reguliere basisschool in 'handelingsverlegenheid' hebben gebracht en in bijna alle gevallen (93,7 %) voor de PCL aanleiding zijn om een positieve (80,4 %) of een tijdelijke (13,3 %) beschikking voor het sbo af te geven. De problemen waarmee de leerling kampt, worden of expliciet vermeld in de PCL-brief waarin de beschikking wordt toegelicht en/of verspreid door het dossier genoemd als uitkomsten van diverse onderzoeken. We hebben deze bij leerlingen gesignaleerde problemen geïnventariseerd en de uitkomst hiervan weergegeven in tabel 5.5. Per leerling gaat het bijna altijd om een combinatie van problemen.

Tabel 5.5: Aantal leerlingen uitgesplitst naar probleemkenmerken

Probleem	Aantal leerlingen (n = 323)	Percentage leerlingen
Leerontwikkeling	221	68,4 %
Sociaal-emotionele ontwikkeling	161	49,8 %
Taak-werkhouding	105	32,5 %
Cognitieve capaciteit/IQ	158	48,9 %
Fysieke ontwikkeling, motoriek	69	21,4 %
'Gediagnosticeerde' stoornissen:		
AD(H)D	36	11,1
Autisme of verwante stoornis	19	5,9
Dyslexie	20	6,2
Overige	9	2,8

De hoogste percentages leerlingen treffen we aan op 3 probleemgebieden: leerontwikkeling (leerachterstand), sociaal emotionele ontwikkeling (faalangst, contactarm, in zichzelf gekeerd e.d.) en cognitieve capaciteit (IQ < 90). Leerachterstand is zelden een op zichzelf staand probleem en gaat vaak gepaard met een gemiddeld laag IQ en/of sociaal emotionele problemen (zie ook deel 2).

Al dan niet in combinatie met andere probleemkenmerken blijkt bijna 1/3 deel van de leerlingen taakwerkhoudingsproblemen te hebben: gebrekkige concentratie, voortdurende onrust, impulsief gedrag enz. Dat zich bij dergelijk gedrag ook andere probleemkenmerken kunnen voordoen als leerachterstand en sociaal-emotionele problemen behoeft geen uitvoerig betoog. Het gaat immers steeds om problemen die elkaar kunnen veroorzaken en versterken. Problemen met betrekking tot de fysieke ontwikkeling die in de dossiers worden vermeld, kunnen variëren van doofheid, groeistoornissen tot overgewicht. Verreweg de meeste leerlingen met fysieke problemen hebben echter problemen met de fijne en/of grove motoriek. Fysieke problemen kunnen op hun beurt ook gemakkelijk leiden tot of versterkt worden door andere problemen. In de dossiers zien we herhaaldelijk combinaties met leerachterstand en sociaal-emotionele problemen.

Van de gediagnosticeerde stoornissen komt ADHD bij de aangemelde leerlingen het meest voor. ADHD of ADD heeft 3 indicatoren (Diagnostic Manual Statistics/DSM IV): aandacht, hyperactiviteit en impulsiviteit. Daarmee grenst ADHD aan problemen die hiervoor bestempeld werden als taakwerkhoudingsproblemen. In de leerlingendossiers wordt een leerling met taakwerkhoudingsproblemen nog al eens een 'typisch ADHD-kind' genoemd. We kunnen dan ook niet geheel uitsluiten dat het percentage van 11% ADHD-leerlingen enigszins geflatteerd is doordat er leerlingen meegerekend zijn die (nog) niet als zodanig zijn gediagnosticeerd door een daartoe bevoegd gedragsdeskundige (zie verder paragraaf 5.4). Voor autisme (of aan autisme verwante stoornissen), dat overigens relatief weinig in de geanalyseerde dossiers als probleemkenmerk wordt vermeld, geldt hetzelfde als voor ADHD. Ook bij deze stoornissen is niet uitgesloten dat het percentage is vertekend door leerlingen te verdisconteren bij wie de diagnose 'autisme' niet-wetenschappelijk is vastgesteld. Opmerkingen in de dossiers als 'vertoont autistisch gedrag', 'wijst op autisme', 'duidelijke kenmerken van PDD NOS' geven op zijn minst aanleiding tot enige twijfel. Een derde stoornis, die leidt tot hardnekkige taalleesproblemen, is dyslexie. Bij leerlingen die bij de PCL worden aangemeld komt deze stoornis betrekking weinig voor. Dyslexie is kennelijk niet of nauwelijks aanleiding (meer) om leerlingen naar het sbo te verwijzen, tenzij het gaat om een zeer ernstige vorm van dyslexie en/of om een combinatie van dyslexie met andere problemen (zie ook deel 2). In de restcategorie zijn problemen/stoornissen opgenomen als taal-spraakstoornissen, NLD (niet-talige stoornis) en het syndroom van Turner (ontwikkelingsstoornis bij meisjes). Hiervan komen taal-spraakstoornissen nog het meest voor (bij 5 leerlingen expliciet vermeld).

5.4 PROBLEMEN VAN LEERLINGEN ONDERZOCHT

De in de vorige paragraaf vermelde problemen worden bij leerlingen deels vastgesteld op basis van persoonlijke waarnemingen van leerkrachten, interne begeleiders, remedial

teachers, etc.. Deze percepties worden in de dossiers op verschillende plaatsen verwoord, met name in de bijgevoegde onderwijskundige rapporten. Daarnaast worden conclusies getrokken over de leerontwikkeling/leerachterstand, de sociaal-emotionele ontwikkeling, de fysieke ontwikkeling, etc. op basis van min of meer uitgebreid onderzoek, uitgevoerd door uiteenlopende personen in en buiten school (o.a. zorgplatform). Voor elke problematiek die hiervoor aan de orde kwam, gaan we na welk onderzoek er aan ten grondslag wordt gelegd.

5.4.1 Leerontwikkeling

Conclusies over de leerontwikkeling (of leerachterstand) van een leerling worden in de dossiers getrokken op basis van didactisch onderzoek. Dit onderzoek is door overwegend leerkrachten - eventueel in samenwerking met interne begeleiders en remedial teachers - uitgevoerd met behulp van een breed scala van toetsen, observatie- en vragenlijsten. Instrumenten worden grotendeels ontleend aan het op school beschikbare leerlingvolgsysteem (Cito, Pravoo, Eduforce). Het onderzoek is bedoeld om per leerling de voortgang in de leerontwikkeling vast te stellen op het gebied van taal algemeen, logisch denken (ordenen, ruimte, tijd), technisch lezen, begrijpend lezen, spelling en rekenen/wiskunde (leerlingvolgssysteem). In geen enkel leerlingendossier ontbreken uitkomsten van dit didactische onderzoek. Geconstateerde problemen in de leerontwikkeling (leerachterstand) zijn m.a.w. in de dossiers vaak goed gedocumenteerd met toetsuitslagen.

In tabel 5.6 geven we per leergebied een overzicht van de volgens de dossiers (n= 324) meest gangbare toetsen (bij ten minste 5 % van de gevallen in gebruik). In bijlage 3 staat het complete overzicht.

Tabel 5.6. Frequentie gebruik didactische toetsen (toetsonderdelen)

Leergebied	Toetsen	Aantal leerlingen	Percentage leerlingen
Taal algemeen	Taal voor kleuters	51	15,7 %
	Toets voor allochtone leerlingen (TAK)	23	7,1 %
	Taaltoets voor kinderen	18	5,6 %
	Woordenschattoets	26	8,0 %
Logisch denken	Ordenen	62	19,1 %
	Ruimte en Tijd	36	11,1 %
Technisch lezen	Drie Minutentoets	120	37,0 %
	AVI	90	27,8 %
Begrijpend lezen	Toets begrijpend lezen	52	16,0 %
Spelling	Schaal Vorderingen spellingvaardigheid	92	28,4 %
	PI-dictee	28	8,6 %
Rekenen/wiskunde	Rekenen en Wiskunde	98	30,2 %
	Tempo Test Rekenen	25	7,7 %

Wat opvalt in de dossiers over presentatie van didactische toetsen is het volgende:

- Het gebruik van didactische toetsen is zeer divers. Beperken we ons echter tot de gangbare toetsen dan blijkt het aantal toetsen grotendeels beperkt tot toetsen uit het Cito-leerlingvolgsysteem.
- Hoewel niet alle vermelde toetsresultaten goed zijn te interpreteren door ontbrekende informatie (bijvoorbeeld uitsluitend DLE-scores), is het merendeel van de leerlingresultaten zwak tot zeer zwak (niveau D en E)
- Per leerling zien we zelden toetsresultaten op alle leergebieden. Dit wijst erop dat een selectief aantal van bovengenoemd toetsen is opgenomen; alleen de toetsen van de leergebieden waarop de leerling zwak scoort, zijn bijgevoegd.
- De afname van diverse didactische toetsen bij een leerling vindt meer dan eens plaats op een zelfde dag, kort voor de datum van aanmelding
- Er komen dossiers voor waarin voor allerlei leergebieden een grote achterstand bij de leerling wordt vastgesteld, terwijl het bijbehorend 'bewijsmateriaal' (i.c. de toetsresultaten) nagenoeg ontbreekt.
- Normen om de leerachterstand vast te stellen lopen uiteen door middel van DLE-, Cito- en Praxis-toetsen e.d.

Belangrijk aanvullend onderzoek naar de leerontwikkeling, wordt uitgevoerd door logopedistes. In ruim de helft van de gevallen (57,6 %) zijn de leerlingen onderzocht en/of in behandeling van een logopediste. Het doel van logopedisch onderzoek is het vaststellen van eventuele taal- en spraakproblemen c.q. -stoornissen (zie ook 5.4.6). De betreffende dossiers bevatten meestal de uitkomsten van afgenomen tests in de vorm van (ruwe) scores en/of enkele conclusies in eigen bewoordingen ('zwakke taalproductie', 'geringe actieve woordenschat', 'stottert' e.d.). Eventuele aanbevelingen beperken zich tot opmerkingen als 'logopedische behandeling niet langer nodig' of 'logopedische behandeling moet vervolgd'. De meest gebruikte test in logopedisch onderzoek zijn de Reynell-taalontwikkelingsschalen (40 x). Daarnaast maken logopedistes - zij het in veel minder mate - gebruik van de Schlichting Taalproductie (13 x) en de Taaltest voor Kinderen (zie tabel 5.6).

5.4.2 Sociaal-emotionele ontwikkeling

In betrekkelijk veel leerlingendossiers wordt melding gemaakt van sociaal-emotionele problemen. Leerkrachten, logopedistes, psychologen, kortom alle personen die in diverse rollen betrokken zijn geweest bij de leerlingen, doen hier herhaaldelijk verslag van. Ze baseren zich daarbij op voornamelijk persoonlijke waarnemingen van de leerling in uiteenlopende taaksituaties. Voorbeelden van observatieuitkomsten zijn: geen of weinig contact met groepsgenoten, maakt depressieve indruk, heeft hekel aan alles wat met school heeft te maken, vermijdt oogcontact, toont faalangst, is angstig, etc. Voor zover consistent en afkomstig van verschillende personen, zijn deze uitspraken betekenisvol. De uitspraken zouden echter aan zeggingskracht winnen, als de sociaal-emotionele problemen daarnaast ook door systematisch uitgevoerde observaties en bevraging aan het licht worden gebracht. Een zoektocht door de leerlingendossiers leert dat dergelijk onderzoek bijzonder schaars is. Incidenteel zijn er instrumenten ingezet als de Teacher Report Form (TFR; 2x), de ABC-werkhoudingslijst en de Competentiebelevingsschaal voor kinderen (CBSK; 2x). De uitkomsten worden in de dossiers veelal gepresenteerd in eigen bewoordingen.

5.4.3 Taakwerkhouding cq gedragsproblemen

Wat is opgemerkt over sociaal-emotionele problemen bij de leerlingen, geldt mutatis mutandis voor de taakwerkhouding/gedragsproblemen. In de dossiers vinden van diverse personen opmerkingen over leerlingen met betrekking tot hun taakwerkgedrag: korte spanningsboog, kan niet stil zitten, weinig concentratie, stoorzender in de groep, onvoorspelbaar gedrag, adhd-achtig gedrag etc. Zelden wordt echter in de dossiers duidelijk gemaakt waarop deze waarnemingen zijn gebaseerd. Er zijn uitzonderingen. Zo constateren we het gebruik van de ADHD-vragenlijst (1 x), de Bourdon-Vos test (concentratie; 6x), de Kleuren Stroop test en de Pravoo gedragskaart. Uit de dossiers valt overigens vaak niet op te maken wie de instrumenten hebben afgenomen en in het kader van welk onderzoek ze zijn ingezet.

5.4.4 Cognitieve capaciteit

Onderzoek naar de cognitieve capaciteit van leerlingen is voorbehouden aan daartoe gekwalificeerde psychologen/orthopedagogen. Meer nog dan het logopedisch onderzoek, neemt het psychologisch onderzoek in de leerlingendossiers een prominente plaats in. In bijna 80 % van de gevallen blijkt een dergelijk onderzoek te zijn uitgevoerd. Aanleiding om een psycholoog in te schakelen is bijna altijd de afname van een intelligentietest. Uit de dossiers valt overigens niet altijd op te maken of de vermelde intelligentietest ook daadwerkelijk door een psycholoog is afgenomen. In een enkel geval blijken de uitkomsten afkomstig uit logopedisch onderzoek.

In tabel 5.7 staat een overzicht van gangbare intelligentietests met vermelding van het aantal leerlingen bij wie de tests is afgenomen als ook de bijbehorende gemiddelde scores. Bij een aantal leerlingen zijn - soms op dezelfde dag - meerdere intelligentietests afgenomen.

Tabel 5.7: Frequentie gebruik gangbare intelligentietest

Intelligentietest	Aantal leerlingen (%)	Gemiddelde score (IQ)
- SON-R	66 (20,4 %)	77
- WPPSI	56 (17,3 %)	76
- WISC-R(N)	151 (46,6%)	88
- LDT	41 (12,7 %)	74
- Rakit	53 (16,4 %)	76

Hoewel de oude versie van de Wechsler sterk gedateerd is en de nieuwe versie te licht wordt bevonden voor de Cotan (tests die voldoen aan strikte psychometrische eisen), wordt de test nog wel het meest gebruikt bij gebrek aan goede alternatieven, met uitzondering van wellicht de Rakit. De overige tests worden uitsluitend ingezet bij jongere kinderen (WPPSI), vooral gebruikt bij onderzoek naar allochtone leerlingen (SON-R) of gekozen vanuit een diagnostisch oogmerk (LDT).

De gemiddelde uitkomsten zijn laag. Er is een enkele uitschieter naar boven (hoogst behaalde score is 110), maar bijna alle geteste leerlingen hebben scores die (ver) onder de 90 uitkomen. Deelscores op performaal en verbaal niveau worden niet altijd vermeld; soms ontbreken de scores volledig en wordt volstaan met mededelingen als 'beneden gemiddelde intelligentie'. De testuitkomsten zijn op het moment van de aanmelding in de regel zeer recent en zelden ouder dan 2 jaar.

De rapportage van de psycholoog mondt vaak uit in bondige adviezen als 'individueel programma', 'tempo en niveau van regulier basisonderwijs te hoog', 'hoort thuis op het sbo' e.d. Dat deze adviezen zwaar worden meegewogen in het definitieve besluit van de PCL over de leerling, lijdt weinig twijfel.

5.4.5 Fysieke ontwikkeling

Uitspraken over de fysieke ontwikkelingen van leerlingen zijn afkomstig van fysiotherapeuten (motoriek) en artsen. Uit de dossieranalyse blijkt dat er voor de aanmelding bij de PCL bij 14 % van de leerlingen fysiotherapeutisch of ergonomisch onderzoek is uitgevoerd. In het merendeel van de gevallen richt het onderzoek zich op de beoordeling van het motorisch functioneren ('Psycho-Motorische screening'). De meest gebruikte test is de Move ABC-test (Movement Assessment Battery for Children). Op de tweede plaats komt de Bruininks-Oseretsky-test. De dossiers melden wanneer en met welke test het onderzoek is uitgevoerd. De vermelde uitkomsten zijn bijna altijd sterk kwalitatief van aard ('zwakke motoriek', 'fijne motoriek laat te wensen over', 'a-symetrisch bewegen', e.d.) en worden soms gecombineerd met (ruwe) scores.

In 17,9 % van de gevallen zijn de leerlingen op fysieke kenmerken onderzocht door een arts, al dan niet in het ziekenhuis. Het betreft in hoofdzaak onderzoek naar ogen en oren. Uitkomsten van dit onderzoek worden gepresenteerd in termen van 'heeft gehoorproblemen', 'vertoont overgewicht' en leiden tot het voorschrijven van aangepaste brillenglazen, het aanbrengen van oorbuisjes of dieetadviezen. Gebruikte instrumenten in het onderzoek worden hooguit zijdelings genoemd (bijv. audiogrammen).

5.4.6 Gediagnosticeerde stoornissen

Eerder is opgemerkt dat 11,1 % van de leerlingen van wie we de dossiers bekeken hebben, gediagnosticeerd wordt als ADHD-leerling; de diagnose autisme (of aan autisme verwante stoornissen) geldt voor 5,9 % van de leerlingen. In de betreffende dossiers valt echter moeilijk op te maken door wie, wanneer en met behulp van welk instrumentarium deze diagnoses zijn gesteld. In de spaarzame gevallen waarin wel enige informatie wordt verschaft, blijkt de conclusie van ADHD of autisme afkomstig van een arts/kinderpsychiater. Genoemde instrumenten die gebruikt worden om gedragsproblematiek i.c. ADHD vast te stellen zijn de ADHD-vragenlijst (1x vermeld) en Bourdon-Vos test (concentratie; 6x vermeld), de Stroop-test (impulsiviteit; 2x); voor de diagnose 'autisme' wordt de Auti-R vermeld (13x).

In tegenstelling tot ADHD en autisme wordt in de dossiers bij de diagnose 'dyslexie' bijna zonder uitzondering verwezen naar onderzoek. Afgezien van de datum van onderzoek worden er verder geen details over de onderzoeksuitkomsten verstrekt. De onderzochte dossiers volstaan met de opmerking dat het vermoeden van dyslexie in onderzoek is bevestigd. In uitkomsten van logopedisch en psychologisch onderzoek wordt in die gevallen herhaaldelijk aan de stoornis gerefereerd ('zwaar dyslectisch', 'duidelijk dyslectische kenmerken, e.d.).

6. SAMENVATTING EN CONCLUSIE

De analyse van dossiers van bij PCL's aangemelde leerlingen is uitgevoerd vanuit de volgende 2 vraagstellingen:

1. Welke problemen worden er bij leerlingen in de dossiers gesignaleerd? Welke van deze problemen zijn voor de PCL doorslaggevend bij de toelating tot het speciaal basisonderwijs?
2. Welke toetsen, tests en overige instrumenten (observatieinstrumenten, vragenlijsten) worden gebruikt om probleemkenmerken van leerlingen te onderzoeken? Hoe worden toets- en testgegevens in de leerlingendossiers gepresenteerd?

Er zijn in totaal 332 leerlingendossiers, afkomstig van 18 sbo-locaties, geanalyseerd. Het merendeel van de dossiers is van de jaargang 2001-2002, de periode waarin de dossiers zijn aangemaakt en de PCL haar - meestal positieve - beschikking heeft afgegeven. Alle informatie die nadien tijdens het verblijf op het sbo aan de dossiers is toegevoegd, is niet in de analyse meegenomen. Weliswaar hebben we op enkele locaties alle beschikbare dossiers van 2001-2002 kunnen analyseren, maar meestal werden we vanwege de tijd gedwongen tot een selectie.

De analyse is niet locatie-specifiek uitgewerkt, maar uitgevoerd op alle dossiers tezamen. Aangezien het aantal locaties beperkt is en bovendien selectief tot stand is gekomen, is de representativiteit van het onderzoek niet geheel gewaarborgd. Als bijvoorbeeld de verstedelijkte gebieden ruimer in de steekproef waren vertegenwoordigd, is het denkbaar dat we (nog) meer schrijnende problematiek (o.a. psychiatrische ziektebeelden) in de dossiers zouden zijn teggekomen. Aan de andere kant is een aantal geanalyseerde leerlingendossiers groot genoeg om - zij het met enige reserve - generaliserende uitspraken te doen. Verder zijn er geen dringende redenen om aan te nemen dat de door ons geanalyseerde leerlingendossiers principieel zouden afwijken van het doorsnee-dossier waarover de PCL kan beschikken.

De analyse van de leerlingen dossiers is uitgevoerd aan de hand van een checklist/invulformulier (zie bijlage 1). Naast algemene kenmerken zijn in de eerste plaats de in de dossiers gesignaleerde problemen van de betreffende leerlingen geïnventariseerd (vraagstelling 1). Vervolgens is er per probleemveld een inventarisatie gemaakt van de vermelde tests, toetsen, observatie- en vragenlijsten met bijbehorende uitkomsten (vraagstelling 2).

6.1 DE IN DE DOSSIERS GESIGNALEERDE PROBLEMEN VAN LEERLINGEN

Problemen die aan leerlingen worden toegeschreven liggen vaak op de volgende 3 gebieden: leerontwikkeling (leerachterstand), sociaal emotionele ontwikkeling (faalangst, neerslachtigheid, in zichzelf gekeerd e.d.) en cognitieve capaciteit (IQ < 90). Leerachterstand blijkt zelden een op zichzelf staand probleem en gaat vaak gepaard met een gemiddeld laag IQ en/of sociaal emotionele problemen. In de eerder uitgevoerde deelonderzoeken naar

zorgleerlingen (deel 1 en deel 2) kwamen we tot dezelfde bevinding. Veel leerlingen met de genoemde combinatie van problemen, kunnen we zonder twijfel als (zeer-) moeilijk-lerend beschouwen.

Andere gebieden waarop problemen worden gesignaleerd, zijn: taakwerkhoudingsproblemen, fysieke problemen en neurologisch bepaalde (gedrags-)stoornissen. Per gebied vatten we de bevindingen kort samen.

In 1/3 deel van de gevallen worden in de dossiers (ook) taakwerkhoudingsproblemen bij de leerling gesignaleerd, vaak ook wel aangeduid als 'gedragsproblemen'. Op grond van de enquête naar de PCL (deel 1) was een groter aandeel van deze problematiek te verwachten. Een verklaring voor het verschil zou kunnen zijn dat de selectie van dossiers hier toch een wat vertekend beeld oplevert, bijvoorbeeld door de eerder genoemde ondervertegenwoordiging van de verstedelijkte gebieden. Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat het in onderwijskundige rapporten gangbare onderscheid tussen sociaal-emotionele problemen en taakwerkhoudings-/gedragsproblemen moeilijk is te hanteren; sociaal-emotionele problemen drukken zich immers vaak in gedragsproblemen uit en achter gedragsproblemen gaan vaak sociaal-emotionele problemen schuil. De verwachting dat taakwerkhoudingsproblemen op hun beurt vaak weer gepaard gaan met sociaal-emotionele problemen (en/of leerachterstand) wordt in de dossiers dan ook ruimschoots bevestigd.

Uit de dossiers blijkt dat 1/5 deel van de leerlingen min of meer ernstige fysieke problemen heeft. Eerder kwamen we met soortgelijke cijfers (deel 2). De problemen kunnen variëren van groeistoornissen tot oogafwijkingen. In de meeste gevallen gaat het echter om problemen met de fijne en/of grove motoriek. In de dossiers zien we herhaaldelijk combinaties van fysieke problemen met leerachterstand en sociaal-emotionele problemen.

Wanneer gedragsproblemen of sociaal-emotionele problemen zeer ernstige vormen aannemen kan er sprake zijn van een stoornis/psychiatrisch ziektebeeld. Bekende voorbeelden zijn ADHD (gedragsstoornis) en autisme of het daarmee verwante PDD NOS (contactstoornis). Uit de geanalyseerde dossiers blijkt dat ongeveer 1 op de 10 leerlingen als ADHD-kind moet worden bestempeld, terwijl ongeveer 1 op 20 leerlingen de diagnose autisme/PDD NOS krijgt toebedeeld. Landelijk gezien lijken dit te conservatieve schattingen (vgl deel 2). Daarbij moet wel worden aangetekend dat we niet altijd eenduidig uit de dossiers kunnen afleiden of er in alle gevallen sprake is van *gediagnosticeerde* stoornissen (in plaats van pseudo-gevallen van ADHD/autisme).

Behalve ADHD en autisme komen we in dossiers ook andere neurologisch bepaalde stoornissen tegen. Daarbij gaat het vooral om taalstoornissen, in het bijzonder dyslexie. Het aantal dyslectische leerlingen blijkt beperkt tot ruim 1 op de 20 leerlingen. Dyslexie is kennelijk niet of nauwelijks aanleiding (meer) om leerlingen naar het sbo te verwijzen, tenzij het gaat om een zeer ernstige vorm van dyslexie en/of om een combinatie van dyslexie met andere problemen (zie ook deel 2). Als er in de dossiers verder nog sprake is van andere stoornissen (w.o de niet-talige stoornis NLD) gaat het om relatief zeer kleine aantallen.

6.2 DE GESIGNALEERDE PROBLEMEN ONDERZocht

Problemen op het gebied van de leerontwikkeling (leerachterstand) en cognitieve capaciteit (IQ) blijken het meest onderzocht. De leerlingendossiers zijn op deze gebieden relatief goed gedocumenteerd met tal van uitkomsten van afgenomen toetsen en tests.

Onderzoek naar de leerontwikkeling is vooral mogelijk gemaakt door de beschikbaarheid van leerlingvolgsystemen (o.a. Cito en Pravoo). Het gebruik van toetsinstrumenten uit deze systemen en daarbuiten is zeer divers. Opmerkelijk is niet dat de gepresenteerde resultaten bijna altijd laag uitvallen, maar bij herhaling onvolledig worden weergegeven waardoor ze niet of nauwelijks zijn te interpreteren. Veel dossiers lijken bovendien selectief te zijn in de presentatie van uitkomsten. We mogen aannemen dat niet alle aangemelde leerlingen over de hele linie zwak tot zeer zwak zijn. In de dossiers treffen we echter zelden gemiddelde of bovengemiddelde toetsresultaten.

Onderzoek naar de cognitieve capaciteit is voorbehouden aan daartoe gekwalificeerde psychologen/orthopedagogen. Bij een groot deel van de leerlingen (80 %) wordt een intelligentietest afgenomen. Zeker als het verslag van de psycholoog in het dossier is opgenomen, zijn de gepresenteerde resultaten helder en compleet weergegeven. De uitkomsten (IQ) zijn in veel gevallen laag tot zeer laag. Kennelijk wordt vooral getest wanneer de school/begeleiding een lage intelligentie vermoedt.

Sociaal-emotionele problemen en taakwerkhoudingsproblemen worden wel vaak gesignaleerd maar in zeer beperkte mate onderbouwd met systematisch uitgevoerde observaties of bevragingstechnieken. Het beschikbare instrumentarium is dan ook betrekkelijk schaars en onbekend. Bovendien vereist de toepassing deskundigheid, waardoor het onderzoek extra kosten met zich mee kan brengen. In plaats daarvan zien we in de dossiers tal van persoonlijke waarnemingen van probleemgedrag, in het gunstige geval afkomstig van verschillende personen.

Voor alle overige gesignaleerde problemen geldt dat in de dossiers meestal wel staat dat het onderzoek is uitgevoerd en wanneer, maar vaak niet door wie, met welke instrumenten en welke kwantitatieve uitkomsten. Fysieke problemen worden nog het meest gedocumenteerd, onderzoek naar stoornissen het minst.

a. Conclusie en vervolg

Leerlingen die worden aangemeld bij de PCL voor toelating tot het sbo hebben in de regel een grote leerachterstand en vertonen daarnaast vaak ook nog cognitieve beperkingen, sociaal-emotionele problemen en/of gedragsproblemen. Fysieke problemen en stoornissen komen minder vaak voor maar gaan evenmin zelden alleen. De uitkomsten van de analyses komen in dat opzicht in grote lijnen overeen met de eerder uitgevoerde survey in het (speciaal) basisonderwijs (deel 2).

De leerlingendossiers geven een gefragmenteerd beeld van de leerling. De samenhang moet vooral ontleend worden aan o.a. het bijgevoegde psychologisch en onderwijskundige rapport. Bovendien vermeldt het dossier niet alle zaken die van belang zijn om een beschikking af te geven. Zo bevat het dossier nauwelijks informatie over wat de school heeft gedaan om

aanmelding te voorkomen. De PCL zal het portret van de leerling dan ook zelf compleet moeten maken. Sommige leerdossiers dringen niettemin de vraag op waarom de PCL voor de betreffende leerling een positieve beschikking heeft afgegeven. De leerlingen in kwestie hebben weliswaar een beneden gemiddelde intelligentie en een geruime leerachterstand (al is vaak niet precies te bepalen hoeveel) maar verder worden er geen bijzondere problemen of belemmerende factoren (bijv in de thuissituatie) gemeld. Kortom, op basis van alleen het leerlingendossier lijkt verwijzing naar het sbo niet onmiddellijk voor de hand te liggen. Daarnaast komen ook dossiers voor waarin de problematiek van de leerling een dusdanige omvang heeft dat toegang tot het speciaal onderwijs niet lijkt uitgesloten. De ruwe analyse gegevens (m.n. uitkomsten van toetsen) kunnen met gebruik van de landelijk geldende criteria antwoord geven op de vraag welke van de in de dossiers beschreven zorgleerlingen in aanmerking zouden kunnen komen voor toelating tot het speciaal onderwijs. Het daartoe noodzakelijke vervolgonderzoek is voorbehouden aan een 'verwijzingsdeskundige'.